

T.C.
TARIM ve KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ YOLUNDA TÜRKİYE'DE HAYVAN SAĞLIĞI

AB Uzmanlık Tezi

Dr. Gülçin KARAŐ DUMAN
AB Uzman Yardımcısı

ANKARA-2005

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ.....	i
TABLOLAR DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1 - AVRUPA BİRLİĞİ'NDE HAYVAN SAĞLIĞI.....	3
1.1. HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELENİN DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ ÖNEMİ.....	3
1.2. AB'DE HAYVAN SAĞLIĞI DURUMU VE HAYVAN SAĞLIĞI POLİTİKASININ HEDEFİ	5
1.2.1. YAKIN ZAMANLI GELİŞMELER İŞİĞİNDE AB'DE HAYVAN SAĞLIĞINA GENEL BAKIŞ	5
1.2.2. AB HAYVAN SAĞLIĞI POLİTİKASININ HEDEFİ	7
1.2.3. GIDA VE VETERİNER OFİSİ'NİN GÖREVLERİ	7
1.3. AB'DE HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELE VE STRATEJİK ARAÇLAR	8
1.3.1. AB'DE HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELE ÖNLEMLERİ	8
1.3.2. ERADİKASYON VE İZLEME PROGRAMLARI.....	10
1.3.3. HAYVAN HASTALIKLARI BİLDİRİM SİSTEMİ (ADNS).....	12
1.3.4. TOPLULUK REFERANS LABORATUVARLARI	14
1.3.5. TİCARİ KONTROL VE UZMANLIK SİSTEMİ (TRACES).....	14
1.3.6. HAYVANLARIN TANIMLANMASI.....	15
1.3.6.1. BÜYÜKBAŞ HAYVANLARIN (SIĞIR VE MANDA) TANIMLANMASI	15
1.3.6.2. TEK TIRNAKLI HAYVANLARIN TANIMLANMASI	16
1.3.6.3. DOMUZLARIN TANIMLANMASI.....	16
1.3.6.4. KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN (KOYUN VE KEÇİ) TANIMLANMASI	17
1.3.6.5. EV HAYVANLARININ TANIMLANMASI	17
1.3.7. AB HAYVAN SAĞLIĞI STRATEJİSİ (2007-2013)	18
1.3.8. ERADİKASYON İZLEME ÇALIŞMA EKİBİ	19
1.3.9. HAYVAN HASTALIKLARI İLE ZOONÖZ HASTALIKLARIN ERADİKASYONUNA, KONTROLÜNE VE İZLENMESİNE YÖNELİK ÇOK YILLIK PROGRAMLAR	20
1.3.9.1. TOPLULUK ÖNCELİKLERİ.....	20
1.3.9.2. ÜYE DEVLET ÖNCELİKLERİ	21
1.3.9.3. PROGRAMLARIN ÜYE DEVLET TARAFINDAN SUNULAN ÖNCELİKLER DOĞRULTUSUNDA TOPLULUKÇA ORTAK FİNANSMANI	21
1.3.9.4. ÇOK YILLIK PROGRAMLARIN İŞLEYİŞİ.....	21
1.3.10. AB'DE TOPLULUK İÇİ TİCARETTE VE İTHALATTA HAYVAN SAĞLIĞI ÖNLEMLERİ	26
1.3.10.1. CANLI HAYVANLARIN TİCARETİ VE İTHALATI	26
1.3.10.1.1. SU HAYVANLARININ (BALIK VE YUMUŞAKÇALAR) TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI ..27	
1.3.10.1.2. BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVANLAR İLE DOMUZLARIN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI ..28	
1.3.10.1.3. TEK TIRNAKLI HAYVANLARIN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	31
1.3.10.1.4. KÜMES HAYVANLARI İLE KULUÇKALIK YUMURTALARIN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI ..34	

1.3.10.1.5.	EV HAYVANLARININ (KÖPEK, KEDİ VE GELİNCİK) HAREKETLERİ.....	38
1.3.10.1.6.	DİĞER CANLI HAYVANLARIN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI	40
1.3.10.2.	SEMEN, YUMURTA VE EMBRİYOLARIN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI	42
1.3.10.2.1.	BÜYÜKBAŞ HAYVANLARIN SEMENİ, YUMURTALARI VE EMBRİYOLARI.....	43
1.3.10.2.2.	TEK TIRNAKLI HAYVANLARIN SEMENİ, YUMURTALARI VE EMBRİYOLARI.....	44
1.3.10.2.3.	KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN SEMENİ, YUMURTALARI VE EMBRİYOLARI.....	46
1.3.10.2.4.	DOMUZLARIN SEMENİ, YUMURTALARI VE EMBRİYOLARI	47
1.3.10.2.5.	DİĞER HAYVANLARIN SEMENİ İLE YUMURTA VE EMBRİYOLARININ TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	48
1.3.10.3.	HAYVANSAL ÜRÜNLERİN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	48
1.3.10.3.1.	SU ÜRÜNLERİNİN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI	49
1.3.10.3.2.	EVCİL VE YABANI TIRNAKLI HAYVANLARDAN ELDE EDİLEN TAZE ETİN İTHALATI	49
1.3.10.3.3.	AV HAYVANLARINDAN ELDE EDİLEN TAZE ETİN İTHALATI.....	51
1.3.10.3.4.	ET ÜRÜNLERİNİN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	52
1.3.10.3.5.	TAZE KÜMES HAYVANLARI ETİNİN İTHALATI	57
1.3.10.3.6.	İNSAN TÜKETİMİNE SUNULACAK SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI 59	
1.3.10.3.7.	DİĞER HAYVANSAL ÜRÜNLERİN TOPLULUK İÇİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	60
1.3.10.3.8.	HAYVANSAL ÜRÜNLERİN FERDİ TİCARETİ VE İTHALATI.....	61
1.4.	AB'DE BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ GIDA GÜVENLİĞİ YAKLAŞIMI VE YENİ HİJYEN PAKETİ.....	62
1.4.1.	BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ GIDA GÜVENLİĞİ YAKLAŞIMI	62
1.4.2.	YENİ HİJYEN PAKETİ	63
BÖLÜM 2- TÜRKİYE VE AB TARIM İSTATİSTİKLERİ KARŞILAŞTIRMASI.....		67
2.	TÜRKİYE VE AB TARIMSAL YAPILARININ HAYVANCILIK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI	67
2.1.	TARIM İŞLETMELERİ SAYISI VE ORTALAMA İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ	67
2.2.	TARIM İŞLETMELERİ TİPİ.....	68
2.3.	HAYVAN SAYILARI	69
BÖLÜM 3- TÜRKİYE'DE HAYVAN SAĞLIĞININ MEVCUT DURUMU		71
3.	ULUSAL DÜZEYDE ÖRGÜTLENME	71
3.1.	HAYVAN SAĞLIĞI HİZMETLERİ.....	71
3.1.1.	HAYVAN SAĞLIĞI TANI HİZMETLERİ	73
3.1.2.	CANLI HAYVAN VE HAYVANSAL ÜRÜN İTHALAT VE İHRACAT HİZMETLERİ.....	74
3.1.3.	İHBARI MECBURİ HAYVAN HASTALIKLARI	75
3.1.4.	ULUSAL HAYVAN SAĞLIĞI MEVZUATI VE AB VETERİNER MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİ	76
3.2.	AB ÜYELİĞİ YOLUNDA TÜRKİYE'NİN HAYVAN SAĞLIĞI ALANINDAKİ ÖNCELİKLERİ	79
3.2.1.	2003 YILI KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ	79
3.2.2.	2003 YILI ULUSAL PROGRAMI	81
3.2.3.	2004 YILI İLERLEME RAPORU.....	81
3.3.	MALİ YARDIMLAR.....	83

3.3.1.	TÜRKİYE İÇİN AB MALİ YARDIMLARI.....	83
3.3.2.	VETERİNER ALANINDA AB MALİ YARDIMLARI	84
3.4.	TÜRKİYE'DE HAYVAN HASTALIKLARINA GENEL BAKIŞ	86
3.4.1.	BAŞARI ÖRNEĞİ: TÜRKİYE'NİN OIE ONAYLI SIĞIR VEBASI ENFEKSİYONUNDAN ARILIĞI	86
3.4.2.	TÜRKİYE'NİN HAYVAN HASTALIKLARINA İLİŞKİN ÖNCELİKLERİ.....	87
3.4.2.1.	YÜKSEK ÖNCELİKLİ VE SIRALAMADA BİRİNCİL HAYVAN HASTALIKLARI	88
3.4.2.2.	YÜKSEK ÖNCELİKLİ VE SIRALAMADA İKİNCİL HAYVAN HASTALIKLARI.....	95
3.4.2.3.	ORTA DÜZEYDE ÖNCELİKLİ VE SIRALAMADA İKİNCİL HAYVAN HASTALIKLARI	96
3.4.2.4.	DÜŞÜK ÖNCELİKLİ VE SIRALAMADA İKİNCİL HAYVAN HASTALIKLARI	96
3.4.2.5.	DÜŞÜK ÖNCELİKLİ VE SIRALAMADA ÜÇÜNCÜL HAYVAN HASTALIKLARI.....	97
BÖLÜM 4- AB İLE KATILIM MÜZAKERELERİNDE SORUN OLUŞTURABİLECEK HAYVAN SAĞLIĞI KONULARI VE UYUM ÇALIŞMALARI		99
4.1.	ULUSAL HAYVANCILIK POLİTİKASI.....	99
4.2.	İDARİ YAPILANMA VE VETERİNER ÖRGÜTLENME	100
4.2.1.	KAMU YÖNETİMİ TEMEL KANUNU TASARISI.....	100
4.2.2.	MAHALLİ İDARELER KANUN TASARILARI.....	100
4.2.3.	AB İLE UYUMLU YAPILANMANIN GEREKLERİ.....	102
4.3.	HAYVANLARIN TANIMLANMASI VE KAYIT ALTINA ALINMASI İLE HAYVAN HAREKETLERİ KONTROLÜ	106
4.3.1.	MEVCUT SORUNLAR	107
4.3.2.	SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ İÇİN GEREKLİ DÜZENLEMELER	108
4.3.3.	MALİYET	109
4.4.	HAYVAN PAZARLARININ KONTROLÜ VE TİCARET DENETİMİ	109
4.5.	TAZMİNAT PROGRAMLARI	110
4.6.	AŞILAMA POLİTİKALARI.....	111
4.7.	HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELENİN FİNANSMANI VE BÜTÇE	112
4.8.	HAYVAN HASTALIKLARI KONTROL VE ERADİKASYON PROGRAMLARI	113
4.9.	ACİL EYLEM PLANLARI	114
4.9.1.	HASTALIK KONTROL ARACI OLARAK ACİL EYLEM PLANLARI.....	114
4.9.2.	ULUSAL ACİL EYLEM PLANLARI	115
4.10.	VETERİNER TANI LABORATUVARLARININ AKREDİTASYONU.....	116
4.10.1.	AKREDİTASYON SİSTEMLERİNE GEREKSİNİMİN TEMELLERİ	116
4.10.2.	AB'NİN YENİ KÜRESEL YAKLAŞIMI	117
4.10.3.	AVRUPA AKREDİTASYON BİRLİĞİ (EA)	118
4.10.4.	TÜRK AKREDİTASYON KURUMU (TÜRKAK) LABORATUVAR AKREDİTASYON BAŞKANLIĞI 118	
4.10.5.	TÜRKİYE'DE VETERİNER TANI LABORATUVARLARININ AKREDİTASYONU ÇALIŞMALARI 119	
4.11.	TÜRKİYE'DE VETERİNER AŞI ÜRETİMİ VE İYİ İMALAT UYGULAMALARI.....	120
4.12.	CANLI HAYVAN VE HAYVANSAL ÜRÜN TİCARETİ	123

4.12.1.	AB'YE HAYVAN VE HAYVANSAL ÜRÜN İHRACATININ GEREKTİRDİĞİ SINIR KONTROL SİSTEMİ	123
4.12.2.	SINIR KONTROL NOKTALARININ İNŞASI ÇALIŞMALARININ MEVCUT DURUMU	127
5.	SONUÇ	132
	KAYNAKÇA.....	135

KISALTMALAR DİZİNİ

€	: Avro
AB	: Avrupa Birliği
AB-15	: Onbeş Üyeli Avrupa Birliği
AB-25	: Yirmibeş Üyeli Avrupa Birliği
AB-27	: Yirmiyedi Üyeli Avrupa Birliği
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
ADNS	: Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANIMO	: Hayvan Hareketleri Kontrol Sistemi
AP	: Avrupa Parlamentosu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BKD	: Bakteriyel Böbrek Hastalığı
BSE	: Sığırların Bulaşıcı Süngerimsi Beyin Hastalığı
BVD	: Sığırların Viral Diyaresi
CAEV	: Keçilerin Artrit-Ensefaliti
CBPP	: Sığırların Bulaşıcı Plöropnömonisi
CVED	: Ortak Veteriner Giriş Belgesi
CVO	: Baş Veteriner Yetkili
Da	: Dekar
DG SANCO	: Sağlık ve Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EA	: Avrupa Akreditasyon Birliği
EAC	: Avrupa Belgelendirme Akreditasyon Kuruluşu
EAL	: Avrupa Laboratuvar Akreditasyon Birliği
EBL	: Enzootik Sığır Löykozu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı
FSE	: Kedilerin Bulaşıcı Süngerimsi Beyin Hastalığı
FVO	: Gıda ve Veteriner Ofisi
GGİ	: Gıda Güvenliği İdaresi
GLP	: İyi Laboratuvar Uygulamaları
GMP	: İyi İmalat Uygulamaları
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla

GTS TİHA	: Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Hanehalkı Anketi
HACCP	: Kritik Kontrol Noktalarında Tehlikeler Analizi
HSZK	: Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu
IACS	: Entegre İdare ve Kontrol Sistemi
IBR	: Sığırların Enfeksiyöz Rinotrakeiti
IHN	: Enfeksiyöz Hematopietik Nekroz
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPN	: Enfeksiyöz Pankreatik Nekroz
IPV	: Enfeksiyöz Pustuler Vulvovaginit
ISA	: Som Balıklarının Enfeksiyöz Anemisi
ISO	: Uluslararası Standardizasyon Örgütü
kg	: Kilogram
KKGM	: Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü
l	: Litre
LSD	: Yumrulu Deri Hastalığı
MEDA	: Avrupa-Akdeniz İşbirliği Programı
MVB	: Merkez Veteriner Birimi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OBP	: Ortak Balıkçılık Politikası
OIE	: Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PPR	: Koyun ve Keçi Vebası
SCoFCAH	: Gıda Zinciri ve Hayvan Sağlığı Daimi Kurulu
SKN	: Sınır Kontrol Noktası
SVC	: Sazanların Bahar Viremisi
TAIEX	: AB Teknik Yardım ve Bilgi Alışverişi Ofisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBT	: Ticarete Teknik Engeller
TKB	: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı
TL	: Türk Lirası
TRACES	: Ticari Kontrol ve Uzmanlık Sistemi
TSE	: Bulaşıcı Süngerimsi Beyin Hastalıkları
TÜRKAK	: Türk Akreditasyon Kurumu
UP	: Ulusal Program
VHS	: Viral Hemorajik Septisemi

VKAE	: Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
VSKN	: Veteriner Sınır Kontrol Noktası
WECC	: Avrupa Kalibrasyon Birliği
WELAC	: Batı Avrupa Akreditasyon Laboratuvarlar Birliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YVB	: Yerel Veteriner Birimi

TABLULAR DİZİNİ

		Sayfa No.
Tablo 1.1.	AB'de Eradikasyon ve İzleme Programlarına Tabi Olan Hayvan Hastalıkları	11
Tablo 2.1.	Türkiye, AB-15 ve AB-25 Arasında Bazı Göstergelerin Karşılaştırması	67
Tablo 2.2.	Türkiye ve AB-15'de Çeşitli İşletme Büyüklük Gruplarındaki Tarım İşletmeleri Sayıları ve İşlenen Alanlar	68
Tablo 2.3.	Türkiye'de Hayvan Varlığı	69
Tablo 2.4.	AB-25 ve AB-15'de Sığır Varlığı	70
Tablo 2.5.	AB-25 ve AB-15'de Domuz Varlığı	70
Tablo 2.6.	AB-25 ve AB-15'de Koyun ve Keçi Varlığı	70
Tablo 2.7.	AB-25'de Etlik Piliç Üretimi ve İthalatı	70
Tablo 3.1.	Türkiye'nin AB Veteriner Müktesebatına Uyumunun Desteklenmesi Projesinin Bütçesi	86
Tablo 3.2.	Şap Hastalığı Eradikasyon Programının Tahmini Maliyeti	92
Tablo 3.3.	Şap Hastalığı Eradikasyon Programının Maliyeti	93
Tablo 4.1.	Türkiye'de Geçmiş Yıllara Ait Hayvan Sağlığı Bütçe Rakamları	99

ŞEKİLLER DİZİNİ

		Sayfa No.
Şekil 1.1.	Ahırdan Sofraya Gıda G¼venlięi	63
Şekil 4.1.	Gıda G¼venlięi İdaresi (GGİ) İçin ngr¼len İdari Yapılanma	105
Şekil 4.2.	Hayvan Hastalıklarının Kontrol¼ ve Eradikasyonu İçin n Koşullar	113
Şekil 4.3.	VSKN'lerin Merkez Koordinasyon Birimi ile Bağlantısı	128

1. GİRİŞ

Latince'de "yük hayvanı" anlamına gelen "*veterinarius*" sözcüğünden köken alan "veteriner" terimi, Türkçe'de, İngilizce "veterinary" sıfatının karşılığı olarak kullanılmakta ve "başlıca evcil hayvanlar olmak üzere, hayvanların hastalıkları ile yaralanmalarının önlenmesi, sağaltımı veya etkilerinin hafifletilmesine ilişkin" anlamını taşımaktadır. Etimoloji gereği, temelinde "hayvan hastalıkları"nın yer aldığı veteriner alanının uğraşısı, zamanla değişime uğramış ve kapsamca genişlemiştir. Bunda, geçmişte sahipleri tarafından adeta sömürülen birer "mal" niteliğindeki hayvanların toplumsal ve yasal konumlarının, zaman içerisinde evrilmesi etkili olmuştur. Hızla artan dünya nüfusu, kentleşme ve çevre kirliliğinin yarattığı kaygılar, gerek yabani gerekse de evcil hayvanların insan yaşamındaki önemini arttırmıştır. Toplum tarafından hayvanlara daha fazla değer yüklenmesi ile birlikte, veteriner hekimliğin toplumsal ve veteriner hizmetlerinin ekonomik değeri de artmıştır. Tarımın çok işlevliliği çerçevesinde, hayvansal üretimde, hayvan sağlığı denli önem atfedilen "hayvan refahı (gönenci)" ve kırsal mirasın korunmasına katkıda bulunan "çevre ile dost hayvancılık uygulamaları" gündeme gelmiştir. Veteriner hizmetlerinin tümünde, sürdürülebilir kalite, özgüllük ve güvenlik beklentisine koşut olarak, tüketiciler daha kaliteli ve güvenli hayvansal gıda ürünleri talep etmektedir.

Dünya ticaretinde, pek çok sanayi ve tarım ürünü olduğu gibi, hayvansal ürünlerde de başlıca ihracatçılar arasında yer alan Avrupa Birliği (AB), Üye Devletler arasında ticaretin sürdürülmesi ve Üye Devletlerin hayvan sağlığı konumlarının benzeştirilmesi amacıyla, halihazırda ekonomik yönelimli hayvan sağlığı önlemleri uygulamaktadır. Hayvancılığın AB'deki ağırlıklı entansif yapısı ve bölgesel yoğunlaşmalar nedeniyle, salgın hayvan hastalıkları ile mücadele amacıyla başvuru edilen eradikasyon stratejileri ve aşılansız politikalar, yeterince etkin olmamıştır. Hayvan hastalıklarının kontrolü, teknokrat bir yaklaşımın ürünü olduğundan, çoğunlukla, ana unsur olan hayvanın "canlı bir varlık olduğu" ve bulaşmanın kontrolünün güçlüğü göz ardı edilmektedir.

Ashley, Holden ve Bazeley tarafından 1996 yılında Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü'ne (OIE) sunulan "Veteriner Hizmetlerinin Değişen Rolü" başlıklı raporda da vurgulandığı üzere, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan Yapısal Uyum Programları çerçevesinde, tarım politikalarının bütçe üzerindeki mali yükünün azaltılmasına yönelik önlemler alınmaktadır. Tarımsal desteklemeleri

sınırlandıran bu önlemler, kamu finansman sorunu ile biraraya geldiğinde, veteriner idari yapılarının da aralarında bulunduğu kamu kurumlarının görevlerini yerine getirmelerini güçleştirmektedir. Oysaki, 21. yüzyılda temel sosyo-ekonomik ve teknolojik yapısal sorunlarını henüz çözememiş, hızla kentleşen ve yetersiz beslenen bir nüfusu barındıran, ekonomik büyümesi büyük ölçüde ithal girdilere bağlı olmakla birlikte, sınırlı ihracat yeteneğine sahip bir ülkede, tarımsal destekleme politikaları, ülke nüfusunun gıda güvencesini sağlamak ve beslenme düzeyini yükseltmek, tarımsal piyasalarda istikrar ve kırsal kalkınmayı sağlamak, bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve ihracat yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunmak üzerine odaklanmalıdır (1).

Kendine yeterliliği sağlamış ve hatta üretim fazlası nedeniyle Ortak Tarım Politikası'nda (OTP) reformlara başvurmuş olan AB, net ihracatçı kimliği ve bünyesinde barındırdığı tarım ülkeleriyle, katılım sonrasında, Türkiye için "ortak" kadar "rakip" de olacaktır. Ülkemiz için stratejik önem taşıyan hayvancılık sektörünün ayakta tutularak, dışa bağımlılığın önüne geçilmesi zorunludur. Hayvan hastalıklarının eradikasyonu, gıda işletmelerinin AB ölçütlerinde çağdaştırılması yoluyla canlı hayvan ve hayvansal ürün ihracatı ve yetiştiricilikte, hayvan nakillerinde ve basına yansıyan Kurban Bayramı kesimleri dahil tüm hayvan kesimlerinde hayvan refahı kurallarının benimsenmesi elzemdir.

Türkiye'de Ekonomik İstikrar Politikaları çerçevesinde 2000 yılından bu yana sürdürülen "sübvansiyon reformu", Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması kapsamında yürütülen İleri Tarım Müzakereleri ile Türkiye'nin AB aday ülkesi olarak OTP'ye uyumunu kapsayan ve Türk tarımını doğrudan ilgilendiren üç önemli süreç eşzamanlı yürümektedir (2). OTP'ye uyum amaçlı çalışmalar, tarımda küreselleşme ve liberalleşmenin yaşandığı çağımızda, hayvancılıkta ve veteriner alanında da, ülkemizin değişime ayak uydurmasına, üretim ve ticarete rekabet gücünün artırılmasına, gerekli örgütlenme ve kurumsallaşmasının tamamlanmasına ivme kazandıracaktır. Dolayısıyla, "ucu açık" olarak nitelendirilen müzakere sürecinin sonucu ne olursa olsun, Türk insanının yaşam standartları iyileştirilecektir.

Bu çalışmada, ulusal gerçekler göz önünde tutularak, 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılacak AB müzakereleri çerçevesinde hayvan sağlığının Türkiye için önemine ve AB ile karşılaştırmalar ışığında, ülkemizdeki mevcut duruma, sorunlara ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

BÖLÜM 1 - AVRUPA BİRLİĞİ'NDE HAYVAN SAĞLIĞI

1.1. Hayvan Hastalıkları ile Mücadelenin Dünyadaki ve Türkiye'deki Önemi

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 1948 yılından bu yana geçerliliğini koruyan tanımına göre, "sağlık", fiziksel, zihinsel ve sosyal tam bir iyilik halidir ve salt hastalık yokluğunu ifade etmez. Öte yandan, "hastalık" ise, tıbben tanımlanabilir fizyolojik veya psikolojik işlev bozukluklarını ifade eder (3). Yükselen değer olan hayvan refahı kavramına koşturarak, insanlardakine benzer şekilde, hayvanlarda da tam iyilik halini ifade eden "sağlık", yalnızca hayvanları değil, insanları da yakından ilgilendirmektedir. Hayvan sağlığının insan yaşamı açısından önemi başlıca iki nedenden kaynaklanır:

- hayvan sağlığının, ulusların kendi hayvansal gıda gereksinimlerini karşılama becerileri üzerindeki belirleyiciliği;
- hayvanlardan insanlara bulaşan zoonoz hastalıkların varlığı (4).

Zoonoz hastalıkların, ancak hayvanlarda kontrol altına alınarak önlenemediği, gıdaların insan sağlığı açısından taşıdığı risklerin %90 oranında hayvansal gıdalardan kaynaklandığı ve insanlarda son 10 yıl içerisinde ortaya çıkan "yeni" hastalıkların yaklaşık %75'inin hayvan veya hayvansal ürün kaynaklı patojen etkenlerden ileri geldiği göz önüne alındığında, insan ve hayvan sağlığının ayrılmaz bir bütün olduğu kolaylıkla anlaşılır (4). İnsanlar ve hayvanların birbirleriyle ve çevre ile bağları, hayvanların yük, binek ve çeki hayvanı olarak kullanıldığı, gıda amaçlı yetiştirildiği ve gübreden yakıt olarak yararlanılan "gelişmekte" bölgelerde daha da fazla önem taşır. Bu yakın bağ, gelişmekte olan ve sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde hem halk sağlığı bakımından birtakım riskler taşımakta, hem de ciddi ekonomik sonuçlar doğurabilmektedir (5).

Hayvan, hastalık etkeni ve çevre unsurlarını içeren üçlü bir etkileşimin hassas dengesinden doğan "hayvan sağlığı", ülkeler, bölgeler ve hatta işletmeler arasında dahi farklılık sergileyebilir. Bunun temelinde, yetiştiricilik yöntemleri ve yönetsel kalite düzeyleri arasındaki farklılıklar, yoğun üretim, gıda üretimi amacıyla yetiştirilen hayvanların hastalık etkenlerini de içeren stres etmenleriyle fizyolojik baş edebilme kapasitelerinin düşüklüğü ve tek yönlü kalıtsal seleksiyon yatmaktadır. Verimliliğin artırılmasına yönelik tek yönlü kalıtsal seleksiyon,

metabolik stres sonucu, hormonal ve sinirsel işlevler ile bağışıklık sisteminin olumsuz etkilenmesine, hayvanların hastalıklara olan duyarlılıklarının artmasına ve fakültatif mikroorganizmaların¹ hastalık oluşturmalarına neden olmaktadır. Çok etmenli hayvan hastalıklarının yanısıra, Aujeszky hastalığı, paratüberküloz ve sığırların enfeksiyöz rinotrakeiti (IBR) gibi ciddi ekonomik kayıplara yol açan tek etkenli enfeksiyonlar da yaygındır (4).

Halk arasında deli dana hastalığı olarak da bilinen, sığırların süngerimsi beyin hastalığının (BSE) İngiltere'den Avrupa'ya yayılışı; Belçika kökenli dioksin krizi; Asya ülkelerinde baş gösteren tavuk vebası; domuz vebası gibi diğer salgın hastalıklar; genetiği değiştirilmiş gıda üretimi ve ilaç ile pestisid kalıntıları, tüm dünyada tüketici sağlığını tehdit etmiş ve gıda pazarlarının dengesini altüst etmiştir. Edinilen acı deneyimler sonrasında, hayvan hastalıklarının kontrolü ve eradikasyonu, AB, AB ile ticari ilişkisi bulunan üçüncü ülkeler ve DTÖ üye ülkelerinde, "gıda güvenliği" kapsamında irdelenmeye başlanmıştır. AB, "ahırdan/tarladan sofraya gıda güvenliği" söylemi çerçevesinde, hayvan sağlığı, bitki sağlığı, hayvan refahı ve gıda güvenliği konularını bütünleştiren bir yaklaşım benimsemiştir (6).

AB'ye katılım, Ortak Pazar'a erişim ve Türk gıda sanayiinin hayvansal gıdalar ile uluslararası pazarda pay edinmesi hedefleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin hayvan hastalıkları durumunun iyileştirilmesi zorunludur. Sorun oluşturan başlıca hayvan hastalıklarından şap hastalığı, bruselloz, tüberküloz, koyun ve keçi çiçeği ile koyun ve keçi vebasına yönelik kontrol önlemleri ve eradikasyon programları uygulanmadığı sürece, hayvancılık sanayiinin ve hayvansal ürün ticaretinin geliştirilmesi olanaklı değildir (6).

Üretim kayıpları ve mücadele programı harcamaları dahil olmak üzere, şap hastalığı, tüberküloz ve brusellozun Türkiye için yıllık maliyeti, 59 milyon Avro'nun üzerindedir. Uluslararası ticaret dışında kalmanın maliyeti ise, yaklaşık 120 milyon € olarak hesaplanmıştır. Mevcut durumun gelecek 20 yıl değişmeksizin sürmesi halinde, uluslararası ticaret kısıtlamaları hariç, maliyetin 1180 milyon Avro'ya yükseleceği, şap hastalığı ve tüberküloz eradikasyon programlarının 680 milyon €, brusellozun ise 150-180 milyon € tutarında ek külfet getireceği tahmin edilmektedir (6).

---

¹ Farklı koşullara uyum sağlayarak canlı kalabilen (<http://www.life.umd.edu/classroom/bsci424/Definitions.htm>); belirli bir çevresel etmenin (sözgelimi, oksijen) varlığında veya yokluğunda çoğalabilen mikroorganizmalar (<http://www.environmentallawyers.com/Environmental-Resources-Glossary.cfm>).

Hayvan hastalıkları eradikasyonunun maliyet etkinliği, hayvancılık sanayiindeki verimlilik ile yakından ilgili olduğundan, Türkiye'deki düşük verimlilik, eradikasyonu yüksek maliyetli kılmaktadır. Oysa, hastalık kontrolü ve eradikasyonu yapılmaksızın, hayvancılıkta verimliliğin arttırılması mümkün değildir. Hayvansal üretimde verimliliğin değerlendirilmesinde dikkate alınan başlıca iki ölçüt, süt ineklerinin yıllık süt verimi ve besi sığırının ortalama karkas ağırlığıdır. Avrupa Komisyonu verilerine göre, 2002 yılında AB'de süt ineği başına yıllık süt verimi 6000 litre (l), yetişkin besi sığırının ortalama karkas ağırlığı ise 316 kilogramdır (kg). Öte yandan, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü (KKGM) kesim istatistikleri ve Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Göksel Armağan'ın bildirimine göre, aynı değerler, Türkiye'de sırasıyla 1600 l (2001 yılı) ve 180 kg'dir (6).

Tüm hayvan hastalıkları ve zoonozlar ile aynı anda mücadele edilemeyeceğinden, ulusal çıkarlar göz önünde tutularak, önceliklerin belirlenmesi gerekmektedir. şap hastalığı ve zoonozlara öncelik verilmesi, koyun ve keçi çiçeği ile koyun ve keçi vebasası gibi belirli bir hayvan türüne özgü hastalıkların ise, ikincil olarak ele alınması akılcı olarak değerlendirilmektedir (6).

1.2. AB'de Hayvan Sağlığı Durumu ve Hayvan Sağlığı Politikasının Hedefi

1.2.1. Yakın Zamanlı Gelişmeler Işığında AB'de Hayvan Sağlığına Genel Bakış

1997-1998 yılları arasında Hollanda'da 16 ay süreyle gözlenen ve 429 işletmenin enfeksiyonu sonucu toplamda 2.1 milyar € olmak üzere, AB'de 650 milyon € zarara neden olan klasik domuz vebasası salgını, 2001 yılında İngiltere'de 11 ay süreyle gözlenen ve 2030 işletmenin enfeksiyonu sonucu toplamda 12 milyar € olmak üzere, AB'de 565 milyon € tutarında zarara neden olan, 2003 yılında Hollanda'da 6 ay süreyle gözlenen ve 241 işletmenin enfeksiyonu sonucu toplamda 510 milyon € olmak üzere, AB'de 80 milyon € zarara neden olan, insanlarda, konjunktivit ile karakterize grip benzeri bir sendromla seyreden, 83 hastalık vakasına ve bir veteriner hekimin ölümine yol açan tavuk vebasası salgını, AB'nin tekrarlanmasını istemediği acı deneyimlerdir (7).

Yaşanan acı deneyimlerin temelinde, yetiştiricilik ve ticaret uygulamalarında gerçekleşen değerrişim; kimi bölgelerde hayvan yoğunluğunun fazla oluşu; ekosistem değerrişiklikleri; yabanıl yaşamda varlığını sürdüren hastalık etkenleri; hayvan ve hayvansal ürünlerin yasa dışı

hareketleri ve insan unsuru yatmaktadır. AB'de yaşanan hayvan hastalıkları salgınları, hayvan sağlığı sorunlarının tahmin edilenden daha fazla olduğuna; hayvan hastalıklarının yalnız tarım kesimini değil, toplumun bütününe ilgilendirdiğine; hayvanların kitlesel itlafının, toplum tarafından kabul edilebilir bir uygulama olmasa da, kimi durumlarda gerekli bir seçenek olabileceğine; kamuoyunun sürekli ve düzenli bilgilendirilmesi gerektiğine ve kayıpların mali külfetinin, tarım kesimine ve diğer ilgili kesimlere olduğu kadar, vergi mükelleflerine de yansıdığına işaret etmiştir (7).

Hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında, Topluluk içerisinde ve AB sınırlarında veteriner denetimleri iyileştirilmiş, hayvanlara yemek artıkları yedirilmesi yasaklanmış, hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması aracılığıyla izlenebilirlik sağlanmış, gözetim güçlendirilmiş ve eğitime ağırlık verilmiştir. Hayvan hastalıkları kontrolü amacıyla, şap hastalığı, klasik domuz vebası ve tavuk vebasına ilişkin yeni mevzuat yürürlüğe konmuş ve acil aşılama seçeneğine esneklik kazandırılmıştır. Yaygın kanı, AB'nin OIE A listesi hastalıklara karşı aşılama yasakladığı ise de, günümüzde, Almanya, Lüksemburg, Fransa ve Slovakya'da yabancı domuzlarda klasik domuz vebasına; İtalya'da tavuk vebasına; Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'de mavidil hastalığına; Üye Devletlerin pek çoğunda ise Newcastle hastalığına karşı aşılama yapılmaktadır (7).

Yakın zamanda, AB'de hastalık eradikasyon programları yaklaşımı gözden geçirilmiş, hayvan hastalıkları eradikasyonunun izlenmesi için bir çalışma ekibi ve alt çalışma grupları oluşturulmuş, kontrol önlemlerinin finansmanında daha katı kurallar uygulanmaya başlanmış ve çok yıllık eradikasyon, kontrol ve izleme programları hazırlanması gündeme gelmiştir (7).

Hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında alınan bu önlemler, meyve vermeye başlamış ve klasik domuz vebası, Aujeszky hastalığı, eski Üye Devletlerde kuduz ve belirli bölgelerde bruselloz hastalığı kontrolünde başarı elde edilmiştir. Ancak, aşılama ve testler gibi hastalık kontrol araçlarının kullanımının nasıl iyileştirilebileceği; hayvanların kitlesel itlafının nasıl önlenebileceği; AB genişlemesine koşut olarak karşı karşıya kalınan hayvan sağlığı sorunlarının üstesinden nasıl gelineceği; gelişmekteki ülkeler ile ticaretin, AB için risk yaratılmaksızın ne şekilde geliştirilebileceği ve hayvan hastalıklarının yarattığı mali risklerin nasıl aşılabileceği halen çözüm beklemektedir. Son dönemde, AB'de tazminat programları

üzerinde çalışılmaya başlanmış ve hayvan sağlığı politikası dış değerlendirmeye tabi tutulmuştur (7).

1.2.2. AB Hayvan Sağlığı Politikasının Hedefi

AB'de izlenen hayvan sağlığı politikasının hedefi, gıda amaçlı yetiştirilenler başta olmak üzere, Topluluk sınırları içerisindeki hayvanların sağlığının korunması, sağlık durumlarının iyileştirilmesi, ayrıca hayvan ve hayvansal ürünlerin Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında sağlık standartlarına ve uluslararası zorunluluklara uyulmasını sağlamaktır (8).

AB'de tüketicilerin korunmasına yönelik olarak, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, hayvan refahı ve bitki sağlığını kapsayan, AB Üye Devletlerinin tümünde yasal bağlayıcılığı bulunan, AB'ye hayvan, hayvansal ürün, bitki ve bitkisel ürün ihraç eden üçüncü ülkeler içinse kısmen geçerli olan hacimli bir hukuk kuralları külliyesi geliştirilmiştir. Yasalara uyulmasını sağlamak Üye Devletlerin sorumluluğunda olmakla birlikte, Avrupa Komisyonu da mevzuatın tüm Üye Devletlerde uygulanmasını temin eder. Komisyon, anılan görevini, 1997'de kurulan Gıda ve Veteriner Ofisi (FVO) aracılığıyla yerine getirir (9).

1.2.3. Gıda ve Veteriner Ofisi'nin Görevleri

Merkezi, İrlanda'da bulunan ve Avrupa Komisyonu Sağlık ve Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğü'ne (DG SANCO) bağlı olarak çalışan FVO'nun görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- gıda güvenliği ve kalitesi ile veteriner ve bitki sağlığı alanlarında etkin kontrol sistemlerinin uygulanmasını desteklemek;
- Topluluk içi ticarete ve üçüncü ülkelere Topluluğa ithalatta, AB gıda güvenliği ve kalitesi ile veteriner ve bitki sağlığı mevzuatına uyum düzeyini belirleyici denetimlerde bulunmak;
- gıda güvenliği ve kalitesi ile veteriner ve bitki sağlığı alanlarında AB politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunmak ve ilgi gruplarını bilgilendirmek (10).

FVO, etkin kontrol sistemlerinin uygulanmasına ve AB ile AB'ye ihracat yapan üçüncü ülkelerde AB standartlarına uyulmasının teminine yönelik görevlerini, Üye Devletlerde ve AB'ye ihracat yapan üçüncü ülkelerde denetim yaparak gerçekleştirir. Yıllık denetim programları ile öncelikli alanlar ve denetlenecek ülkeler belirlenir. Yıllık denetim programı, gereksinimleri karşılama ve güncel olmasını teminen ara değerlendirmeye tabi tutulur (10).

Program kapsamında yapılan denetimlerden elde edilen bulgular, sonuçlar ve öneriler “denetim raporları” ile ortaya konur. Denetlenen ülkenin yetkili makamı, rapor taslaklarına ilişkin görüşlerini bildirme olanağına sahiptir. Denetime tabi tutulan ülkenin yetkili makamının görüşlerini de içeren bu raporlar, internette de yayımlanmaktadır (10).

FVO, denetlenen ülkenin yetkili makamına, denetim sırasında belirlenen eksikliklerin giderilmesine yönelik önerilerde bulunur. Yetkili makam, FVO'ya, belirlenen eksikliklerin giderilmesi için uygulanacak bir eylem planı sunmakla yükümlüdür. FVO ve Avrupa Komisyonu, eylem planını değerlendirir ve bir dizi etkinlikle, ülkedeki uygulamasını izler (10).

FVO denetim raporları, ilgili mevzuatın değiştirilmesinin gerektiği veya yeni mevzuat hazırlanması gereken alanlara işaret ederek, AB mevzuatının gelişimine de katkıda bulunur. FVO, ayrıca, Üye Devletlerde aynı konuda yapılan denetimlerin sonuçlarını özetleyen genel değerlendirme raporları ile denetim programının küresel sonuçlarının ele alındığı yıllık etkinlik raporları da hazırlar ve yayımlar (10).

1.3. AB’de Hayvan Hastalıkları ile Mücadele ve Stratejik Araçlar

1.3.1. AB’de Hayvan Hastalıkları ile Mücadele Önlemleri

AB’de, hayvan hastalıkları ile mücadeleye yönelik olarak, aşağıda sıralanan hastalıklar için Konsey tarafından özel kontrol önlemleri benimsenmiştir:

- Afrika at vebası;
- Afrika domuz vebası;
- şap hastalığı;
- tavuk vebası;
- mavidil hastalığı;
- balık hastalıkları;
- yumuşakça hastalıkları;
- klasik domuz vebası;
- Newcastle hastalığı (11).

AB'de, ayrıca, egzotik hastalıklar² için de kontrol önlemleri benimsenmiştir. AB'nin hayvan sağlığı alanındaki teknik danışma organı olan OIE, ekonomik öneme sahip epizootik³ hayvan hastalıklarını A Listesi'nde sıralamıştır. Ekonomik önemi olan hayvan hastalıklarının yayılmasını önlemeyi ve hastalıkların yayılmasına neden olabilecek hayvan ve hayvansal ürün hareketlerini kontrol altına almayı amaçlayan "Belirli Hayvan Hastalıklarının Kontrolüne İlişkin Genel Topluluk Önlemlerini ve Domuzların Veziküler Hastalığına İlişkin Özel Önlemleri Belirleyen 17 Aralık 1992 Tarih ve 92/119/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0069-0085), Topluluk düzeyinde halihazırda özel hükümler getirilmiş olanlar hariç, OIE A listesi hastalıkların tümü için geçerlidir. Direktif kapsamındaki hayvan hastalıkları sıralanacak olursa:

- geyiklerin epizootik hemorajik hastalığı;
- yumrulu deri hastalığı (LSD);
- koyun ve keçi vebası;
- Rift Vadisi humması;
- sığır vebası;
- koyun ve keçi çiçeği;
- domuzların veziküler hastalığı;
- veziküler stomatit (12).

Daha önceleri, Teschen ve mavidil hastalıkları da 92/119/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0069-0085) kapsamında yer alırken, Teschen hastalığının, OIE A listesi hastalıkları arasından çıkartılması üzerine, Direktif kapsamı güncellenmiş, mavidil hastalığı için özel kontrol ve eradikasyon hükümleri ise, "Mavidil Hastalığının Kontrol ve Eradikasyonuna İlişkin Özel Hükümler Ortaya Koyan 20 Kasım 2000 Tarih ve 2000/75/AT Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 327, 22/12/2000, s. 0074-0083) ile belirlenmiştir (12).

AB'de hayvan hastalıkları ile mücadele çerçevesinde, hastalık şüphesinin ve hastalık çıkışının doğrulanması halinde çeşitli kontrol önlemleri uygulanır.

---

² Çiftlik hayvanları, kümes hayvanları ve yabani hayvanları etkileyen ve bir ülke sınırları içerisinde gözlenmeyen, yerel nitelik taşımayan hastalık (<http://www.agriculture.state.pa.us/agriculture/cwp/view.asp?q=127788>).

³ Bir popülasyonda yer alan bireylerin çoğunluğunu etkileyen, belirli bir bölgede gözlenebilmekle birlikte, pandemide olduğu gibi küresel düzeyde de seyredabilen ve hızla bulaşan yaygın hastalık (<http://www.en.wikipedia.org/wiki/Epidemic>).

Hastalık şüphesi halinde;

- bildirim;
- resmi veteriner inceleme;
- işletmenin resmi gözetim altında tutulması;

Hastalık çıkışının doğrulanması halinde ise;

- hastalığın yayılmasının önlenmesi amacıyla duyarlı hayvanların itlafı;
- bulaşık atıkların ve maddelerin imhası veya işlenmesi;
- temizlik ve dezenfeksiyon;
- epizootiyolojik⁴ araştırma;
- kriz birimlerinin kurulması;
- işletmelerin resmi gözetim altında tutulması;
- koruma ve gözetim bölgelerinin oluşturulması önlemleri alınır (12).

1.3.2. Eradikasyon ve İzleme Programları

“Veteriner Alanındaki Harcamalara İlişkin 26 Haziran 1990 Tarih ve 80/424/AET Sayılı Konsey Kararı” (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0019-0028), Topluluğun, belirli hayvan hastalıklarının eradikasyonuna ve izlenmesine mali katkıda bulunmasına olanak tanır. Bu çerçevede, Üye Devletler, Komisyon’a, eradikasyon, kontrol ve izleme programları sunarlar. Programlar, “Belirli Hayvan Hastalıklarının Eradikasyonu ve İzlenmesine İlişkin Topluluk Ölçütlerini Ortaya Koyan 27 Kasım 1990 Tarih ve 90/638/AET Sayılı Konsey Kararı”nda (OJ L 347, 12/12/1990, s. 0027-0029) ortaya konan ölçütlere uygunluk ve veteriner ile mali yönden incelenir (13).

Komisyon, her yıl, Topluluğun mali katkısına hak kazanan programların listesini ve Topluluğun söz konusu programlara sağlayacağı mali katkının yüzde oranları ile açık miktarlarını içeren bir Karar yayımlar. Bu bağlamda, Komisyon, şeffaflığı teminen, her yıl, Gıda Zinciri ve Hayvan Sağlığı Daimi Kurulu’na (SCoFAH) bir sonraki yılın önceliklerini ortaya koyan bir belge sunar. Topluluğun mali katkısından yararlanabilecek programlar ve katkı oranları belirlenirken, sözü edilen öncelikler dikkate alınır. Dolayısıyla, Topluluk mali katkısından yararlanmaya hak kazanan programlar ve mali katkı oranları, SCoFAH onaylıdır. 2005 yılı için Topluluk mali

---

⁴ Hayvan sağlığı ve hayvan hastalıklarını, köken, sıklık, dağılım, gelişim, belirteçler ve sonlanma bakımından populasyon düzeyinde inceleyen ve analizler temelinde, hastalıkların azaltılması, bastırılması ve eradikasyonu yoluyla populasyon sağlığının oluşturulması, desteklenmesi, korunması ve yeniden oluşturulması için yöntemler geliştiren ve uygulayan bilim dalı (<http://www.cbox.cz/vaclavkouba/epizcredo.htm>).

katkısından yararlanmaya hak kazanan eradikasyon ve izleme programları, “2005 Yılı İçin Üye Devletler Tarafından Sunulan ve Belirli Hayvan Hastalıklarının Eradikasyonu ve İzlenmesine İlişkin Programları ve Zoonozların Önlenmesini Amaçlayan Kontrolleri Onaylayan ve Topluluğun Mali Katkı Oranlarını Belirleyen 30 Kasım 2004 Tarih ve 2004/840/AT Sayılı Komisyon Kararı”nda (OJ L 361, 08/12/2004, s. 0041-0053) sıralanmıştır (13).

Eradikasyon ve izleme programlarının uygulanmasıyla, Topluluğun belirli bölgelerinde enzootik⁵ seyirli olan hayvan hastalıklarının eradikasyonu ve zoonoz hastalıkların önlenmesine yönelik kontroller yapılması amaçlanmıştır. Anılan programlar, aşılama, hayvanların test edilmesi, kesim ve itlaf için tazminat ödemeleri ile sağaltım gibi önlemler içerir. Programların kapsamına dahil edilen hastalıklar, iki başlık altında sınıflandırılır. İlk grup, sürü düzeyinde zorunlu veya gönüllü kontrol ve/veya eradikasyon önlemlerine tabi olan enzootik hastalıkları, ikinci grup ise, sürü düzeyinde kontrol önlemlerinin alındığı zoonoz ve epizootik hastalıkları kapsar. Hastalıklar, Tablo 1.1.'de gösterilmiştir (14).

Tablo 1.1. AB'de Eradikasyon ve İzleme Programlarına Tabi Olan Hayvan Hastalıkları (14)	
Grup I	Grup II
Siğir Tüberkülozu	Kuduz
Siğir Brusellozu	Ekinokokkozis
Siğirlerin Enfeksiyöz Rinotrakeiti (IBR) ve Enfeksiyöz Pustuler Vulvovaginit (IPV) (Suni Tohumlama + Embriyo Birimleri)	BSE ve diğer yavaş gelişen hastalıklar
Koyun ve Keçi Brusellozu (<i>Brucella melitensis</i>)	
Enzootik Siğir Löykozu (EBL)	
Aujezsky Hastalığı	
<i>Salmonella pullorum</i> Enfeksiyonu	
<i>Salmonella gallinarum</i> Enfeksiyonu	
Şarbon	
Visna-Maedi Virus Enfeksiyonu ve Keçilerin Artrit-Ensefaliti (CAEV)	
Siğirlerin Enfeksiyöz Rinotrakeiti (IBR) ve Enfeksiyöz Pustuler Vulvovaginit (IPV) (Diğer İşletmeler)	
Paratüberküloz	
<i>Mycoplasma gallisepticum</i> Enfeksiyonu	
Siğirlerin Bulaşıcı Plöropnömonisi (CBPP)	
Afrika Domuz Vebası	
Domuzların Veziküler Hastalığı	
Enzootik Seyirli Klasik Domuz Vebası	
Enfeksiyöz Hematopietik Nekroz (IHN)	
Theilerioz, Piroplazmoz, Anaplazmoz	
Som Balıklarının Enfeksiyöz Anemisi (ISA)	
Mavidil Hastalığı	

⁵ Belirli bir yere veya bölgeye özgü, burada az veya çok, ancak sürekli olarak gözlenen, yerel nitelik taşıyan hastalık (<http://www.answers.com/topic/endemic>).

1.3.3. Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemi (ADNS)

Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemi (ADNS), bulaşıcı hayvan hastalıklarının kayıt altına alınması ve belgelenmesi amacıyla oluşturulmuş ve sisteme dahil Üye Devletlerde, hayvan hastalıklarının çıkışına ilişkin ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlayan bir araçtır. Anılan sistem aracılığıyla, bulaşıcı hayvan hastalıklarının çıkışına ilişkin bilgilere derhal erişim sağlanır ve canlı hayvan ile hayvansal ürün ticaretinin olumsuz etkilenmesi önlenir. Sistemin, gıda güvenliği ile doğrudan bağlantısı olmayıp, veteriner halk sağlığı üzerinde de etkisi yoktur (15).

a. Amaç

Sistemin başlıca amacı, Üye Devletlerin hayvan sağlığından sorumlu yetkili kurumları ile Avrupa Komisyonu arasında, bulaşıcı hayvan hastalıklarının çıkışına ilişkin hızlı bilgi akışı sağlamaktır. Sistem, bulaşıcı hayvan hastalıklarının çıkışının izlenmesine olduğu kadar, Üye Devletler ve Komisyonun söz konusu hastalıkların bulaşmasını önlemek için gerekli önlemleri almasına da olanak tanır (15).

b. Hukuki Dayanak

ADNS'nin hukuki dayanağını, Üye Devletlerde, listelenen bulaşıcı hayvan hastalıklarının birincil ve ikincil çıkışlarının bildirimini zorunlu kılan ve bildirim gerekli bilgiler ile bilgilerin iletilmesi gereken zaman dilimi dahil, bildirim kurallarını ortaya koyan "Hayvan Hastalıklarının Topluluk Sınırları İçerisinde Bildirime İlişkin 21 Aralık 1982 Tarih ve 82/894/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 378, 31/12/1982, s. 0058-0062) oluşturur. "Hayvan Hastalıklarının 82/894/AET Sayılı Konsey Direktifi'ne Uygun Şekilde Bildiriminde Kullanılan Kodlar ve Kodlanmış Formu Belirleyen ve 84/90/AET ile 90/442/AET Sayılı Kararları Yürürlükten Kaldıran 11 Aralık 2000 Tarih ve 2000/807/AT sayılı Komisyon Kararı" (OJ L 326, 22/12/2000, s. 0080-0080) ise, bulaşıcı hayvan hastalıklarının bildiriminde kullanılan kodları ortaya koyar. Sisteme dahil olan Üye Devletler tarafından bildirim zorunlu bilgiler arasında birincil ve ikincil hastalık çıkışları da yer alır (15).

- Birincil hastalık çıkışı, bir Üye Devletin herhangi bir bölgesinde daha önce gözlenen bir hayvan hastalığı çıkışıyla epizootiyolojik ilgisi bulunmayan hastalık çıkışını veya bir Üye Devletin daha önce hastalıktan etkilenmemiş bir bölgesinde gözlenen ilk hastalık

çıkışını ifade eder. Tüm Üye Devletlerin, birincil hastalık çıkışları ile ilgili olarak bilgilendirilmesi gerekir. “Hayvan Hastalıklarının Topluluk Sınırları İçerisinde Bildirimine İlişkin 21 Aralık 1982 Tarih ve 82/894/AET Sayılı Konsey Direktifi” (OJ L 378, 31/12/1982, s. 0058-0062) uyarınca, hastalık çıkışının doğrulanmasını takiben, 24 saat içerisinde bildirimde bulunulması gerekir. Bildirim, internet yoluyla doğrudan ADNS sistemine yapılabileceği gibi, Komisyon’a gönderilen ve daha sonra otomatik olarak sisteme eklenen elektronik posta iletisi aracılığıyla da yapılabilir. Sisteme birincil hastalık çıkışı girişi yapıldığında, sisteme bağlı olan tüm Üye Devletler elektronik posta yoluyla bilgilendirilir (15).

- İkincil hastalık çıkışı, enfekte bir bölgede, birincil hastalık çıkışını takip eden hastalık çıkışını tanımlar. İkincil hastalık çıkışları, her haftanın ilk iş gününde bildirilmelidir (15).

ADNS sistemine dahil olan tüm Üye Devletlere, sisteme girişi yapılan tüm birincil ve ikincil hastalık çıkışlarına ilişkin özet bilgi içeren bir elektronik posta iletisi haftalık olarak (her Cuma 15.30’da) gönderilir (15).

c. Komisyon Yönetimi

Üye Devletlerin yetkili kurumları, ADNS’ye hastalık çıkışlarına ilişkin bilgi girişi yapar. Birincil hastalık çıkışlarına ilişkin bilgiler, tüm Üye Devletlere ve Komisyon’a otomatik olarak iletilir. Komisyon, verileri ilişkilendirerek, birincil ve ikincil hastalık çıkışlarına ilişkin bilgileri, haftalık aralıklarla Üye Devletlerin yetkili merkezi veteriner kurumlarına iletir. Üye Devletlerin veteriner kurumları, risk değerlendirmesi yapar. Risk yönetimi, Üye Devletler ile Komisyon birimleri arasında paylaşılır. Komisyon, SCoFCAH prosedürü yoluyla Kararlar benimser (15).

Bulaşıcı bir hayvan hastalığı ilk çıktığında, durum “çok acil” olarak değerlendirilir. Bazı hastalıkların çok kısa sürede yayılması nedeniyle, derhal önlem alınması gerekir. Bu nedenle, hastalık bildirimlerinin 24 saat süreyle kontrol edilmesi gerekir. Bu çerçevede, DG SANCO’ya telefonla ulaşılması mümkün kılınmıştır. Hastalık çıkışında, yetkililer, merkez büroya gelerek gerekli işlemleri başlatırlar (15).

1.3.4. Topluluk Referans Laboratuvarları

Hayvan sağlığı durumunun iyileştirilmesini ve canlı hayvanlar ile hayvansal ürünler için tek pazar oluşturulmasını hedefleyen AB stratejisi çerçevesinde, hayvan hastalıkları için “Topluluk Referans Laboratuvarları ile Ulusal Referans Laboratuvarları Ağı” oluşturulmuştur. Bu ađ ile, Topluluk sınırları içerisinde hayvan hastalıklarının tanısı ile kontrol ve eradikasyon önlemlerinin uygulaması bilimsel açıdan güvenilir ve birörnek yöntemlerle gerçekleştirilir (16).

“Belirli Topluluk Referans Laboratuvarlarının 2004 Yılında Hayvan Sağlığı Alanında ve Canlı Hayvanlar Üzerinde Çalışması için Topluluk Mali Yardımına İlişkin 12 Şubat 2004 Tarih ve 2004/147/AT Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 049, 19/02/2004, s. 0044-0046) ile hayvan sağlığı ve canlı hayvanlar üzerinde çalışan Topluluk referans laboratuvarlarına 2004 yılı için mali katkı sağlanmıştır (16).

1.3.5. Ticari Kontrol ve Uzmanlık Sistemi (TRACES)

Ticari Kontrol ve Uzmanlık Sistemi (TRACES), Topluluk içi canlı hayvan, hayvansal ürün, semen, yumurta ve embriyo hareketlerinin izlendiği ve ithalatçılar ile ihracatçılara, ticaret için sertifika talebinde bulunma olanağı tanıyan internet tabanlı bir hizmettir. Sistem, Üye Devletlerin yetkili kurumları ve resmi veteriner hekimleri tarafından, Topluluk içi ticaretin izlenmesi amacıyla, ithalatçı ve ihracatçılar tarafından ise, sertifika başvurusu için kullanılır. TRACES, 31 Aralık 2004 tarihi itibarıyla kullanımdan kaldırılan Hayvan Hareketleri Sistemi'nin (ANIMO) yerini almıştır. Sistem, 1 Nisan 2004 tarihinde Üye Devletlerin kullanımına sunulmakla birlikte, yetkili kurumlarca kullanımı 1 Aralık 2004 itibarıyla zorunlu kılınmıştır (17).

TRACES, kullanıcılara, yetki düzeylerine göre farklı erişim hakkı tanır. Hayvan Sağlığı Birimleri'nde çalışan personel, hayvan sağlığı sertifikaları ve diğer ülkelere gönderilen sevkiyatların teslim belgeleri dahil, sistemde kayıtlı tüm bilgilere erişim sağlayabilir. Ekonomik işletmenler (ithalatçılar ve ihracatçılar) ise, halihazırda, yalnızca sağlık sertifikası başvurusunda bulunmalarını sağlayan internet uygulamasına erişim sağlayabilmektedir. Ancak, sistemin, zaman içerisinde geliştirilerek, hayvan sağlığı mevzuatına ilişkin bir bilgi kaynağı olması ve tüm kullanıcıların tüm bilgilere erişim sağlaması hedeflenmektedir (17).

1.3.6. Hayvanların Tanımlanması

1.3.6.1. Büyükbaş Hayvanların (Sığır ve Manda) Tanımlanması

Büyükbaş hayvanların tanımlanmasına ilişkin Topluluk kurallarının hedefi;

- bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolüne de katkı sağlamak üzere, veteriner hizmetleri için hayvanların yerlerinin saptanması ve izlenmeleri;
- veteriner halk sağlığını teminen sığır etinin izlenebilirliğini sağlamak;
- sığır ve dana eti ortak piyasa düzeni kapsamında, büyükbaş hayvanlar için yapılan destekleme ödemelerinin (pirmlerin) yönetimi ve denetimidir (18).

Büyükbaş hayvanların bireysel tanımlama ve kayıt altına alma sistemini oluşturan bileşenler:

- her hayvan için tek ve özgün bir sayı içeren çift kulak küpesi;
- işletme (çiftlik, pazar, vs.) kayıtları;
- sığır pasaportları;
- bilgisayar destekli ulusal veri tabanıdır (18).

Büyükbaş hayvanların tanımlanmasına ilişkin temel mevzuat, "Sığırların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması İçin Bir Sistem Kuran ve Sığır Eti ile Sığır Eti Ürünlerinin Etiketlenmesine İlişkin, 820/97 (AT) Sayılı Konsey Tüzüğü'nü Yürürlükten Kaldıran 17 Temmuz Tarih ve 1760/2000 (AT) Sayılı AP ve Konsey Tüzüğü" (OJ L 204, 11/08/2000, s. 0001-0010) olup, onaylı işletmelerde kültürel ve tarihi amaçlarla bulundurulmuş büyükbaş hayvanların tanımlanmasına ilişkin özel kurallar, 644/2005 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 107, 28/04/2005, s. 0018-0019); Hollanda'da doğal alanlarda bulunan büyükbaş hayvanların küpelenmesi için tanınan azami sürenin uzatılmasına ilişkin özel kurallar, 2004/764/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 339, 16/11/2004, s. 0009-0010); kulak küpeleri, işletme onayları ve pasaportlara ilişkin ayrıntılı kurallar, 911/2004 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 163, 30/04/2004, s. 0065-0070); kontrol önlemleri, 1082/2003 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 156, 25/06/2003, s. 0009-0012), yazın dağlık alanlarda otlatmaya ilişkin özel kurallar, 2001/672/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 235, 04/09/2001, s. 0023-0025); bizonların küpelenme sürelerinin uzatılmasına ilişkin özel kurallar, 509/1999 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 060, 09/03/1999, s. 0053-0053), kültür ve spor amaçlı kullanılan boğalara ilişkin özel

önlemler, 2680/99 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 326, 18/12/1999, s. 0016-0017); cezalar, 494/98 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü; İspanya'da bulunan bazı hayvanların küpeleme süresinin uzatılmasına ilişkin özel kurallar ise, 98/589/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 2843, 21/10/1998, s. 0019-0024) ile ortaya konmuştur (18).

1.3.6.2. Tek Tırnaklı Hayvanların Tanımlanması

1 Temmuz 2000 itibarıyla, Topluluk sınırları içerisinde, sürülenler ve nakledilenler dahil, tek tırnaklı hayvanların hareketlerinde, kimlik belgesi (pasaport) bulundurulması zorunludur. "Tek Tırnaklı Hayvanların Topluluk İçi Ticaretinde Karşılama Gereken Zootekni ve Soyağacı Koşullarına İlişkin 26 Haziran 1990 Tarih ve 90/427/AET Sayılı Konsey Direktifi"ne (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0055-0059) uygun şekilde soykütüğü kaydı bulunan kayıtlı tek tırnaklı hayvanların kimlik belgeleri, 93/623/AET sayılı Komisyon Kararı (OJ L 298, 03/12/1993, s. 0045-0055); 90/426/AET sayılı Konsey Direktifi tanımına uygun şekilde damızlık ve üretim amaçlı kullanılan tek tırnaklı hayvanların kimlik belgeleri ise, 2000/68/AET sayılı Komisyon Kararı'na (OJ L 023, 28/01/2000, s. 0072-0075) göre düzenlenir (19).

1.3.6.3. Domuzların Tanımlanması

Domuzların tanımlanmasına ilişkin Topluluk kurallarının hedefi, bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolüne de katkı sağlamak üzere, veteriner hizmetleri için hayvanların yerlerinin saptanması ve izlenmeleridir (20).

Domuzların tanımlama ve kayıt altına alma sistemi, aşağıda sıralanan bileşenlerden oluşur:

- kulak küpeleri veya dövme;
- işletme (çiftlik, pazar, vs.) kayıtları;
- bilgisayar destekli ulusal veri tabanı (20).

Domuzların tanımlanmasına ilişkin temel mevzuat, "Hayvanların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınmasına İlişkin 27 Kasım 1992 Tarih ve 92/102/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 355, 05/12/1992, s. 0032-0036) olup, ulusal veritabanlarında yer alan işletmelerin onayı, 2000/678/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 281, 07/11/2000, s. 0016-0017); 92/102/AET sayılı Konsey Direktifi'nin, birden fazla domuz bulundurmaya ilişkin 3(2) sayılı

maddesinde belirtilen istisnanın İtalya'ya tanınması ise 2005/458 sayılı Komisyon Kararı (OJ L 160, 23/06/2005, s. 0031-0031) ile ortaya konmuştur (20).

1.3.6.4. Küçükbaş Hayvanların (Koyun ve Keçi) Tanımlanması

Küçükbaş hayvanların tanımlanmasına ilişkin Topluluk kurallarının hedefi;

- bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolüne de katkı sağlamak üzere, veteriner hizmetleri için hayvanların yerlerinin saptanması ve izlenmeleri;
- OTP reformu kapsamında, küçükbaş hayvanlar için yapılan destekleme ödemelerinin (primlerin) yönetimi ve denetimidir (21).

Koyun ve keçilerin tanımlanması ve kayıt altına alınması sisteminin bileşenleri, hayvan en geç işletmeden ayrılana dek, küpeleme veya dövme yoluyla tanımlama; işletme kayıtları ve tüm işletmelerin kayıtlarını içeren merkezi sistemdir. Aralık 2003'te benimsenerek, Temmuz 2005'de uygulanmaya başlanan güçlendirilmiş küçükbaş hayvan tanımlama sistemi uyarınca;

- hayvanların, altı aylıktan önce, iki kulak küpesi veya bir kulak küpesi ve dövme (keçiler için sağrı bölgesinde işaret) veya elektronik tanımlayıcılar ile tanımlanması;
- hayvan gruplarının her hareketi için ayrı bir hareket belgesi düzenlenmesi;
- işletmelerde güncel kayıtlar tutulması;
- tüm işletmelerin kayıtlarını içeren merkezi bir sistem veya ulusal düzeyde bilgisayar destekli ulusal veri tabanı oluşturulması söz konusudur (21).

Küçükbaş hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınmasına ilişkin temel mevzuat, 92/102/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 355, 05/12/1992, s. 0032-0036) ile "Koyun ve Keçilerin Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması İçin Bir Sistem Oluşturan ve 1782/2003 (AT) Sayılı Tüzük ile 92/102/AET ve 64/432/AET Sayılı Direktifleri Değiştiren 17 Aralık 2003 Tarih ve 21/2004 (AT) Sayılı Konsey Tüzüğü"dür (OJ L 005, 09/01/2004, s. 0008-0017) (21).

1.3.6.5. Ev Hayvanlarının Tanımlanması

"Ev Hayvanlarının Ticari Olmayan Hareketlerinde Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşullarına İlişkin ve 92/65/AET Sayılı Konsey Direktifi'ni Değiştiren 26 Mayıs 2000 Tarih ve 998/2003 (AT) Sayılı AP ve Konsey Tüzüğü" (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009) uyarınca,

ev hayvanlarının, Üye Devletler arası hareketlerde, elektronik tanımlaması zorunludur. 2003 itibarıyla 8 yıllık geçici bir dönem için, ev hayvanlarının dövme ile tanımlanmasına da izin verilmiştir (22).

1.3.7. AB Hayvan Sağlığı Stratejisi (2007-2013)

AB'de günümüze değin izlenen hayvan sağlığı politikası, ağırlıklı olarak, AB dış sınırlarında hayvan sağlığı denetimleri yoluyla hayvan ve hayvansal ürün ticaretinin etkinleştirilmesine ve ticaret için engel teşkil eden hayvan hastalıklarının eradikasyonuna odaklanmıştır. Hastalık çıkışının önlenmesine yönelik olarak izlenebilirliğin sağlanması ve hayvan hareketlerinin kontrolü adına, hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması alanında da yoğun çalışmalar yapılmıştır (23).

Topluluğun mevcut hayvan sağlığı politikasının, iç pazar sisteminin uygulanmasına, hayvan ve hayvansal ürünlerin serbest dolaşımına ve Tek Pazar'ın işleyişine katkısı yadsınamazsa da, salgın hastalıklar nedeniyle hayvancılık sektöründe yaşanan krizler ve gıda zincirinin güvenliğinin sorgulanmasını gündeme getiren olaylar, söz konusu politika ile mali araçlarının yeterliliğinin değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Değerlendirmeye alınan başlıca unsurlar sıralanacak olursa:

- koruyucu önlemler içeren bir politika geliştirilmesi;
- gıda zincirinin ilk halkasından son halkasına değin yüksek sağlık düzeyi temin edilmesine yönelik önlemlerin finansmanı;
- kaynak sıkıntısı ile OTP'ye (şap hastalığı ve BSE kontrolü) ve balıkçılık yapısal fonlarına (egzotik hastalıklar) mali bağımlılık;
- uluslararası zorunluluklardan ötürü hayvancılık sektörünün rekabet gücünün artırılmasına duyulan gereksinim;
- gıda zincirinde yer alan işletmelerin mali sorumlulukları (24).

Sözü edilen değerlendirmeler sonucunda, yeni bir hayvan sağlığı stratejisi geliştirilerek, hastalık çıkışının önlenmesine yönelik politikaların güçlendirilmesi, acil aşılama seçeneğinin etkinleştirilmesi, mevzuatın sadeleştirilmesi ve yeni etkinlikler için mali kaynaklar yaratılması hedeflenmiştir. Komiser Kyprianou tarafından 21 Aralık 2004 tarihinde duyurulan "Hayvan Sağlığı Stratejisi"nin geliştirilmesine ve 2007-2013 dönemi etkinliklerinin belirlenmesine

katkıda bulunmak üzere, ilgi gruplarına, 2007 yılında hazırlanacak Komisyon Bildirimi'ne katılım için çağrıda bulunulmuştur (23). AP, AB Konseyi ve Bölgesel Ekonomik ve Sosyal Komitesi'ne sunulacak Topluluk hayvan sağlığı politikasına ilişkin Komisyon Bildirimi önerisinin, 2007 yılının ikinci yarısında kabul edilmesi beklenmektedir. Hayvan sağlığı stratejisinin uygulanmasına yönelik bir eylem planı içermesi de öngörülen Bildirim ile;

- Topluluk hayvan sağlığı politikasının belirlenmesi;
- tüketici önceliklerini yansıtan açık ve anlaşılır hedeflerin saptanması;
- Topluluk hayvan sağlığı politikası ile diğer AB politikaları ve uluslararası anlaşmaların birbiriyle uyumunun sağlanması;
- hayvan sağlığı mevzuat paketi aracılığıyla denetsel yükün en aza indirgenmesi ve mevzuatın sadeleştirilmesi;
- Topluluk hayvan sağlığı politikası için uygun bir bütçe ve yeterli bir mali araç hazırlanması amaçlanmıştır (24).

1.3.8. Eradikasyon İzleme Çalışma Ekibi

Gıda Güvenliği Beyaz Kitabı'nın 29. eylemi uyarınca, 15 Mart 2000 tarihinde, Üye Devletlerde hayvan hastalıklarının eradikasyonunu izlemekle görevli bir çalışma ekibi kurulmuştur. Çalışma ekibinin oluşturulmasıyla;

- hayvan hastalıkları eradikasyonunda ilerleme kaydedilmesi;
- Topluluğun, ortak finansmanına katkı sağladığı hayvan hastalıkları eradikasyon programlarının maliyet etkinliğinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır (25).

Çalışma ekibinde, Üye Devlet ve Komisyon temsilcileri yer alırken, üç veya altı ay arayla Brüksel'de düzenlenen çalışma toplantılarına ise Komisyon başkanlık eder (25).

Sığır tüberkülozu ile sığır ve koyun-keçi brusellozu için üç alt çalışma grubu oluşturulmuştur. Alt çalışma gruplarına, söz konusu hastalıklar için ortak finansmanlı bir eradikasyon programı bulunan Üye Devlet temsilcileri, diğer Üye Devlet ve Komisyon temsilcileri ile uzmanlar dahildir. Alt çalışma grupları, eradikasyon izleme çalışmaları ekibine çalışmalarında yardımcı olur ve Üye Devletlere, optimum hastalık eradikasyon önlemleri geliştirmede destek olur (25).

Alt çalışma gruplarının toplantıları, Üye Devletlerin yetkili yerel veteriner birimlerinin katılımını sağlamak üzere, Üye Devletlerde gerçekleştirilir. Toplantı başkanı Komisyonca belirlenirken,

toplantı gündemi ise, ev sahibi Üye Devlet ve Komisyon tarafından önerilir. Her çalışma toplantısı sonunda, sonuç ve önerilerin sunulduğu bir rapor hazırlanır (25).

1.3.9. Hayvan Hastalıkları ile Zoonoz Hastalıkların Eradikasyonuna, Kontrolüne ve İzlenmesine Yönelik Çok Yıllık Programlar

90/424/AET sayılı Konsey Kararı (OJ L 304, 01/11/1990, s. 0099-0099), veteriner alanında yapılan harcamalara ilişkin olup, 24. maddesi, hayvan hastalıklarının izlenmesi ve eradikasyonu, 29. maddesi ise zoonoz hastalıkların önlenmesine yönelik kontroller ile ilgilidir. Mevcut sistemde, iyi tasarlanmış bir zaman çizelgesine sahip yıllık programların bireysel onayı söz konusudur. Hayvan hastalıklarının eradikasyonu ve izlenmesinde göz önüne alınan ölçütler ise, 90/638/AET sayılı Konsey Kararı'nda (OJ L 347, 12/12/1990, s. 0027-0029) ortaya konmuştur (26).

DG SANCO, 2004 yılının ilk çeyreğinde, Topluluğun ortak finansmanına katıldığı, "hayvan hastalıkları ile zoonoz hastalıkların eradikasyonu, kontrolü ve izlenmesi programları"nı gözden geçirmiş ve gelecekte benimsenecek yaklaşımın çerçevesini çizmek amacıyla bir rapor yayımlamıştır. AB fonlarının ortak finansmanı ile yürütülecek eradikasyon, kontrol ve izleme çalışmalarında, genel yaklaşımın, yıllık programlar yerine, çok yıllık programlar hazırlanması kararıyla kararlaştırılmıştır. Böylelikle, AB fonlarının daha etkin kullanımını temin etmek ve şeffaflığı arttırmak üzere, eradikasyon programlarının amaçlarının daha açık ve denetlenebilir kılınması ve söz konusu programların, ilerlemelere ve epidemiyolojik gelişmelere uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir. Hayvan hastalıklarının eradikasyonuna, kontrolüne ve izlenmesine yönelik Topluluk politikalarında başarıya ulaşılabilmesi için Topluluk ve Üye Devlet önceliklerinin belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (26).

1.3.9.1. Topluluk Öncelikleri

Zoonozlar da dahil olmak üzere hayvan hastalıklarının eradikasyonuna, kontrolüne ve izlenmesine yönelik Topluluk öncelikleri, duruma göre, Üye Devletlerde veya belirli bölgelerde elde edilmesi hedeflenen yıllık ve nihai sonuçlar dikkate alınarak, çok yıllık dönemler için belirlenmelidir. Topluluğun ortak finansmanına konu olacak hayvan hastalıkları ile zoonozların, Topluluk öncelikleri ile uyumlu olması gerekir. AB ortak finansmanı için sınırlı sayıda hastalık seçilmesi etkinliği artırır (26).

1.3.9.2. Üye Devlet Öncelikleri

Üye Devlet öncelikleri, Topluluk önceliklerinin belirlenmesinde başvurulan yaklaşımın aynısı uygulanarak ve Üye Devletin coğrafi konumu gibi ilave unsurlar da dikkate alınarak, Topluluk öncelikleri ile örtüşecek şekilde saptanmalıdır. Üye Devlet öncelikleri, hayvan hastalıklarının ve zoonozların bireysel temelde ele alındığı programlar içermelidir (26).

1.3.9.3. Programların Üye Devlet Tarafından Sunulan Öncelikler Doğrultusunda Toplulukça Ortak Finansmanı

Ortak finansman, Topluluk bütçesinin olanakları dahilinde, Üye Devlet önceliklerinin Topluluk öncelikleri ile uyumlu olması halinde sağlanır. Üye Devletlerin, ulusal kaynaklarla desteklenen ilave çok yıllık eradikasyon, kontrol ve izleme politikaları ile programları da bulunabilir (26).

1.3.9.4. Çok Yıllık Programların İşleyişi

a. Genel İlkeler

- **Ön Değerlendirme:** Çok yıllık program, hastalığın Üye Devletteki tahmini durumunu ortaya koyan bir ön değerlendirme çalışması içermelidir.
- **Gerekeç:** Söz konusu hastalık için eradikasyon, kontrol veya izleme çalışmalarının gerekli görülme nedenleri açıklanmalıdır.
- **Gereksinim:** Topluluğun mali katkısına gereksinim duyulma nedenleri, bölgesel ve/veya Topluluk bakış açısından ortaya konmalıdır.
- **Kazanım:** Topluluğun mali katkısının, çok yıllık programın etkinliğine sağlayacağı yarar ortaya konmalıdır.
- **Amaç:** Çok yıllık program, Topluluk hedefleri ile örtüşen ve ölçülebilir amaçlar sunabilmelidir. Yıllık ara hedefler belirlenerek, düzenli izleme olanaklı kılınmalıdır (26).

b. Çok Yıllık Programların Teknik İçeriği

Çok yıllık programların teknik içeriği, görev ve hedefleri kapsar.

- Nicel veriler (yapılacak testlerin sayı ve şekli, aşlamalar, kesim ve itlaf, vs.) de dahil olmak üzere, tüm görev ve etkinlikler ayrıntısıyla tanımlanmalıdır.

- Eradikasyon, kontrol veya izlemeye yönelik açık hedefler ortaya konmalı, epizootiyolojik durum önceden belirlenmeli, çok yıllık eradikasyon/kontrol programının yıllık hedefleri ile nihai hedefi saptanmalıdır.
  - **Eradikasyon Programlarının Hedefleri:** Hastalık eradikasyonu, çok yıllık program ile öngörülen süre içerisinde gerçekleştirilmelidir. Coğrafi alanın, söz konusu hastalıktan arı olduğu ve arılığının sürdürülebilirliği güvence altına alınmalıdır. “Bölgesel resmi arılık” konumunun geçerli olduğu hastalıklar için nihai hedef, anılan konuma ulaşılması olmalıdır.
  - **Kontrol Programlarının Hedefleri:** Gıda kaynaklı zoonoz hastalıklar stratejisi, söz konusu hastalıkların kontrolüne yönelik programlarda nihai hedefin olabildiğince ulvi belirlenmesini ve böylelikle çok yıllık yaklaşımın uygulanabilir ve haklı kılınmasını öngörmektedir.
  - **İzleme Programlarının Hedefleri:** Hedeflerin çok yıllık programlaması, tüm hastalıklar için mümkün olmayabilir. Sözelimi, bulaşıcı süngerimsi beyin hastalıklarının (TSE’ler) izlenmesine yönelik programların hedefleri, diğer eradikasyon programlarının amaçlarından farklılık gösterir (26).

Komisyon, bir programın mali olarak desteklenmesine yönelik karar alırken, programın teknik içeriğini göz önünde bulundurur (26).

c. Çok Yıllık Programların Mali Yönü

Çok yıllık programlar, öngörülen tüm harcamalar ve maliyetlerin ayrıntısıyla ortaya konduğu ve programın uygulama döneminin tamamını kapsayan bir bütçe içermelidir. Çok yıllık programlama sistemi, halihazırda uygulanmakta olan, yalnızca bir yıllık ödemelere olanak tanıyan ve fark gözetilmeyen krediler ile tümüyle uyumlu olmadığından, mevcut sistemin, DG SANCO bütçesi ile işbirliği yapılarak güncellenmesi gerekmektedir (26).

d. İdari Yapı

Üye Devletler, Komisyon’a, her program için belirlenen hedeflere erişimi güvence altına alan ve çok yıllık programın yönetiminden sorumlu bir idari yapı sunmalıdır. Hastalıkların eradikasyonuna, kontrolüne ve izlenmesine yönelik tüm etkinlikler, çok yıllık programın

sürdürülebilirliğine hizmet edecek biçimde tasarlanmalıdır. Yetkili kurum ve diğer ilgi gruplarının görevleri açık olarak tanımlanmalıdır (26).

e. Çok Yıllık Programların Sunumu ve Onayı

Üye Devletlerin, Komisyona, ortak finansmanında Topluluk fonlarının da yer alacağı eradikasyon ve/veya kontrol ve/veya izleme programlarını, oluşturulacak bir örnek bir düzen doğrultusunda sunması öngörülmektedir. Topluluk finansmanı için başvurular, halihazırda, "Hayvan Hastalıklarının Eradikasyonu, İzlenmesi ve Kontrolüne Yönelik Programların Topluluk Tarafından Finanse Edilmesi İçin Yapılan Başvuruların İçeriğine İlişkin Standart Koşulları Belirleyen 29 Nisan 2004 Tarih ve 2004/450/AT Sayılı Komisyon Kararı" (OJ L 155, 30/04/2004, s. 0095-0128) doğrultusunda yapılmakta olup, çok yıllık program yaklaşımına uyum sağlaması için söz konusu mevzuatta değişiklikler yapılabileceği düşünülmektedir.

Çok yıllık programlar, tüm eylemler, ödemeler ve harcamalar için geçmişe yönelik işlem raporu düzenlenmesine olanak tanınmalıdır. Programların, Komisyon önerisi üzerine, SCoFCAH'ta görüşülmesi ve kabul edilmesi gerekmektedir. Oylama sonucu kabul edilmesi halinde, program, Komisyon tarafından benimsenir, uygulamaya konur ve yıllık hedeflerin yerine getirilmesi koşuluyla, çok yıllık dönem süresince mali olarak desteklenir. Dolayısıyla, çok yıllık program bütçesinin, uygulama süreci içerisinde, ayrıntılı ve iyi gerekçelendirilmiş nedenler sunulmaksızın değiştirilmesi mümkün değildir. Gerekli görülen değişikliklerin, yine Komisyon önerisi üzerine SCoFCAH'ta görüşülmesi gerekir. Öte yandan, Komisyon, bütçeye ilişkin yetkileri dahilinde, onaylanan planlara uygun biçimde yürütülmeyen veya programda değişiklik yapılması halinde dahi Topluluk hedeflerine ulaşılması mümkün olmayan programların mali desteğini kesebilir (26).

f. Çok Yıllık Programlarda Raporlama

Üye Devletler, her yıl en geç Mart ayına dek, Komisyon'a ve SCoFCAH'a, ulaşılan sonuçları ve bir önceki yılın harcamalarını içeren ayrıntılı bir yıllık rapor sunacaktır. Ayrıca en az üç ayda bir, gerçek zamanlı veri akışı ve değiştirge bildirimini yapılacaktır. Onaylanan çok yıllık programa herhangi bir aykırılığın, ayrıntısıyla açıklanması gerekir; ayrıca, Üye Devletler, durumun nasıl ele alınacağına ve değiştirileceğine ilişkin bilgi verir. Gerektiğinde, DG SANCO, hayvan hastalıklarının eradikasyonunu izlemekle görevli çalışma ekibinden temin edeceği

veriler ışığında, teknik hedeflere erişim ve mali destekleme ile ilgili görüş bildirir. Halen yürürlükte olan ve Toplulukça ortak finansmanına katkı sağlanan hayvan hastalıkları eradikasyon ve kontrol programlarına ilişkin raporlama sistemini ortaya koyan 2002/677/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 229, 27/08/2002, s. 0024-0032) değişiklik yapılarak çok yıllık programlama yaklaşımına uyum sağlanması öngörülmektedir (26).

g. Çok Yıllık Programlarda Değişiklik Yapılması

Komisyon, SCoFCAH'ın desteğiyle ve haklı gerekçelere dayanarak, çok yıllık programların onayında ve ortak finansman hükümlerinde değişiklik yapabilir. Gerekçelendirme, mali raporların değerlendirmelerine, FVO denetim raporlarına, hayvan hastalıklarının eradikasyonu çalışma ekibinin alt gruplarına ait raporların değerlendirmesine ve mali fonların kullanımına ilişkin denetim raporlarına dayandırılır. Değişiklik, eradikasyon, kontrol ve izleme programlarının hedeflere ulaşmadaki başarısına ve teknik içerikte gelecekte yaşanabilecek değişikliklere göre, Üye Devlet veya Komisyon tarafından önerilebilir. Topluluğun sürekli değişim sergileyen hedefleri dikkate alındığında, çok yıllık kontrol ve izleme programlarında değişikliğe gereksinim duyulması kuvvetle muhtemeldir (26).

h. Çok Yıllık Programların Süresinin Uzatılması

Hedeflere ulaşılabilir gerçekçi süreler ortaya konmak suretiyle, Üye Devlet başvurusu üzerine, çok yıllık programlarının süresinin uzatılması olasıdır. Ancak, başvurunun, uzman görüşüne sunulması Komisyon tarafından değerlendirilmesi ve Komisyon önerisi üzerine SCoFCAH'ta görüşülerek kabul edilmesi gerekmektedir. Ortak finansman süresinin uzatılmasına ilişkin kararlar, onaylanmış çok yıllık programın henüz uygulanmamış bölümünü kapsamalıdır (26).

i. Çok Yıllık Programların Denetimi

(i) Çok Yıllık Programların Teknik İçeriği

Çok yıllık programların teknik içeriği, FVO denetim raporları ve çalışma ekibi alt gruplarının raporları ışığında, DG SANCO tarafından denetlenir. Komisyon'a denetim görevinde yardımcı olmak üzere, SCoFCAH'ın da onayı ile, başta Topluluk'tan daha fazla mali destek alanlar ve daha ayrıntılı teknik analiz gerektirenler olmak üzere, bir veya daha

fazla sayıda program üzerinde çalışacak yönetim kurulları oluşturulabilir. DG SANCO, sözü edilen yönetim kurullarının da desteğiyle, kayıt tutulması, değerlendirme, raporlama, öneride bulunma ve kontrol etkinliklerinin koordinasyonu dahil olmak üzere tüm izleme çalışmaları ve ayrıca Komsiyon görüşlerinin ve Komisyon tarafından SCoFCAH'a sunulacak önerilerin hazırlanmasından sorumlu olacaktır. DG SANCO, ayrıca, çok yıllık eradikasyon, kontrol ve izleme programlarının denetimi ve gözetiminde kullanılacak epidemiyolojik göstergeleri de belirlemelidir. Göstergeler, hastalıklara özgü olmalı, yıllık ve toplu değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Epidemiyolojik göstergeler, hastalığa ve programa göre farklılık sergileyebilir. Topluluk öncelikleri ile örtüşmek koşuluyla, her program için bir veya daha fazla sayıda birincil veya ikincil gösterge saptanır. DG SANCO mali birimi tarafından, programın harcamalarına ilişkin (sözelimi, tazminat ödemeleri) mali göstergeler de belirlenir (26).

(ii) Çok Yıllık Programların Mali İçeriği

Tüm harcamalar için, program dahilindeki ortak finansman kaynaklarının ve ödemelerin tamamını içeren, geçmişe yönelik ayrıntılı ve doğrulanabilir bir işlem raporu sunulabilmelidir. Mali denetimler, Komisyon tarafından yapılacak ve mali veriler, planlanan ve uygulanan etkinlikler için ayrı ayrı, birim maliyetler verilerek sunulacaktır (26).

j. Mali Düzenlemeler ve Cezalar

Çok yıllık programların hatalı ve yetersiz yönetimi; eradikasyon, kontrol veya izleme önlemlerinin yeterli düzeyde uygulanmaması; epizootiyolojik göstergelere göre ara hedeflere erişim olanağı bulunmaması hallerinde, Üye Devletlere, Topluk ortak finansmanının tamamen veya kısmen kesilmesi şeklinde mali ceza verilebilir. İşlenen hatanın ciddiyetine göre, Topluluk tarafından hibe edilen mali yardımın geri alınması ve ilave para cezası da talep edilebilir. Para cezaları, sağlam kanıtlara dayandırılmalıdır. Hedeflere ulaşmamış olmanın, halk sağlığı veya hayvan sağlığı için tehdit oluşturması durumunda, ilave koruyucu önlemler alınabileceği gibi, Topluluk mevzuatında da öngörüldüğü üzere, Topluluk içi ticarete kısıtlama da getirilebilir (26).

1.3.10. AB'de Topluluk İçi Ticarete ve İthalatta Hayvan Sağlığı Önlemleri

1.3.10.1. Canlı Hayvanların Ticareti ve İthalatı

AB'de her gün çok sayıda hayvan Topluluk içi ticarete ve ithalata konu olmaktadır. Sevkiyatların insan ve hayvan sağlığı açısından güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için Konsey Direktifleri aracılığıyla, Topluluk içi ticaret ve ithalatta karşılanması gereken bir dizi hayvan sağlığı koşulu belirlenmiştir.

Avrupa Topluluğu (AT) kurucu antlaşmasında yer alan "ticaret" ve "ithalat" tanımları uyarınca, canlı hayvanlara ilişkin olarak;

- "Topluluk içi ticaret" veya "ticaret" terimleri, hayvanların, Topluluk sınırları içerisinde, AB Üye Devletleri arasındaki hareketlerini;
- "ithalat" terimi ise, AB dışı üçüncü ülkelerden AB'ye hayvan girişini ifade eder (27).

Topluluk içi ticaret koşulları, tüm AB Üye Devletlerinde birbiriyle uyumlu olup, canlı hayvanların, ilgili Konsey Direktifleri ile ortaya konan temel hayvan sağlığı koşullarını karşıladıklarını belgeleyen ve resmi veteriner hekim tarafından düzenlenmiş bir sağlık sertifikası eşliğinde sevkiyatı söz konusudur. Hayvanlar varış yerinde de kontrolden geçirilebilir. Üye Devletlerde önemli bir egzotik hastalık çıkışında, canlı hayvan ticareti için genel sağlık koşullarına ek olarak, özel sağlık koşullarının da karşılanması talep edilebilir (27).

AB'ye canlı hayvan ithalatında karşılanması talep edilen ve Topluluk içi ticaret için öngörülenlere ek sağlık koşulları, ithalatta bulundurulması gereken sağlık sertifikalarını ortaya koyan Komisyon Kararları'nda sıralanmıştır. AB'ye ithalatın gerektirdiği sağlık koşullarının karşılandığının belgelenmesi adına, sağlık sertifikalarının, üçüncü ülkelerin yetkili makamına bağlı çalışan resmi veteriner hekimlerce onaylanmış olması gerekir. Sevkiyat AB sınırına ulaştığında, hayvanlar ve sağlık sertifikaları, yetkilendirilmiş bir sınır kontrol noktasında (SKN), AB resmi veteriner hekimlerince kontrol edilir. Varış yerinde de ilave kontrollerin yapılması mümkündür (27).

1.3.10.1.1. Su Hayvanlarının (Balık ve Yumuşakçalar) Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Su hayvanlarının piyasaya sürümüne ilişkin AB mevzuatı, su hayvanlarının, Üye Devlet sınırları içerisinde, Topluluk içi ticarete ve AB'ye ithalatta piyasaya sürülmesini kapsar. Dolayısıyla, AB Üye Devletleri ve üçüncü ülke menşeli su hayvanları (balık ve yumuşakçalar) ile su ürünlerinin, Üye Devlet sınırlarından geçişi için benzer hayvan sağlığı koşullarının karşılanması gerekir. Su hayvanları ve su ürünlerinin piyasaya sürümünde karşılanması gereken sağlık koşulları, 28 Ocak 1991 tarih ve 91/67/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 046, 19/02/1991, s. 0001-0018) ile belirlenmiştir (28).

Hayvan sağlığı durumu, Topluluk sınırları içerisinde farklılık gösterebildiğinden, su hayvanları ve su ürünlerinin hareketleri, 91/67/AT sayılı Direktif'in (OJ L 046, 19/02/1991, s. 0001-0018) A Eki'nde sıralanan ve Liste II hastalıklarından arılığı onaylanmış bölgeler ve çiftlikler ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu Direktif, böylesi bölge ve çiftliklerin onaylanması, onaylanmışlık konumunun korunması, askıya alınması, geri verilmesi ve geri çekilmesi koşullarını ve hastalıktan ari bölge ve çiftliklere giriş için gerekli sertifikaları belirler ve üçüncü ülkelerden AB'ye ithalat kurallarını ortaya koyar (28).

91/67/AT (OJ L 046, 19/02/1991, s. 0001-0018) sayılı Direktif kapsamındaki hastalıklar ve duyarlı balık ile yumuşakça türleri, üç listede sınıflandırılmıştır. Liste I hastalığı olan som balıklarının enfeksiyöz anemisi (ISA), Topluluk için egzotik bir hastalık olup, hasta balıklar, hastalığın bulaşmasının kısa sürede önlenmesi amacıyla öldürülür ve imha edilir. Liste I hastalığı şüphesi olduğunda ise, canlı ve ölü balık ile yumurta ve gametlerin hareketlerine, yetkili makamın onayı olmaksızın izin verilmez. Liste II hastalıkları, uzun dönemde eradikasyonu öngörülen önemli enzootik hastalıkları, Liste III hastalıkları ise, daha az önemli addedilen ve Üye Devletlerin, bulaşmayı önlemek için ilave güvence ve bir veya daha fazlası için kontrol programı veya arılık başvurusunda bulunabildiği hastalıkları kapsar (28).

1.3.10.1.2. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlar ile Domuzların Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

a. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlar ile Domuzların Topluluk İçi Ticareti

(i) Sevkiyat Öncesinde ve Sonrasında Karşılanması Gereken Koşullar

Sığır ve domuzların Topluluk içi ticaretinde karşılanması gereken sağlık koşulları, “Sığır ve Domuzların Topluluk İçi Ticaretini Etkileyen Hayvan Sağlığı Sorunlarına İlişkin 26 Haziran 1964 Tarih ve 64/432/AET Sayılı Konsey Direktifi” (OJ L 121, 29/07/1964, s. 1977-2012); koyun ve keçilerin Topluluk içi ticaretinde karşılanması gereken sağlık koşulları ise, 28 Ocak 1991 tarih ve 91/68/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 046, 19/02/1991, s. 0019-0036) ile ortaya konmuştur. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile domuzların Topluluk içi ticaretinde karşılanan koşulları uyumlaştıran ve Üye Devletler arası ticaret için gerekli güvenceleri tesis eden bu Direktifler, Üye Devlet sınırları içerisindeki hayvan hareketlerini kapsamaz. Uyumlaştırmanın amacı, tüm Üye Devletlerde aynı sağlık koşullarının uygulanması sağlanarak, hayvanların AB sınırları içerisinde güvenli ve serbest dolaşımını temin etmektir (29, 30, 31).

Söz konusu Direktifler, hastalıkların bulaşmasını önlemek amacıyla, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile domuzların menşeye ilişkin varış yerine (çiftlik veya mezbaha) hareketleri sırasında uyulması gereken kesin kuralları (sevk edilen hayvanların nakil sırasında diğer hayvanlar ile temasının önlenmesi, nakil aracının temizliği ile dezenfeksiyonu vs.) belirler. Bu hareketlerde onaylanmış hayvan pazarları da yer alabilir. Ayrıca, tüberküloz, bruselloz, löykoz, klasik domuz vebası, Afrika domuz vebası ve domuzların veziküler hastalığı gibi hastalıklar bakımından hayvan hastalıkları durumuna ve anılan hastalıkların tanısı için resmi veteriner hekimlerce yapılacak testlere ilişkin kurallar da ortaya konur. Ticaretin etkinleştirilebilmesi için bir Üye Devletin tamamı, belirli bir bölgesi veya bir çiftliği bu hastalıklardan resmen ari olarak duyurulabilir. Topluluk içi ticaret öncesinde, sevkiyat yapılacak Üye Devletin yetkili makamı, hayvanların, hastalık nedeniyle herhangi bir yasaklama veya kısıtlamaya tabi olmayan bir bölgeden veya işletmeden gelmesini temin etmekle yükümlüdür (29, 30, 31).

Hayvan sağlığı kontrolünün önemli bileşenlerinden biri de izlenebilirliktir. Hayvanların bir diğer Üye Devlete sevkiyatında, varış yerinde kaydının yapılabilmesi için tanımlanmış olması

gerekir. Sevkiyat öncesi, resmi veteriner hekim tarafından onaylanan ve hayvanların Topluluk içi ticarete uygunluğunu belgeleyen uyumlaştırılmış sağlık sertifikası, sevkiyat süresince hayvanlara eşlik eder. Hareketlerin, TRACES sistemi dahilinde kaydedilmesi gerekir. Hayvan pazarları devreye girdiğinde, ilave veteriner sertifikaları gerekmektedir (29, 30, 31).

Küçükbaş hayvan hareketlerinin, 2001 yılında yaşanan epizootide, şap hastalığının Üye Devletler arasında bulaşmasına yardımcı olduğu dikkate alınarak, "Koyun ve Keçi Hareketlerinde Yapılan Kontrollerin Güçlendirilmesine İlişkin Olarak 91/68/AET Sayılı Direktifi Değiştiren 11 Haziran 2003 Tarih ve 2003/50/AT Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 169 08/07/2003, s. 0051-0066) ile aşağıda sıralanan hükümler çerçevesinde yeni koşullar ortaya konmuştur. Buna göre, 1 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla tüm AB Üye Devletlerinde geçerli olmak üzere;

- Topluluk içi ticarete konu olan küçükbaş hayvanların, sevkiyat öncesinde, menşe işletmede en az 30 gün süreyle barındırılmış olması gerekir (kesime sevk edilecek hayvanlar için asgari süre, 21 gündür);
- Topluluk içi ticarete konu olan küçükbaş hayvanların sevkiyatı öncesinde, menşe işletmeye en az 21 gün süreyle yeni koyun ve keçi alımı yapılmaması gerekir (bekleme süresi, üçüncü ülkelerden çift tırnaklı hayvan ithalatı durumunda, en az 30 güne çıkartılır);
- Topluluk içi ticarete konu olan küçükbaş hayvanların, varış yerinin bir diğer Üye Devlet sınırları içerisinde olması halinde, varış yerine doğrudan sevk edilmesi gerekir. Ancak, hayvanlar, menşe Üye Devlet sınırları içerisinde, gerektiğinde tek bir hayvan pazarından veya hayvanların kesime sevk edilecek olması halinde, celeplere ait onaylanmış işletmelerden transit geçiş yapabilir (30).

(ii) Varış Yerinde Karşılması Gereken Koşullar

Üye Devletler arası hayvan hareketlerinde sınır kontrolü yapılmamaktadır. "İç Pazarın Tamamlanmasına Yönelik Olarak, Belirli Canlı Hayvanların ve Hayvansal Ürünlerin Topluluk İçi Ticaretinde Uygulanan Veteriner ve Zootekni Kontrollerine İlişkin 26 Haziran 1990 Tarih ve 90/425/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0029-0041) uyarınca, menşe ve varış yerlerinde, sevkiyatın, sağlık sertifikası ile uygunluğunu doğrulamak amacıyla, ayırım yapılmaksızın rasgele kontroller gerçekleştirilir (29, 30, 31).

b. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlar ile Domuzların İthalatı

“Üçüncü Ülkelerden Sığır ve Domuz ile Taze Et İthalatında Karşılaşılan Sağlık ve Veteriner Kontrol Sorunlarına İlişkin 12 Aralık 1972 Tarih ve 72/462/AET Sayılı Konsey Direktifi” (OJ L 302, 31/12/1972, s. 0028-0054), Topluluğa üçüncü ülkelerden büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile domuz ithalatında karşılanması gereken genel sağlık koşullarını belirler ve kuralları uyumlaştırır. Uyumlaştırma ile tüm AB Üye Devletlerinde, büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile domuz ithalatında aynı ilkelere uyulmasının sağlanması ve Topluluk sınırları içerisinde hasta hayvanların girişinin önlenmesi hedeflenmiştir (32, 33, 34).

AB'ye büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile domuz ithalatında önem kazanan konular, üçüncü ülkenin ilgili mevzuatı; çiftlik hayvanları, evcil hayvanlar ve yaban hayvanlarının sağlık durumu; üçüncü ülkenin Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) ve Avrupa Komisyonu'na enfeksiyöz hayvan hastalıkları ile ilgili bildirimlerde bulunma sıklığı ve hızı; hayvansal ürünlerin üretim, işleme, depolama ve sevkiyatında aranan hayvan sağlığı koşulları; hayvan hastalıkları ile mücadeleye yönelik ulusal kurallar ile veteriner hizmetlerinin örgütlenmesi, yapısı ve yetkileri olarak sıralanabilir (32, 33, 34).

72/462/AET sayılı Direktif (OJ L 302, 31/12/1972, s. 0028-0054) ile, üçüncü ülkelerin, şap, sığır vebası, mavidil, koyun ile keçi çiçeği, klasik domuz vebası ve Afrika domuz vebası gibi önemli hastalıklardan arı olmasını da içeren birtakım özel kurallar getirilmektedir. Söz konusu Direktif uyarınca, ülkelerde bölgeselleşme mümkündür; açık ifadeyle, ülkenin hayvan sağlığı durumu ve yetkili makamca verilen güvencelere göre, ülkenin belirli bölgelerinden AB'ye ihracat yapılmasına izin verilebilir (32, 33, 34).

Bir ülkeye veya bir ülkenin belirli bir bölgesine, AB'ye sığır, koyun, keçi ve domuz ihraç etme izni verilmeden önce FVO'nun söz konusu yerde, 72/462/AT sayılı Direktifte (OJ L 302, 31/12/1972, s. 0028-0054) ortaya konan koşulların tümüyle karşılandığını belirlemeye yönelik bir denetim yapması gerekir. Anılan Direktifte yer alan ilkeler ve FVO denetiminin sonuçlarına göre, söz konusu üçüncü ülke, 79/542/AET sayılı Konsey Kararı'nda (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015-0017) sıralanan ve AB'ye büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile domuz ihraç etmesine izin verilmiş üçüncü ülkeler listesine eklenir. Listeye eklenen bir ülkenin AB'ye ihracat yapabilmesi için, öncelikle, ülkede hayvan hastalıklarının durumunun saptanması, potansiyel hastalık risklerinin en aza indirgenmesi için özel koşullar belirlenmesi ve bu koşulların kararlar

aracılığıyla AB mevzuatına aktarılarak, AB sınırlarına hayvan girişinde bulundurulan sağlık sertifikalarında da belirtilmesi gerekir (32, 33, 34).

Topluluğa giren canlı hayvanlar, “Üçüncü Ülke Menşeli Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Veteriner Kontrolleri İçin Üzerinde Anlaşmaya Varılmış Sınır Kontrol Noktalarının Listesini Ortaya Koyan ve Komisyon Uzmanlarınca Yapılacak Kontrollerin Ayrıntılı Kurallarını Güncelleyen 7 Aralık 2001 Tarih ve 2001/881/AT Sayılı Komisyon Kararı”nda (OJ L 326, 11/12/2001, s. 0044-0062) sıralanan SKN’lerden birinde, AB mevzuatının öngördüğü tüm koşulları karşıladıklarının saptanması amacıyla resmi veteriner hekimlerce kontrol edilir. 15 Temmuz 1991 tarih ve 91/496/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0056-0068), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren hayvanlarda yapılan veteriner kontrollerinin örgütlenmesine ilişkin ilkeleri belirler (32, 33, 34).

Topluluğa canlı büyükbaş ve küçükbaş hayvan ve domuz ithalatında, hayvan sağlığı koşullarının yanısıra, üçüncü ülkede onaylı bir kalıntı izleme programının uygulanıyor olması ve BSE kontrolüne yönelik kurallar benimsenmiş olması gibi veteriner halk sağlığı koşulları da aranır. Bir diğer önemli husus, hayvan sağlığı konumu, Topluluğunkinden daha düşük bir üçüncü ülke menşeli hayvanların, Topluluk sınırlarından geçemeyeceğidir (32, 33, 34).

1.3.10.1.3. Tek Tırnaklı Hayvanların Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Tek tırnaklı hayvanların Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları, 26 Haziran 1990 tarih ve 90/426/AET sayılı Konsey Direktifi’nde (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0042-0054) ortaya konmuştur.

Anılan Direktif’te tek tırnaklı hayvanların tanımlamasına ve sınıflandırmasına da yer verilmiştir. Buna göre, tek tırnaklı hayvanlar; at, merkep, Asya yaban merkepleri, zebralar ve melezleri dahil olmak üzere, evcil ve yabani tek tırnaklıları kapsar. Sınıflandırma ise şu şekildedir:

- tek tırnaklı hayvanların Topluluk içi ticaretinde ve uluslararası yarışmalarda geçerli zootekni ve soyağacı koşullarını belirleyen 26 Haziran 1990 tarih ve 90/427/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0055-0059) doğrultusunda, soy kütüğünde kayıt altına alınmış “kayıtlı tek tırnaklı hayvanlar”;
- mezbahalara nakli yapılacak “kesimlik tek tırnaklı hayvanlar”;

- kayıtlı ve kesimlik tek tırnaklı hayvanlar dışında kalan tüm tek tırnaklıları içeren “yetiştiricilik ve üretim amaçlı tek tırnaklı hayvanlar”.

a. Tek Tırnaklı Hayvanların Topluluk İçi Ticareti

90/426/AET sayılı Direktif (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0042-0054) uyarınca, at sahipleri, söz konusu yasal düzenlemede sıralanan sekiz hastalıktan şüphe duyulması halinde yetkili makamlara bildirimde bulunmakla yükümlüdür. Ticarete konu tek tırnaklı hayvanların, at vebasından ari bölgelerden ve ruam ile durin gibi önemli hastalıklar ile atların enfeksiyöz anemisi ile atların her tür ensefalomyelitinden ari işletmelerden gelmesi gerekir.

Tek tırnaklı hayvanlar, Üye Devlet sınırları içerisindeki hareketlerde, “Kayıt Altına Alınmış Tek Tırnaklı Hayvanların Beraberinde Bulundurulmuş Kimlik Belgesini (Pasaport) Ortaya Koyan 20 Ekim 1993 Tarih ve 93/623/AET Sayılı Komisyon Kararı (OJ L 298, 03/11/1993, s. 0045-0055) ile “Damızlık ve Üretim Amaçlı Yetiştirilen Tek Tırnaklı Hayvanların Tanımlanma Yöntemini Belirleyen ve 93/623/AET Sayılı Komisyon Kararını Değiştiren 22 Aralık 1999 Tarih ve 2000/68/AT Sayılı Komisyon Kararı”na (OJ L 023, 28/01/2000, s. 0072-0075) uygun şekilde, pasaport veya benzeri bir kimlik belgesi ile tanımlanmış olmalıdır. Ayrıca, kayıtlı olanlar haricindeki tek tırnaklı hayvanların hareketlerinde veteriner sertifikası bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, ticarete konu olan tüm tek tırnaklı hayvanların tanımlanmış ve veteriner sertifikasına sahip olması gerekir. Ancak, kayıtlı tek tırnaklı hayvanların sertifikalarında varış yeri belirtilmediğinden, hayvanların, sertifikanın geçerlilik süresi olan 10 gün boyunca farklı yerlerdeki yarışmalara katılması mümkündür.

b. Tek Tırnaklı Hayvanların İthalatı

Bir üçüncü ülkeye, AB'ye tek tırnaklı hayvan ihraç etme izni verilmeden önce, söz konusu ülke, 90/426/AET sayılı Direktif (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0042-0054) ile öngörülen sağlık koşullarını tümüyle karşıladığının saptanması için FVO denetimine tabi tutulur. Üçüncü ülke, denetim sonuçlarının olumlu çıkması halinde, 79/542/AET sayılı Konsey Kararı'nda (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015-0017) yer alan ve AB'ye tek tırnaklı hayvan ihraç etmesine izin verilen ülkelerin listesine eklenir.

Üçüncü ülkenin sağlık durumuna göre, ithalat, belirli hastalıklardan ari bölgelerden gelen ve/veya belirli bir sınıf kapsamındaki tek tırnaklı hayvanlar ve/veya belirli bir ithalat şekli ile sınırlandırılabilir. Bu bağlamda, tek tırnaklı hayvan ihraç eden üçüncü ülkelerin bölgeselleşmesi, 5 Mart 1992 tarih ve 92/160/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 071, 18/03/1992, s. 0027-0028) ortaya konmuştur.

Yukarıda sözü edilen Kararların yerini, 1 Mayıs 2004 itibarıyla, canlı tek tırnaklı hayvanlar ile tek tırnaklı hayvanların semen, yumurta ve embriyolarının ithalatının izin verildiği üçüncü ülkeler ve bu ülkelerin sağlık durumlarının belirlendiği 2004/211/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 073, 11/03/2004, s. 0001-0010) almıştır (35).

Üç farklı ithalat şekli ve bu ithalat şekillerine göre değişen hayvan sağlığı koşulları ile veteriner sertifikaları söz konusudur:

- “Kayıt Altına Alınmış Atların Geçici Giriş İzni İçin Karşılması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarına İlişkin 10 Nisan 1992 Tarih ve 92/260/AET Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 130, 15/05/1992, s. 0067-0083) uyarınca, kayıtlı tek tırnaklı hayvanlara 90 günden daha az bir süre için geçici giriş izni verilmesi;
- yarışlar, yarışmalar ve kültürel olaylarda kullanılan kayıtlı tek tırnaklı hayvanların, geçici ihracat sonrası, kurallar gereği 30 gün içerisinde, onaylı üçüncü ülkelere yeniden girişi;
- kesimlik tek tırnaklı hayvanların, “Kesimlik Tek Tırnaklı Hayvanların İthalatında Karşılması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarına İlişkin 5 Şubat 1993 Tarih ve 93/196/AET Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 086, 06/04/1993, s. 0007-0015) doğrultusunda, bir toplama merkezinden geçerek veya geçmeyerek ithalatı ile kayıtlı tek tırnaklı hayvanlar ile yetiştiricilik ve üretim amaçlı tek tırnaklı hayvanların ithalatı (35).

İthalat koşulları, üçüncü ülkenin Afrika at vebası, atların Venezuela ensefalomyeliti ve ruam ile durin hastalıklarından arilik durumuna göre belirlenir. Veziküler stomatit ve atların viral arteriti hastalıkları için, ülkesel arilik, işletme veya izolasyon testleri ile telafi edilebilir (35).

Üçüncü ülkeler, ithalat halinde doğabilecek hastalık risklerine göre, ilave mesken, karantina, test ve aşılama koşullarının talep edildiği sağlık gruplarına ayrılır. Söz gelimi, geçmişte Afrika at vebasının gözlemlendiği ülkeler, aynı sağlık sertifikasını kullanırlar ve atların Venezuela ensefalomyeliti riski bulunan ülkelerinkinden farklı bir sağlık grubunda yer alırlar (35).

Topluluğa giren canlı hayvanlar, 2001/881/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 326, 11/12/2001, s. 0044-0062) sıralanan SKN'lerden birinde, AB mevzuatının öngördüğü koşulları karşıladıklarının saptanması amacıyla resmi veteriner hekimlerce kontrol edilir. 91/496/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0056-0068), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren hayvanlarda yapılan veteriner kontrollerinin örgütlenmesine ilişkin ilkeleri belirler (35).

Bir üçüncü ülkeden diğerine sevkiyatlarda, Topluluktan transit geçiş yapan tek tırnaklı hayvanların karşılaması gereken sağlık koşulları ile bu geçişler için öngörülen sağlık sertifikaları 94/467/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 190, 26/07/1994, s. 0028-0028) ile belirlenmiştir (35).

1.3.10.1.4. Kümes Hayvanları ile Kuluçkalık Yumurtaların Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Hayvan sağlığı alanında yapılan kümes hayvanları tanımı; tavuk, hindi, beç tavuğu, ördek, kaz, bıldırcın, güvercin, sülün, keklik ve yürüyücü-koşucu kuşları kapsar. Kuluçkalık yumurta terimi ise, kümes hayvanlarının kuluçkalık yumurtalarını ifade eder (36).

a. Kümes Hayvanları ile Kuluçkalık Yumurtaların Topluluk İçi Ticareti

(i) Sevkiyat Öncesinde ve Sırasında Karşılanması Gereken Koşullar

Kümes hayvanları ile kuluçkalık yumurtaların Topluluk içi ticaretinde karşılanması gereken sağlık koşulları, "Kümes Hayvanları ve Kuluçkalık Yumurtaların Topluluk İçi Ticaretinde ve Üçüncü Ülkelerden İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşullarını Belirleyen 15 Ekim 1990 Tarih ve 90/539/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 303, 31/10/1990, s. 0006-0028) ile ortaya konmuştur. Topluluk içi ticarete karşılanan koşulları uyumlaştıran ve Üye Devletler arası ticaret için gerekli güvenceleri tesis eden bu Direktif, Üye Devlet sınırları içerisindeki hayvan hareketlerini kapsamaz. Uyumlaştırmamanın amacı, tüm Üye Devletlerde

aynı sağlık koşullarının uygulanması sağlanarak, hayvanların AB sınırları içerisinde güvenli ve serbest dolaşımını temin etmektir (36).

Söz konusu Direktif, kümes hayvanları ile kuluçkalık yumurtaların üretiminde ve hareketlerinde uyulması gereken kuralları belirler. Sözgelimi, damızlık üretimi ve yetiştiricilik amacıyla kullanılacak kümes hayvanlarının, onaylı işletmelerden gelmesi, sevkiyat öncesinde hayvan sağlığı kontrolünden geçirilmiş olması ve bulaşıcı hastalıklara özgü klinik bulgu sergilemiyor olması gerekir. Kümes hayvanlarının en önemli hastalıkları, tavuk vebasası ile Newcastle hastalığıdır. Anılan hastalıkların kontrolü ve eradikasyonu kapsamında, hastalık şüphesine ve tanısına yönelik olarak, tavuk vebasası için 92/40/AET (OJ L 167, 22/06/1992, s. 0001-0016), Newcastle hastalığı için ise, 92/66/AET (OJ L 260, 05/09/1992, s. 0001-0020) sayılı Konsey Direktifleri yayımlanmıştır. AB sınırları içerisinde salgın hastalıkların bulaşmasını önlemek için kümes hayvanları ve kuluçkalık yumurtaların nakil koşulları da belirlenmiştir (36).

Ticaretin, hayvan sağlığı bakımından birbirine denk konumdaki ye Devletler arasında gerçekleşmesini temin etmek üzere, Newcastle hastalığı ve salmonelloz gibi hastalıklar bakımından “hayvan sağlığı konumu”na ilişkin kurallar belirlenmiştir. Ticaretin etkinleştirilebilmesi için bir ye Devletin tamamı veya belirli bir bölgesi yukarıda sözü edilen hastalıklardan resmen ari olarak duyurulabilir (36).

Hayvan sağlığı kontrolünün bileşenlerinden biri de izlenebilirliktir. Hayvanların bir diğer ye Devlete sevkiyatında, varış yerinde kaydının yapılabilmesi için tanımlanmış olması gerekir. Sevkiyat ncesi, resmi veteriner hekim tarafından onaylanmış ve hayvanların Topluluk içi ticarete uygunluğunu belgeleyen uyumlaştırılmış sağlık sertifikası, sevkiyat süresince hayvanlara eşlik eder. Hareketlerin, TRACES sistemi dahilinde kaydedilmesi gerekir. Hayvan pazarları devreye girdiğinde, ilave veteriner sertifikaları gerekmektedir (36).

(ii) Varış Yerinde Karşılanması Gereken Koşullar

ye Devletler arası hayvan hareketlerinde sınır kontrolü yapılmamaktadır. 90/425/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0029-0041) doğrultusunda, menşe ve varış yerlerinde, sevkiyatın, sağlık sertifikası ile uygunluğunu güvence altına almak amacıyla, ayırım yapılmaksızın rasgele kontroller gerçekleştirilir (36).

b. KÜMES HAYVANLARI İLE KULUÇKALIK YUMURTALARIN İTHALATI

90/539/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 303, 31/10/1990, s. 0006-0028), Topluluğa kümes hayvanları ile kuluçkalık yumurta ithalatında karşılanması gereken genel sağlık koşullarını belirler ve kuralları uyumlaştırır. Uyumlaştırma ile tüm AB Üye Devletlerinde, kümes hayvanları ile kuluçkalık yumurta ithalatında aynı ilkelere uyulmasının sağlanması ve Topluluk sınırları içerisinde hasta hayvanların girişinin önlenmesi hedeflenmiştir (37).

AB'ye ithalatta önem kazanan konular; kümes hayvanları, diğer evcil hayvanlar ve yaban hayvanlarının sağlık durumu; üçüncü ülkenin OIE'ye ve Avrupa Komisyonu'na enfeksiyöz hayvan hastalıkları ile ilgili bildirimlerde bulunma sıklığı ve hızı; hayvan hastalıkları ile mücadeleye yönelik ulusal kurallar ile veteriner hizmetlerinin örgütlenmesi, yapısı ve yetkileri olarak sıralanabilir (37).

90/539/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 303, 31/10/1990, s. 0006-0028) ile, belirli enfeksiyöz hastalıklara ilişkin daha özel kurallar da getirilmektedir. Sözgelimi, tavuk vebası ve Newcastle hastalığının üçüncü ülkelerde bildiri zorunlu hastalıklar arasında yer alması; üçüncü ülkelerin anılan iki hastalıktan arı olması veya bu hastalıklar ile mücadeleye yönelik uygun kontrol önlemlerini uyguluyor olması gerekmektedir. Üçüncü ülkelerin tavuk vebası ve Newcastle hastalığı durumuna göre sınıflandırılmasına 12 Mayıs 1993 tarih ve 93/342/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 137, 08/06/1993, s. 0024-0030) yer verilmiştir. 90/539/AET sayılı Direktif (OJ L 303, 31/10/1990, s. 0006-0028) uyarınca, ülkelerde bölgeselleşme mümkündür; açık ifadeyle, ülkenin hayvan sağlığı durumu ve yetkili makamca verilen güvencelere göre, ülkenin belirli bölgelerinden AB'ye kümes hayvanları ve kuluçkalık yumurta ihracatına izin verilebilir (37).

Bir ülkeye veya bir ülkenin belirli bir bölgesine, AB'ye ihracat izni verilmeden önce, anket yapılması ve anket sonuçlarının yeterli çıkması halinde, FVO'nun söz konusu yerde, 90/539/AT sayılı Direktifte (OJ L 303, 31/10/1990, s. 0006-0028) ortaya konan koşulların tümüyle karşılandığını denetlemesi gerekir. Anılan Direktifte yer alan ilkeler ve FVO denetiminin sonuçlarına göre, söz konusu üçüncü ülke, 95/233/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 156, 07/07/1995, s. 0076-0079) sıralanan ve AB'ye kümes hayvanları ve kuluçkalık yumurta ihraç etmesine izin verilmiş üçüncü ülkeler listesine eklenir (37).

Devekuşu, emu (Avustralya devekuşu, koşucu devekuşu) ve rhea (Amerika devekuşu) dahil, yürüyücü-koşucu kuşlar ile diğer kümes hayvanları arasındaki biyolojik farklılıklar ve hastalıklara duyarlılık farklılıkları nedeniyle, yürüyücü-koşucu kuşlar ve diğer kümes hayvanlarının ithalatından doğan hayvan sağlığı riskleri aynı değildir. Dolayısıyla, 95/233/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 156, 07/07/1995, s. 0076-0079), AB'ye yürüyücü-koşucu kuşlar dışındaki kümes hayvanlarını ve yalnızca yürüyücü-koşucu kuşları ihraç etme iznine sahip ülkelerin iki ayrı listesi yer alır (37).

Listeye eklenen bir ülkenin AB'ye ihracat yapabilmesi için öncelikle ülkede hayvan hastalıklarının durumunun saptanması, potansiyel hastalık risklerinin en aza indirgenmesi için özel koşullar belirlenmesi ve bu koşulların kararlar aracılığıyla AB mevzuatına aktararak, AB sınırlarına hayvan girişinde bulundurulacak sağlık sertifikalarında da belirtilmesi gerekir (37).

Yürüyücü-koşucu kuşlar dışındaki kümes hayvanlarının ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ile veteriner sertifikaları 12 Temmuz 1996 tarih ve 96/482/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 196, 07/08/1996, s. 0013-0027); yürüyücü-koşucu kuşların ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ile veteriner sertifikaları ise 16 Ekim 2001 tarih ve 16 Ekim 2001 tarih ve 2001/751/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 281, 25/10/2001, s. 0024-0052) ortaya konmuştur (37).

Topluluğa giren canlı hayvanlar, 2001/881/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 326, 11/12/2001, s. 0044-0062) sıralanan SKN'lerden birinde, AB mevzuatının öngördüğü koşulları karşıladıklarının saptanması amacıyla resmi veteriner hekimlerce kontrol edilir. 91/496/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0056-0068), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren hayvanlarda yapılan veteriner kontrollerinin örgütlenmesine ilişkin ilkeleri belirler (37).

Topluluğa kümes hayvanları ve kuluçkalık yumurta ithalatında, hayvan sağlığı koşullarının yanısıra, üçüncü ülkede onaylı bir kalıntı izleme programının uygulanıyor olması gibi veteriner halk sağlığı koşullarının da karşılanması gerekir. Bir diğer önemli husus, hayvan sağlığı konumu Topluluğunkinden daha düşük bir üçüncü ülke menşeli hayvanların Topluluk sınırlarından geçemeyeceğidir (37).

1.3.10.1.5. Ev Hayvanlarının (Köpek, Kedi ve Gelincik) Hareketleri

3 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla, ev hayvanlarının Üye Devletler arasındaki ve üçüncü ülkelerden Üye Devletlere hareketlerinde karşılanması gereken sağlık koşulları, “Ev Hayvanlarının Ticari Olmayan Hareketlerinde Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşullarını Belirleyen ve 92/65/AET Sayılı Konsey Direktifi’ni Değiştiren 26 Mayıs 2003 Tarih ve 998/2003 Sayılı AP ve Konsey Tüzüğü” (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009) ile uyumlaştırılmıştır (38, 39).

a. Ev Hayvanlarının Topluluk İçi Ticari Olan ve Olmayan Hareketleri

(i) İngiltere, Malta, İrlanda ve İsveç Harici Üye Devletlere Giriş

Kuduz hastalığına karşı koruyucu aşılama yapılmış olması koşulu aranmakla birlikte, Finlandiya için şerit (tenya) ve ekinokok sağaltımı yapılmış olması da gerekmektedir (38, 39).

Üye Devletlere 3 aylıktan küçük yavru hayvanların girişi, ulusal yetkili makamlarca belirlenecek koşullara tabidir (38, 39).

(ii) İngiltere, Malta, İrlanda ve İsveç’e Giriş

İngiltere, Malta, İrlanda ve İsveç’e kedi ve köpek girişi, 3 Temmuz 2008 tarihine dek, ulusal mevzuata tabi olacaktır. Buna göre, diğer AB Üye Devletlerinden farklı olarak, bu ülkelere kedi ve köpek girişinde, kuduz hastalığına karşı koruyucu aşılama yapılmış olmasının yanısıra, hayvan hareketi öncesinde, aşının etkinliğinin saptanmasına yönelik olarak, onaylanmış bir laboratuvarında antikor titrasyonu yapılmış olması koşulu aranmaktadır. Ayrıca, kene ve şerit sağaltımı yapılmış olması da gerekebilmektedir (38, 39).

(iii) Ev Hayvanlarının Hareketlerinde Bulundurulması Gereken Belgeler

3 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla, varış yeri hangi AB Üye Devleti olursa olsun, ev hayvanlarının Topluluk içi ticari olan ve olmayan hareketlerinde, “Köpek, Kedi ve Gelinciklerin Topluluk İçi Hareketleri İçin Örnek Pasaport Ortaya Koyan 26 Kasım 2003 Tarih ve 2003/803/AT Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 312, 27/11/2003, s. 0001-0013) ile öngörülen bir pasaport bulundurulması zorunludur. Pasaportta yer alan bilgiler, varış yerinin bulunduğu Üye Devletin

öngördüğü koşulları yerine getirmelidir. Liechtenstein, San Marino ve İsviçre, Avrupa Komisyonu'na, AB mevzuatında öngörülen pasaport örneğini kullandıkları bildiriminde bulunmuştur (38, 39).

Üçüncü ülkelerden Topluluğa ticari olmayan ev hayvanları hareketlerinde, 3 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla geçerli olan sağlık sertifikasının örneği, "Köpek, Kedi ve Gelinciklerin Üçüncü Ülkelerden Topluluğa Ticari Olmayan Hareketlerin için Örnek Sağlık Sertifikası Ortaya Koyan 1 Aralık 2004 Tarih ve 2004/824/AT Sayılı Komisyon Kararı"nda (OJ L 358, 03/12/2004, s. 0012-0017); üçüncü ülkelerden Topluluğa ticari pet hayvanları hareketlerinde, 12 Ekim 2004 tarihi itibarıyla geçerli olan sağlık sertifikasının örneği ise, "Köpek, Kedi ve Gelinciklerin Topluluğa İthalatı İçin Örnek Sağlık Sertifikası Ortaya Koyan 29 Temmuz 2004 Tarih ve 2004/595/AT Sayılı Komisyon Kararı"nda (OJ L 266, 13/08/2004, s. 0011-0014) ortaya konmuştur. Sağlık sertifikasının, giriş yapılan Üye Devletin dilinde basılması ve Üye Devletin dilinde veya İngilizce doldurulması gerekmektedir. Sağlık sertifikasına ilaveten tamamlayıcı belgeler bulundurulmalı veya aşılama bilgileri, serolojik test sonuçları ve hayvanın kimlik bilgilerini de içeren onaylanmış bir sertifika örneği hazırlanmalıdır. Sertifikanın geçerlilik süresi, düzenlenme tarihinden itibaren 4 ay olmakla birlikte, hangisi daha önce tamamlanıyor ise, gerektiğinde aşılamanın son geçerlilik tarihinde de sona erebilir. Sertifikaların, 998/2003 sayılı Tüzük (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009) uyarınca, menşe üçüncü ülkeye ve giriş yapılan AB Üye Devletine göre düzenlenmesi gerekir (38, 39).

(iv) Ev Hayvanlarının Tanımlanması

Ev hayvanlarının, elektronik kimliklendirme veya kolaylıkla görülebilir bir dövme ile tanımlanması gerekir. Dövmenin ev hayvanlarının tanımlamasındaki geçerliliği 3 Temmuz 2011 tarihine dek geçerli olup, halihazırda İngiltere, Malta ve İrlanda'ya girişlerde ise kabul edilmemektedir. 3 Temmuz 2011 itibarıyla ev hayvanlarının tanımlamasında yalnızca elektronik kimliklendirme kullanılacaktır (38, 39).

b. Ev Hayvanlarının Üçüncü Ülkelerden AB'ye Ticari Olan ve Olmayan Hareketleri

998/2003 sayılı Tüzük (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009), AB'ye üçüncü ülkelerden giren hayvanlardan kuduz bulaşma riskini en aza indirmek üzere güçlendirilmiş kurallar öngörmektedir. Ev hayvanlarının AB Üye Devletleri arasındaki hareketleri için geçerli kurallar,

ayrıca, Andora, İzlanda, Liechtenstein, Monako, Norveç, San Marino, İsviçre ve Vatikan için de geçerlidir. Bu ülkeler dışında kalan üçüncü ülkeler ise ev hayvanlarının AB'ye hareketlerinde aranan sağlık koşulları bakımından iki grupta ele alınmaktadır (40, 41).

Hayvan sağlığı bakımından AB tarafından kabul edilebilir konumdaki üçüncü ülkeler, 998/2003 sayılı Tüzük (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009) kapsamında, Ek II ve Bölüm C'de yer alan listeye eklenmiş olup, Topluluk içi ticari olmayan ev hayvanları hareketlerinde AB Üye Devletleri için geçerli koşullara tabidir (40, 41).

Hayvan sağlığı bakımından AB tarafından kabul edilebilir konumda olmayan ve 998/2003 sayılı Tüzük (OJ L 146, 13/06/2003, s. 0001-0009) kapsamında, Ek II ve Bölüm C'de yer alan listeye eklenmemiş olan ülkelere ev hayvanlarının girişi için ise, daha kapsamlı önlemler geçerlidir. İngiltere, Malta, İrlanda ve İsveç dışındaki AB Üye Devletlerine girişlerde, kuduz hastalığına karşı koruyucu aşılama yapılmış olmasının yanısıra, hayvanın AB sınırları içerisine giriş tarihinden üç ay önce alınmış kan örneğinin onaylanmış bir laboratuvarında antikor titrasyonu yönünden incelenmiş olması gerekir. Öte yandan, İngiltere, Malta, İrlanda ve İsveç'e girişte, ulusal mevzuat doğrultusunda karantina uygulamaları söz konusudur (40, 41).

Tatil gibi bir nedenle kısa süreli olarak AB sınırları dışına çıkartılmış olan ev hayvanlarının Topluluk sınırları içerisine yeniden girişinde aksaklık yaşanmaması için, titrasyon testinin zamanında yapılması ve tekrar aşılmasının uygulanması önem taşır. Tekrar aşılı yapılmadığında, hayvanın yeni aşılama sonrası titrasyon testine tabi tutulması gerektiğinden, üç ay süreyle beklenmesi söz konusudur (40, 41).

1.3.10.1.6. Diğer Canlı Hayvanların Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

"Diğer canlı hayvanlar", hayvan sağlığına ilişkin AB mevzuatında ele alınmayan, açık ifadeyle, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, domuzlar, tek tırnaklı hayvanlar, kümes hayvanları ile balık ve yumuşakçalar hariç diğer hayvanları tanımlar. Dolayısıyla, diğer hayvanlar denildiğinde, bazı gevişgetirenler, lama ve alpaka gibi devegiller, yalnızca ticari ithalata konu olan kedi ve köpekler, arı, maymun, evcil ve yabani tavşanlar, egzotik kuşlar, gelincik, vizon, tilki, hayvanat bahçelerinde sergilenen hayvanlar ve diğer egzotik türler anlaşılır (42).

Diğer canlı hayvanların Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları, “90/425/AET Sayılı Direktifin A (I) Eki’nde Ortaya Konan Özel Topluluk Kurallarında Geçen Hayvan Sağlığı Koşullarına Tabi Olmayan Canlı Hayvan, Semen, Yumurta ve Embiyoların Ticaretinde ve Topluluğa İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşullarını Belirleyen 13 Temmuz 1992 Tarih ve 92/65/AET Sayılı Konsey Direktifi” (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) ile ortaya konmuştur. Diğer canlı hayvanların, sevkiyat öncesinde ve varış yerinde karşılanması gereken koşulların genel çerçevesi, AB hayvan sağlığı mevzuatı kapsamında ele alınan canlı hayvanlar için öngörülen koşullar ile aynıdır. Ancak, 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072), ilaveten, diğer canlı hayvanların, kamuoyuna hayvan sergilenmesi; kamuoyunun hayvanlar konusunda bilgilendirilmesi; hayvan türlerinin korunması; bilimsel araştırmaların yürütülmesi ve bu amaçla kullanılacak hayvanların yetiştirilmesi üzerinde uzmanlaşmış onaylı kurumlar, enstitüler ve merkezler arasındaki hareketlerine ilişkin özel hükümler de içerir (42, 43).

92/65/AET sayılı Konsey Direktifi’nde (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072), Topluluk içi ticarete ve ithalatta kullanılmak üzere, resmi veteriner hekimlerce onaylanan uyumlaştırılmış veteriner sağlık sertifikalarına da yer verilmektedir. Ancak, uyumlaştırılmış veteriner sağlık sertifikaları ile nakil belgeleri, diğer canlı hayvanların tamamı için benimsenmiş olmadığından, kapsam dışında kalan hayvanlar için, asgari AB mevzuatının öngördüğü kurallar karşılanmak koşuluyla, varış yeri olan Üye Devletlerin ulusal kuralları geçerlidir. Uyumlaştırılmış kuralların benimsendiği diğer canlı hayvanlar ve ele alındıkları AB mevzuatı şu şekilde sıralanabilir:

- Evcil olmayan diğer tırnaklı hayvanlar (sözgelimi, lamalar, alpakalar ve bazı hayvanat bahçesi hayvanları)⁶ – “Belirli Canlı Hayvanlar ve Bu Türlerin Taze Etinin Topluluğa İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı ve Halk Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarını Belirleyen ve Üçüncü Ülkeler ile Üçüncü Ülke Bölgeleri Listesini Ortaya Koyan 21 Aralık 1976 Tarih ve 79/542/AT Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015);

---

⁶ 79/542/AT sayılı Komisyon Kararı’nda (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015) ortaya konan hükümler, gösteri, sergi ve sirklerde özel kullanıma özgü hayvanlar ile 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi’nde (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) tanımlanmış onaylı kurum, enstitü veya merkezlerde bilimsel amaçlı kullanılan hayvanlar için geçerli değildir. Söz konusu hayvanların ithalatı, Üye Devletlerce, 92/65/AET sayılı Direktifte (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) belirtilen ilkelere uygun şekilde belirlenen ulusal kurallara tabidir. Ancak, varış yerinin, onaylı kurum, enstitü veya merkez olarak tanınmış olması halinde, 92/65/AET sayılı Direktif (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) uyarınca, hayvanların Topluluğa giriş öncesinde izolasyon dönemine tabi tutulmaları anılan kurumların sorumluluğundadır.

- Arılar – “Belirli Üçüncü Ülkelerden Arı (*Apis mellifera* ve *Bombus spp.*) İthalatı İçin Hayvan Sağlığı Koşulları ve Sertifikalara İlişkin ve 2000/462/ AT Sayılı Karar’ı Yürürlükten Kaldıran 11 Aralık 2003 Tarih ve 2003/881/AT Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 328, 17/12/2003, s. 0026-0031);
- Egzotik kuşlar – “Kümes Hayvanları Dışındaki Kanatlı Hayvanların İthalatında Karşılması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ve Veteriner Sertifikaları ile Karantina Koşullarını Beirleyen 16 Ekim 2000 Tarih ve 2000/666/AT Sayılı Komisyon Kararı” (OJ L 278, 31/10/2000, s. 0026-0034) (42, 43).

Diğer canlı hayvanların Topluluğa ithalatında, hayvanlar ile beraberlerinde bulunduran sertifikalar ve belgeler, 2001/881/AT sayılı Komisyon Kararı’nda (OJ L 326, 11/12/2001, s. 0044-0062) sıralanan sınır kontrol noktalarından birinde, Üye Devletlerin resmi veteriner hekimlerince, AB mevzuatına uygunluk bakımından kontrol edilir. Diğer canlı hayvanların, varış yeri olan Üye Devletin ulusal kuralları doğrultusunda, Üye Devletçe öngörülen veteriner sağlık sertifikaları eşliğinde ithal edilmesi durumunda, hayvanların sertifikada bildirilen bilgileri karşıladığının doğrulanmasına yönelik veteriner kontrollerinin örgütlenmesi, Üye Devletin sorumluluğundadır (43).

Arıların Topluluk içi ticareti ve ithalatı, diğer canlı hayvanlara benzer şekilde, 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi’ne (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) tabidir. Ancak, arıların egzotik zararlıları olan küçük kovan böceğinin (*Aethina tumida*) ve *Tropilaelaps* akarlarının yarattığı tehdit dolayısıyla, 2003/881/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 326, 11/12/2001, s. 0044-0062) aracılığıyla, hayvan sağlığı koşulları ve veteriner sağlık sertifikalarına ilişkin özel hükümler getirilmiştir; “Küçük Kovan Böceği (*Aethina tumida*), *Tropilaelaps* Akarı (*Tropilaelaps spp.*), Ebola ve Maymun Çiçeğinin İlavesi İçin 92/65/AET Sayılı Konsey Direktifi’nin A Eki’ni Değiştiren 5 Ağustos 2003 Tarih ve 1398/2003 (AT) Sayılı Komisyon Tüzüğü” (OJ L 198, 06/08/2003, s. 0003-0006) ile söz konusu iki zararlının bildiri AB’de zorunlu kılınmıştır (44).

1.3.10.2. Semen, Yumurta ve Embriyoların Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Semen, yumurta ve embriyolar ile taşınabilecek patojen etkenlerin yokluğunun güvence altına alınması ve dişi hayvanlar ile yavrularının kontaminasyonunun önlenmesi amacıyla, semen, yumurta ve embriyoların Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları uyumlaştırılmıştır (45).

1.3.10.2.1. Büyükbaş Hayvanların Semeni, Yumurtaları ve Embriyoları

a. Temel Mevzuat

Büyükbaş hayvanların derin dondurulmuş semeninin Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları 14 Haziran 1988 tarih ve 88/407/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 194, 22/07/1988, s. 0010-0023) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenleme ile semen toplama ve saklama merkezlerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Semen varış yerindeki dağıtımı ve semene serum katılması, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış olup, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır (45).

Büyükbaş hayvan embriolarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları ise, 25 Eylül 1989 tarih ve 89/556/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 302, 19/10/1989, s. 0001-0011) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenleme ile toplamadan saklamaya değil, sürecin tamamında görev alan embriyo toplama ve üretim ekiplerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Embrioların varış yerindeki dağıtımı ve yerleştirilmesi, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış olup, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır (46).

b. Uygulama

Büyükbaş hayvan semeni ile embriolarının ithalatına ilişkin uygulayıcı mevzuat, SCoFCAH tarafından benimsenen Komisyon Kararlarından oluşur (45, 46).

(i) Topluluk İçi Ticaret

- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler:** Listeler, Üye Devletler tarafından Avrupa Komisyonu'na gönüllük esası doğrultusunda iletilir.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Derin dondurulmuş büyükbaş hayvan semeninin ticareti ve ithalatı için 14 Haziran 1988 tarih ve 88/407/AET sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 194, 22/07/1988, s. 0010-0023) D Eki'nde; büyükbaş hayvan embriolarının ticareti ve ithalatı için ise, 25 Eylül 1989 tarih ve 89/556/AET sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 302, 19/10/1989, s. 0001-0011) C Eki'nde ortaya konmuştur (45, 46).

(ii) İthalat

- **Üçüncü Ülkeler:** AB'ye derin dondurulmuş büyükbaş hayvan semeni ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi, 20 Aralık 1989 tarih ve 90/14/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 008, 11/01/1990, s. 0071-0072); büyükbaş hayvan embriyoları ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi ise 14 Mayıs 1991 tarih ve 91/270/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 134, 29/05/1991, s. 0056-0057) yer almaktadır.
- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler:** 26 Mayıs 2003 tarih ve 2003/43/AT sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 143, 11/06/2003, s. 0023-0032) yürürlüğe girmesinden bu yana, danışma süreci bilgileri de dahil olmak üzere, üçüncü ülkelerde AB'ye büyükbaş hayvan semeni ihraç etmesine izin verilen toplama merkezleri veya ekipler, 14 Aralık 1993 tarih ve 93/693/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 320, 22/12/1993, s. 0035-0039); büyükbaş hayvan embriyoları ihraç etmesine izin verilen embriyo toplama ekipleri ise 30 Haziran 1992 tarih ve 92/452/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 250, 29/08/1992, s. 0040-0045) ortaya konmuştur.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Topluluğa üçüncü ülkelerden büyükbaş hayvan semeni ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ve veteriner sertifikaları 15 Temmuz 1994 tarih ve 94/577/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 221, 26/08/1994, s. 0026-0049); büyükbaş hayvan embriyoları ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ve veteriner sertifikaları ise, 2 Eylül 1992 tarih ve 92/471/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 270, 15/09/1992, s. 0027-0034) ortaya konmuştur (45, 46).

1.3.10.2.2. Tek Tırnaklı Hayvanların Semeni, Yumurtaları ve Embriyoları

a. Temel Mevzuat

Tek tırnaklı hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenlemeyle semen toplama merkezleri ile embriyo ve yumurta toplama veya üretim ekiplerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Semen ile yumurta ve embriyoların varış yerindeki dağıtımı ve yerleştirilmesi, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır (47).

b. Uygulama

Tek tırnaklı hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatına ilişkin uygulayıcı mevzuat, SCoFCAH tarafından benimsenen Komisyon Kararlarından oluşur (47).

(i) Topluluk İçi Ticaret

- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler:** Listeler, Üye Devletler tarafından Avrupa Komisyonu'na gönüllük esası doğrultusunda iletilir.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Tek tırnaklı hayvanların semeni için, 24 Temmuz 1995 tarih ve 95/307/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 185, 04/08/1995, s. 0058-0061); tek tırnaklı hayvanların yumurta ve embriyoları için ise, 24 Temmuz 1995 tarih ve 95/294/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 182, 02/08/1995, s. 0027-0029) ortaya konmuştur (47).

(ii) İthalat

- **Üçüncü Ülkeler:** AB'ye tek tırnaklı hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi, 31 Ocak 1994 tarih ve 94/63/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 028, 02/02/1994, s. 0047-0048) yer almaktadır.
- **Toplama Ekipleri:** AB'ye tek tırnaklı hayvan semeni ithal edilmesine izin verilen üçüncü ülkeler ile toplama ekiplerinin listesi, 31 Mart 2000 tarih ve 2000/284/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 212, 23/08/2000, s. 0011-0011) yer alır. Yumurta ve embriyo toplama ekipleri için uyumlaştırılmış bir liste bulunmamaktadır. Anılan ekipler, Üye Devletlerce onaylanır.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Topluluğa üçüncü ülkelerden tek tırnaklı hayvan semeni ithalatında karşılanması gereken veteriner sertifikaları, 4 Eylül 1996 tarih ve 96/539/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 230, 11/09/1996, s. 0023-0027); tek tırnaklı hayvan yumurta ve embriyoları ithalatında karşılanması gereken veteriner sertifikaları ise, 4 Eylül 1994 tarih ve 96/540/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 230, 11/09/1996, s. 0028-0031) ortaya konmuştur (47).

Onaylı semen toplama merkezleri ile AB ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ile ticaret için onaylanan yumurta ve embriyo toplama veya üretim ekipleri, gönüllülük esasına göre Avrupa Komisyonu'na iletilir (47).

1.3.10.2.3. Küçükbaş Hayvanların Semeni, Yumurtaları ve Embriyoları

a. Temel Mevzuat

Küçükbaş hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları, 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi sayılı (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenleme ile semen toplama merkezleri ile embriyo ve yumurta toplama ekiplerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Semen ile yumurta ve embriyoların varış yerindeki dağıtımı ve yerleştirilmesi, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış olup, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır.

b. Uygulama

Küçükbaş hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatına ilişkin uygulayıcı mevzuat, SCoFCAH tarafından benimsenen Komisyon Kararlarından oluşur (48).

(i) Topluluk İçi Ticaret

- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler:** Listeler, Üye Devletler tarafından Avrupa Komisyonu'na gönüllük esasını doğrultusunda iletilir.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Küçükbaş hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının Topluluk içi ticareti için gerekli örnek hayvan sağlığı sertifikaları, 19 Eylül 1995 tarih ve 95/388/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 234, 03/10/1995, s. 0030-0032) ortaya konmuştur (48).

(ii) İthalat

- **Üçüncü Ülkeler:** AB'ye küçükbaş hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi, 31 Ocak 1994 tarih ve 94/63/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 028, 02/02/1994, s. 0047-0048) yer almaktadır.

- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler ile Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** AB'ye üçüncü ülkelerden küçükbaş hayvan semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatı için onaylı toplama merkezleri veya ekipleri ile örnek hayvan sağlığı sertifikalarının uyumlaştırılması henüz yapılmamıştır (48).

1.3.10.2.4. Domuzların Semeni, Yumurtaları ve Embriyoları

a. Temel Mevzuat

Domuz semeninin Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları, 26 Haziran 1990 tarih ve 90/429/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0062-0072) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenleme ile semen toplama ve saklama merkezlerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Semen in varış yerindeki dağıtımı ve semene serum katılması, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış olup, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır (49).

Domuz yumurta ve embriyolarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken genel hayvan sağlığı koşulları ise, 13 Temmuz 1992 tarih ve 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) ile uyumlaştırılmış olup, söz konusu yasal düzenlemeyle yumurta ve embriyo toplama ekiplerinin onayı için gerekli koşullar da belirlenmiştir. Yumurta ve embriyoların varış yerindeki dağıtımı ve yerleştirilmesi, söz konusu Direktif kapsamında ele alınmamış, Üye Devlet sorumluluğuna bırakılmıştır (50).

b. Uygulama

Domuz semeni ile yumurta ve embriyolarının ithalatına ilişkin uygulayıcı mevzuat, SCoFCAH tarafından benimsenen Komisyon Kararlarından oluşur (49, 50).

(i) Topluluk İçi Ticaret

- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler:** Listeler, Üye Devletler tarafından Avrupa Komisyonu'na gönüllük esası doğrultusunda iletilir.
- **Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** 26 Haziran 1990 tarih ve 90/429/AET sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 224, 18/08/1990, s. 0062-0072) D Eki'nde ortaya konmuştur (49, 50).

(ii) İthalat

- **Üçüncü Ülkeler:** AB'ye domuz semeni ithalatına izin verilen üçüncü ülkeler ile söz konusu ülkelerdeki onaylanmış toplama merkezlerinin listeleri ve üçüncü ülkelere semen ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ile örnek veteriner sertifikaları, 19 Temmuz 2002 tarih ve 2002/613/AET sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 196, 25/07/2002, s. 0045-0057) ortaya konmuştur (49). Domuz yumurta ve embriyolarının ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi ise, 31 Ocak 1994 tarih ve 94/63/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 028, 02/02/1994, s. 0047-0048) yer almaktadır (50).
- **Onaylanmış Toplama Merkezleri veya Ekipler ile Örnek Hayvan Sağlığı Sertifikaları:** Domuz yumurta ve embriyoları için uyumlaştırılmış bir sistem yoktur (50).

1.3.10.2.5. Diğer Hayvanların Semeni ile Yumurta ve Embriyolarının Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Diğer hayvanların semeni ile yumurta ve embriyolarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanacak asgari koşullar, 13 Temmuz 1992 tarih ve 92/65/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0054-0072) ile belirlenmiştir (51).

1.3.10.3. Hayvansal Ürünlerin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

AB'de her gün et, süt ve benzeri daha nice hayvansal ürün, Topluluk içi ticarete ve ithalata konu olmaktadır. Sevkiyatların insan ve hayvan sağlığı açısından güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için Konsey Direktifleri aracılığıyla, Topluluk içi ticaret ve ithalatta karşılanması gereken bir dizi hayvan sağlığı koşulu belirlenmiştir (52).

AT kurucu antlaşmasında yer alan "ticaret" ve "ithalat" tanımları uyarınca, canlı hayvanlardakine benzer şekilde, hayvansal ürünlere ilişkin olarak;

- "Topluluk içi ticaret" veya "ticaret" terimleri, hayvansal ürünlerin, Topluluk sınırları içerisinde, AB Üye Devletleri arasındaki hareketlerini;
- "ithalat" terimi ise, AB dışı üçüncü ülkelere AB'ye hayvansal ürün girişini ifade eder (52).

Topluluk içi ticaret koşulları, tüm AB Üye Devletlerinde birbiriyle uyumlu olup; et, süt ve benzeri hayvansal ürünlerin, onaylı işletmelerde, genellikle resmi veteriner hekim denetiminde üretimi söz konusudur. Hayvansal ürünler varış yerinde de rasgele kontrole tabi tutulabilir. Üye Devletlerde egzotik hastalık çıkışında, hayvansal ürün ticareti için genel sağlık koşullarına ek olarak, özel sağlık koşullarının da karşılanması ve özel hayvan sağlığı sertifikalarının düzenlenmesi talep edilebilir (52).

AB'ye hayvansal ürün ithalatı için gerekli ek sağlık koşulları, ithalatta bulundurulması gereken sağlık sertifikalarını ortaya koyan Komisyon Kararları'nda sıralanmıştır. AB'ye ithalatın gerektirdiği sağlık koşullarının karşılandığının belgelenmesi adına, sağlık sertifikalarının, üçüncü ülkelerin yetkili makamına bağlı çalışan resmi veteriner hekimlerce onaylanmış olması gerekir. Sevkiyat AB sınırına ulaştığında, hayvanlar ve sağlık sertifikaları, yetkilendirilmiş bir SKN'de AB resmi veteriner hekimlerince kontrol edilir. Varış yerinde de ilave kontroller yapılabilir (52).

1.3.10.3.1. Su Ürünlerinin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Su ürünlerinin ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşullarına ilişkin bilgi, "Su Hayvanlarının Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı" başlıklı bölümde verilmiştir (s. 30-31).

1.3.10.3.2. Evcil ve Yabani Tırnaklı Hayvanlardan Elde Edilen Taze Etin İthalatı

Evcil ve yabani tırnaklı hayvanlar; manda ve bizon dahil olmak üzere büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar, domuzlar ve tek tırnaklı hayvanları kapsar. Evcil ve yabani tırnaklı hayvanlardan elde edilen taze etin Topluluğa ithal edilebilmesi için, 1 Ocak 2005 itibarıyla tüm Üye Devletlerde geçerli olan ve insan tüketimine sunulan hayvansal ürünlerin üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve piyasaya sürümünde karşılanması gereken hayvan sağlığı koşullarını ortaya koyan 16 Aralık 2002 tarih ve 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ile 2006 yılında yeni yasal düzenlemeler hazırlanana değin geçerliliğini koruyacak olan ve karşılanması gereken veteriner halk sağlığı koşullarını belirleyen, 12 Aralık 1972 tarih ve 72/462/AET sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 302, 31/12/1972, s. 0028-0054) uygulanması gerekmektedir (53).

Topluluğa ithal edilecek taze etin, onaylanmış ve listelenmiş bir işletmeden (mezbaha, kesim tesisi, vs.) gelmesi gerekir. İşletmelerin onayı için gerekli koşullar, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ortaya konmuş olup, taze et üretimi için onay verilmiş işletmelerin listeleri ise, her üçüncü ülke için ayrı Komisyon Kararları aracılığıyla bildirilmiştir. Topluluğa canlı hayvan ithalatındakine benzer şekilde, ülkelerin bölgeselleştirilmesi ve hayvan sağlığı durumu ile üçüncü ülke tarafından verilen güvencelere göre, belirli bölgelere taze et ihraç etme izni verilmesi mümkündür (53).

Topluluğa canlı hayvan ithalatındakine benzer şekilde, bir üçüncü ülkeye hayvansal ürün ihraç etme izni verilmeden önce, söz konusu ülkenin, ilgili AB mevzuatında öngörülen koşulları yerine getirdiğinin doğrulanması adına FVO denetimine tabi tutulması gerekmektedir. İlgili AB mevzuatında ortaya konan ilkeler ve FVO denetimi sonuçları doğrultusunda, üçüncü ülkeler, 21 Aralık 1976 tarih ve 79/542/AET sayılı Konsey Kararı'nda (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015-0017) yer alan ve Topluluğa taze et ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler listesine eklenebilir. Anılan Direktif, etin elde edildiği hayvan türüne ve menşesine göre, evcil ve yabani tırnaklı hayvanlardan elde edilen taze eti, altı grupta sınıflandırmıştır. Sınıflandırma, evcil tırnaklı hayvanlar için; büyükbaş hayvan, küçükbaş hayvan, domuz ve tek tırnaklı eti; yabani tırnaklı hayvanlar içinse, tek tırnaklı hayvan ve çift tırnaklı hayvan eti olarak yapılmıştır (53).

Topluluğa taze et ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler listesine eklenen bir ülke, ticaretin etkinleştirilebilmesi için hayvan hastalıklarının durumu bakımından da incelemeye alınır. Hastalık riskinin en aza indirgenmesi amacıyla, Topluluğa giren taze etin beraberinde bulundurulması gereken veteriner sağlık sertifikalarında da, birtakım özel koşulların karşılanması gerekebilir. Sözgelimi, 79/542/AT sayılı Konsey Kararı'nda (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015-0017) yer verilen listeye dahil olan bir ülkeden, şap hastalığına karşı aşılınmış hayvanlardan elde edilmiş taze etin Topluluğa ihraç edilmesine izin verilmeden önce, kemiklerin ayrılması veya olgunlaştırma benzeri ilave bir işlem talep edilebilir (53).

Canlı hayvan ithalatındaki uygulamalara benzer şekilde, taze et de, sınır kontrol noktalarında resmi veteriner hekim kontrolünden geçer. Taze et ihraç edecek üçüncü ülkelerin, kalıntı planı ve BSE kontrol önlemleri gibi veteriner halk sağlığı koşullarını ve hayvanların kesimi sırasında AB mevzuatınca öngörülen hayvan refahı koşullarını da karşılaması gerekir (53).

1.3.10.3.3. Av Hayvanlarından Elde Edilen Taze Etin İthalatı

Av hayvanları, gerek yabanda yaşayan, gerekse de yetiştiriciliği yapılan, normal koşullarda evcil olarak kabul edilmeyen kara memelilerini ve kanatlı hayvanları kapsar. Av hayvanları tanımına; büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile evcil domuzlar, tek tırnaklılar ve kümes hayvanları girmez (54).

Av hayvanlarından elde edilen taze et, etin elde edildiği hayvan türüne ve menşesine göre sınıflandırılır. Bu bağlamda, yabanda yaşayan av hayvanları ile yetiştiriciliği yapılan av hayvanlarından elde edilen taze etin kesin ayrımı söz konusudur. Av hayvanlarından elde edilen taze etin karşılaması gereken hayvan sağlığı koşulları, 2002/99/AT sayılı (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020); veteriner halk sağlığı koşulları ise, tavşan eti ile yetiştiriciliği yapılan av hayvanlarının eti için 92/118/AET sayılı (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0049-0068); yabanda yaşayan ay hayvanlarının eti içinse, 92/45/AT sayılı (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0035-0053) Konsey Direktifleri'nde ortaya konmuştur (54).

Evcil ve yabani tırnaklı hayvanlardan elde edilen taze etin ithalatındakine benzer şekilde, av hayvanlarından elde edilen etin, onaylı işletmelerden gelmesi; ticarete üçüncü ülkelerin bölgeselleştirilmesine başvurulması; üçüncü ülkelere Topluluğa taze et ihraç etme izni verilmeden önce FVO denetimi yapılması söz konusudur. Topluluğa, yetiştiriciliği yapılan kürklü av hayvanlarından elde edilen taze et ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler; 92/118/AT sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0049-0068) Ek l'inin 11. paragrafı uyarınca, 72/462/AET sayılı Konsey Direktifi ile izin verilen ülkeleri; Topluluğa yetiştiriciliği yapılan tüylü av hayvanlarından elde edilen taze et ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler ise, yine 92/118/AT sayılı Konsey Direktifi'nin (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0049-0068) Ek l'inin 11. paragrafı uyarınca, 91/494/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0035-0040) ile taze kümes hayvanları eti ihracatı için izin verilen ülkeleri kapsamalıdır. Tavşan eti ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler, 2003/812/AT sayılı (OJ L 305, 22/11/2003, s. 0017-0021); yabanda yaşayan av hayvanlarından elde edilen taze et ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkeler ise, 94/86/AT sayılı (OJ L 044, 17/02/1994, s. 0033-0034) Komisyon Kararları'nda ortaya konmuştur (54).

Topluluğa taze av hayvanı eti ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ile veteriner sağlık sertifikaları, 7 Eylül 2000 tarih ve 2000/585/AT sayılı Komisyon Kararı

(OJ L 251, 06/10/2000, s. 0001-0038) ile ortaya konmuş olup; gerek yabanda yaşayan, gerekse de yetiştiriciliği yapılan av hayvanları türlerinin, hastalıklara duyarlılıklarındaki ve yetiştirme koşullarındaki farklılıklar göz önüne alınarak, ithalata yönelik veteriner sağlık sertifikaları aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- yaban domuzları hariç, yabanda yaşayan çift tırnaklı hayvanların eti;
- yetiştiriciliği yapılan yaban domuzları hariç, yetiştiriciliği yapılan çift tırnaklı hayvanların eti;
- yaban domuzu eti;
- yetiştiriciliği yapılan yaban domuzlarının eti;
- yabanda yaşayan av kuşlarının eti;
- yetiştiriciliği yapılan uçamayan kuşların eti hariç, yetiştiriciliği yapılan av kuşlarının eti;
- zebra eti olarak tanımlanan yabani tek tırnaklı hayvanların eti;
- tavşan ve yaban tavşanı eti olarak tanımlanan yabani tavşangillerin eti;
- yetiştiriciliği yapılan tavşanların eti;
- yabani tırnaklı hayvanlar ve tavşangiller hariç, yabani kara memelilerinin eti (54).

Evcil ve yabani tırnaklı hayvanlardan elde edilen etin ithalatındakine benzer şekilde, av hayvanlarından elde edilen taze etin ithalatında da, Topluluğa girişte, SKN'lerde AB resmi veteriner hekimlerince kontroller yapılmakta, üçüncü ülkelere ihracat izni tanınması için birtakım veteriner halk sağlığı ile hayvan refahı koşullarının karşılanması istenmektedir (54).

1.3.10.3.4. Et Ürünlerinin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Hayvan sağlığının korunması amacıyla, AB'de, taze etin yanısıra, et ürünlerinin Topluluk ticaretinde ve ithalatında da birtakım hayvan sağlığı koşulları aranmaktadır. Ancak, et ürünleri çeşitliliği nedeniyle, her et ürünü için ayrı kurallar oluşturma yoluna gidilmiştir (55).

a. Et Preparatlarının Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Et preparatları; gıda maddesi, baharat veya katkı maddesi eklenmiş veya etin hücresel yapısını bozunmaya uğratmayan, dolayısıyla taze et özelliklerinin kaybına yol açmayan bir işlemde geçmiş et olarak tanımlanır (56). Et preparatlarının Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında uyulması gereken koşullar şu şekilde özetlenebilir:

- Topluluk içi ticarete veya ithalata konu olan et preparatlarının, üretim için belirlenmiş hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarını karşılayan taze etten hazırlanmiş olması gerekir. Dolayısıyla, Topluluk içi ticarete konu et preparatlarının üretiminde kullanılan taze etin, farklı hayvan türlerine göre, taze et üretiminde ve pazarlamasında uyulması gereken hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarını belirleyen Konsey Direktiflerinin gereklerini karşılaması gerekir. İlgili mevzuat, evcil büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile domuzlardan elde edilen taze etin kullanımı halinde, 64/433/AET sayılı (OJ L 121, 29/07/1964, s. 2012-2032; evcil kümes hayvanlarından elde edilen taze etin kullanımı halinde, 71/118/AET sayılı (OJ L 055, 08/03/1971, s. 0023-0039); tavşan ve yetiştiriciliği yapılan av hayvanlarından elde edilen taze etin kullanımı halinde, 91/495/AET sayılı (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0041-0055) ve yabanda yaşayan av hayvanlarından elde edilen taze etin kullanımı halinde ise, 92/45/AET sayılı (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0035-0053) Konsey Direktifleri'dir (56).
- Et preparatlarının ithalatı için, et preparatlarının üretiminde kullanılan taze etin Topluluğa ithal izninin bulunması gerekir. Dolayısıyla, nc ülkelerin, belirli bir hayvan türünün taze etinden yapılımiş et preparatlarını Topluluğa ihraç edebilmesi için, söz konusu hayvan türünün taze etini Topluluğa ihraç etme iznine sahip ülkelerin listesinde yer alması gerekmektedir. Buna göre, evcil büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile domuzlardan elde edilen taze etten hazırlanmiş et preparatlarının ihracatı için, üçüncü ülkelerin, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ortaya konan ithalat koşullarını karşıladığının kanıtı olarak, 79/542/AT sayılı Konsey Kararı'ndaki (OJ L 146, 14/06/1979, s. 0015-0017) listede; evcil kümes hayvanlarından elde edilen taze etten hazırlanmiş et preparatlarının ihracatı için, üçüncü ülkelerin, 91/495/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0041-0055) ortaya konan ithalat koşullarını karşıladığının kanıtı olarak, 94/85/AT sayılı Komisyon Kararı'ndaki listede; tavşan ve yetiştiriciliği yapılan av hayvanlarından elde edilen taze etten hazırlanmiş et preparatlarının ihracatı için, üçüncü ülkelerin, 92/118/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 062, 15/03/1993, s. 0049-0068) ortaya konan ithalat koşullarını karşıladığının kanıtı olarak, 94/278/AT sayılı Komisyon Kararı'ndaki (OJ L 120, 11/05/1994, s. 0044-0049) listede; yabanda yaşayan av hayvanlarından elde edilen taze etten hazırlanmiş et preparatlarının ihracatı için, üçüncü ülkelerin, 92/45/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268,

14/09/1992, s. 0035-0053) ortaya konan ithalat koşullarını karşıladığının kanıtı olarak, 94/86/AT sayılı Komisyon Kararı'ndaki (OJ L 044, 17/02/1994, s. 0033-0034) listede yer alması gerekir (56).

- Et preparatları, 94/65/AT sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 368, 31/12/1994, s. 0010-0031) ortaya konan piyasaya sürüm koşullarını karşılamaları halinde, Topluluk içi ticarete veya ithalata konu olabilir. Anılan Direktifte ortaya konan kuralların kapsamı;
  - et preparatlarının üretiminde kullanılan taze etin elde edildiği hayvan türünü;
  - et preparatlarının üretiminde kullanılmasına izin verilen taze et parçalarını;
  - et preparatlarının üretiminde kullanılan taze etin özelliklerini;
  - üretim işlemlerini;
  - et preparatlarının paketlenme, etiketlenme, saklama ve nakil koşullarını içerir.

Direktif uyarınca, yalnızca derin dondurulmuş, açık ifadeyle, iç sıcaklığı 18°C'nin altında olan et preparatları Topluluğa ithal edilebilir (56).

- 94/65/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 368, 31/12/1994, s. 0010-0031) uyarınca, Topluluk içi ticarete veya ithalata konu olan et preparatlarının, listelenmiş bir onaylı işletmede üretilmiş olması gerekir. Üye Devletlerin, ithalat yapılmasına izin verdikleri onaylı üçüncü ülke işletmeleri, 1999/710/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 281, 04/11/1999, s. 0082-0084) listelenmiştir (56).
- 94/65/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 368, 31/12/1994, s. 0010-0031), ayrıca, Topluluğa ithal edilecek tüm et preparatları eşliğinde, ilgili hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarının karşıladığını belgeleyen ve üçüncü ülkenin resmi veteriner hekimi tarafından onaylı bir veteriner sertifikası bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır. Karşılması gereken koşullar ve veteriner sertifikası, 2000/572/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 240, 23/09/2000, s. 0019-0024) ortaya konmuştur. Anılan Direktif, Topluluk içi ticarete konu et preparatlarında bir sağlık işareti bulunmasını ve ürün eşliğinde, menşe işletme gibi temel bilgileri içeren bir ticari belge bulundurulmasını gerektirmektedir (56).

- Canlı hayvan ve hayvansal ürün ile taze et ticareti ve ithalatında olduğu gibi, et preparatlarının da SKN'lerde AB resmi veteriner hekimlerince kontrolü söz konusudur. Et preparatlarının ithal edileceği üçüncü ülkelerde kalıntı planı ve BSE önlemlerinin dahil olduğu birtakım veteriner halk sağlığı koşullarının da karşılanması beklenir (56).
- Üçüncü ülkelerin, AB menşeli taze etten üretilmiş et preparatlarını Topluluğa ihraç etmeleri halinde, ithalata konu olan et preparatları için Topluluk içi ticarete karşılanması gereken hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşulları geçerlidir (56).

b. Et Ürünlerinin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Et ürünü, kesit yüzeyinden taze et özelliği taşımadığı anlaşılan etten hazırlanmış üründür (57).

(i) Topluluk İçi Ticaret

Et ürünlerinin Topluluk sınırları içerisinde üretimi ve piyasaya sürümüne ilişkin kurallar 77/99/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 076, 24/03/1977, s. 0026-0026) ile ortaya konmuştur. Söz konusu Direktif uyarınca, Topluluk içi ticarete konu et ürünlerinin, onaylı bir işletmede üretilmiş olması; piyasaya sürülen et ürünlerinin sağlık işareti taşıması ve et ürünleri ile birlikte, menşe işletme dahil olmak üzere temel bilgiler içeren bir ticari belge bulundurulması gerekir. Topluluk içi ticarete konu et ürünlerinde yapılan veteriner kontroller, 89/662/AET sayılı Konsey Direktifi ile ortaya konmuştur (57).

(ii) İthalat

Topluluğa et ürünleri ihraç edecek üçüncü ülkelerin, taze et ve et ürünleri ithal edilmesine izin verilen üçüncü ülkelerin listesinde yer alması gerekir. Böylelikle, üçüncü ülkenin, ilgili AB mevzuatında ortaya konan hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarını karşıladığını doğrulayan bir FVO denetiminden geçmesi temin edilmiş olur. Belirli bir hayvan türünden elde edilmiş taze et ithal edilmesine izin verilmiş bir üçüncü ülkeden, Topluluğa et ürünleri ithalatında ilave koşullar öne sürülmez. Öte yandan, hayvan hastalıkları durum değerlendirmesi sonucunda, hayvan sağlığı riskinin yüksek bulunduğu ve dolayısıyla taze et ithalatına izin verilen üçüncü ülkeler listesine eklenmeyen ülkelere et ürünleri ithalatında, et ürünlerinin, hayvan sağlığı risklerini en aza indirgeyen işlemlerden geçirilmesi gerekir (57).

İthalata konu et ürünlerinde karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları ve et ürünleri eşliğinde bulundurulması gereken veteriner sertifikaları, 97/221/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 089, 04/04/1997, s. 0032-0038); et ürünleri ithalatına izin verilen üçüncü ülkelerin listesi ile üretim işlemlerinde uyulması gereken koşullar 97/222/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 089, 04/04/1997, s. 0039-0046) ile ortaya konmuştur (57).

Et preparatlarına benzer şekilde, ithalata konu olan et ürünlerinin de, Üye Devletlerce ithalatına izin verilen üçüncü ülke onaylı işletmelerinde üretilmiş olması gerekir ki, onaylı işletmelerin listesi, 97/569/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 234, 26/08/1997, s. 0016-0024) ile ortaya konmuştur (57).

SKN'lerde, AB resmi veteriner hekimlerince kontrole tabi tutulma, üçüncü ülkelerin birtakım veteriner halk sağlığı koşulları ile hayvanların kesiminde AB hayvan refahı koşullarını karşılaması, et ürünleri ithalatı için de geçerlidir (57).

c. Kıymanın Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Kıyma, küçük parçalara ayrılmış veya kıyma makinesinden geçirilmiş et olarak tanımlanır (58). Topluluk içi ticarete veya ithalata konu kıymada karşılanması gereken koşullar sıralanacak olursa:

- Topluluk içi ticaretine veya ithalatına izin verilen kıyma, yalnızca büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile domuzlardan elde edilmiş taze etten hazırlanır. Diğer hayvan türlerinin etinden üretilen kıymanın ticaretine ve ithalatına izin verilmez. Ticaretine ve ithalatına izin verilen kıymanın üretiminde kullanılan taze etin, AB mevzuatı ile öngörülen hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarını karşılaması gerekir (58).
- Ticarete veya ithalata konu olan kıymanın, 94/65/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 368, 31/12/1994, s. 0010-0031) ile ortaya konan piyasaya sürüm koşullarını da yerine getirmesi gereklidir. Söz konusu Direktif uyarınca, Topluluğa yalnızca derin dondurulmuş kıyma ithalatına izin verilir. Ayrıca, ticaret veya ithalata konu kıymanın, 1999/710/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 281, 04/11/1999, s. 0082-0084) yer alan onaylı bir işletmede üretilmiş olması; ithal edilen kıymanın, 2000/572/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 240, 23/09/2000, s. 0019-0024) ortaya konan hayvan

sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşullarını karşıladığının veteriner sertifikası ile belgelenmesi; Topluluk içi ticarete ise, kıymanın sağlık işareti taşıması ve kıyma ile birlikte ticari belge bulundurulması gerekir (58).

- Kıyma ithalatı için, et preparatları ve et ürünlerine benzer şekilde, sınır kontrol noktalarında, AB resmi veteriner hekimlerince kontrole tabi tutulma ve nc ülkelerce birtakım veteriner halk sağlığı koşullarının karşılanması geçerlidir (58).
- nc ülkelerin, Topluluğa, AB menşeli taze etten üretilmiş kıyma ihraç etmeleri halinde, ithalata konu olan kıyma için Topluluk içi ticarete karşılanması gereken hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı koşulları geçerlidir (58).

d. Diğer Et rnlerinin Topluluk içi Ticareti ve İthalatı

Diğer et ürünlerinin kapsamına; et özütü, et tozu, et unu, yağhane ürünü hayvansal yağlar, hayvansal yağların ısıl işleminden geriye kalan erimemiş katı kalıntılar, işlenmiş bumber, mide, idrar kesesi ve bağırsak dahildir. İthal edilen diğer et ürünlerinde karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ile ortaya konmuş; bumber ithalatına yönelik kurallar ise, 2003/779/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 285, 01/11/2003, s. 0038-0041) ile uyumlaştırılmıştır. AB tanımına dahil olmayan ürünler için, ye Devletler, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi temelinde ulusal kurallar belirler (59).

Topluluk içi ticarete konu diğer et ürünlerinin üretimi ve piyasaya sürümüne ilişkin kurallar, 77/99/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 026, 31/01/1997, s. 0085-0100) ile ortaya konmuştur. Anılan Direktif uyarınca, Topluluk içi ticarete veya ithalata konu olan diğer et ürünlerinin, onaylı bir işletmede üretilmiş olması; ithal edilen diğer et ürünleri için ilgili hayvan sağlığı koşullarının karşılandığına ilişkin bir veteriner sertifikası bulundurulması ve Topluluk içi ticarete sunulacak diğer et ürünlerinin ise, sağlık işareti taşıması ve ticari belgeye sahip olması gerekir. SKN'lerde denetim ve nc ülkelerin ihracat yapabilmeleri için karşılamaları gereken ilave halk sağlığı koşulları, et ürünlerindeki gibidir (59).

1.3.10.3.5. Taze Kümes Hayvanları Etinin İthalatı

Hayvan sağlığı önlemleri çerçevesinde, taze kümes hayvanları eti, evcil kümes hayvanlarının insanlar tarafından tüketime uygun etini tanımlar (60).

İthal edilecek taze kümes hayvanları etinin, 91/494/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0035-0040) ortaya konan hayvan sağlığı koşullarını karşılaması gerekir. Söz konusu Direktif, belirli bulaşıcı hastalıklara ilişkin özel hükümler de içermektedir. Söz gelimi, ihracatçı üçüncü ülkede, tavuk vebası ve Newcastle hastalığının bildirimi zorunlu hastalıklar arasında yer alması ve üçüncü ülkenin anılan hastalıklardan ari veya bu hastalıklar ile mücadeleye yönelik önlemler uyguluyor olması gerekir. Üçüncü ülkenin hayvan sağlığı durumu ve Topluluğa önerilen güvenceler doğrultusunda, taze kümes hayvanları eti ithalatının belirli bir kümes hayvanına ait et ile sınırlandırılması veya ithalatın, üçüncü ülkenin belirli bir bölgesinden yapılması (bölgelleşme) de mümkündür (60).

Topluluğa taze kümes hayvanları ihraç etmek isteyen üçüncü ülkeler, 91/494/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0035-0040) ortaya konan hayvan sağlığı koşullarını karşıladıklarının belirlenmesi için FVO denetimine tabi tutulur ve denetim sonuçlarının olumlu olması halinde, 94/85/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 044, 17/02/1994, s. 0031-0032) yer alan, taze kümes hayvanları eti ihracatı yapmasına izin verilen üçüncü ülkeler listesine eklenir (60).

Taze kümes hayvanları etinin sınıflandırması doğrultusunda, ithalatta geçerli hayvan sağlığı koşulları ve veteriner sağlık sertifikaları ile ihracat yapılmasına izin verilen üçüncü ülkelerin listeleri, üç ayrı Komisyon Kararı'nda ortaya konmuştur; bunlar:

- yürüyücü-koşucu kuşlar dışındaki kümes hayvanlarının taze eti için "Belirli Üçüncü Ülkelerden Taze Kümes Hayvanları Eti İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ve Veteriner Sertifikalarını Ortaya Koyan 20 Aralık 1994 Tarih ve 94/984/AT Sayılı Komisyon Kararı" (OJ L 378, 31/12/1994, s. 0011-0016);
- yürüyücü-koşucu kuşların taze eti için "Yetiştiriciliği Yapılan Yürüyücü-Koşucu Kuşların Etinin İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı ve Veteriner Halk Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarını Ortaya Koyan ve Üye Devletlerin Taze Kümes Hayvanları Eti İthalatına İzin Verdiği Üçüncü Ülkelerin Listesini Belirleyen 94/85/AT Sayılı Kararı Değiştiren 29 Eylül 2000 Tarih ve 2000/609/AT Sayılı Komisyon Kararı" (OJ L 258, 12/10/2000, s. 0049-0056);
- yetiştiriciliği yapılan av kuşları ile yabani kuşların taze eti için "Belirli Afrika Ülkelerinden Taze Et İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarını Ortaya Koyan 1999/283/AT ve Zimbabwe İçin Geçerli Olmak

Üzere Üçüncü Ülkelerden Yabanıl ve Yetiştiriciliği Yapılan Av Kuşlarının Etinin İthalatında Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Koşulları ile Veteriner Sertifikalarını Ortaya Koyan 2000/585/AT Sayılı Kararları Değiştiren 17 Ekim 2001 Tarih ve 2001/736/AT Sayılı Komisyon Kararı"dır (OJ L 275, 18/10/2001, s. 0032-0037) (60).

İthalata konu taze kümes hayvanları eti de, sınır kontrol noktalarında AB resmi veteriner hekimlerince kontrol edilir ve ihracatçı ülkelerden, kalıntı planı uygulanıyor olması gibi ilave veteriner halk sağlığı koşullarının karşılanması talep edilir (60).

1.3.10.3.6. İnsan Tüketimine Sunulacak Süt ve Süt Ürünlerinin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Topluluk içi ticarete konu süt ve süt ürünlerinin, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ortaya konan hayvan sağlığı ve 92/46/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0001-0032) yer alan veteriner halk sağlığı koşullarını karşılması gerekir. Üye Devletin hayvan sağlığı durumuna göre, üretim işlemleri ile ilgili özel koşulların karşılanması talep edilebileceği gibi, şap hastalığı çıkışında, hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla, sütün, hastalık etkeni yok edilecek şekilde işlenmesini zorunlu kılan kurallar da konmuştur (61).

Öte yandan, süt ve süt ürünleri ithal edilecek üçüncü ülkelerin, 95/340/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 200, 24/08/1995, s. 0038-0041) yer alan, ihracat yapılmasına izin verilen üçüncü ülkeler listesinde yer alması gerekir. Listelenen ülkelerin, 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020) ortaya konan hayvan sağlığı ve 92/46/AET sayılı Konsey Direktifi'nde (OJ L 268, 14/09/1992, s. 0001-0032) ortaya konan veteriner halk sağlığı koşullarını karşıldığı FVO denetimi ile doğrulanmıştır. Topluluğa süt ve süt ürünleri ithalatında, üretim işlemlerini kapsayan ilave koşullar da talep edilmektedir. 95/340/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 200, 24/08/1995, s. 0038-0041) ile ortaya konan işlemler, ihracatçı üçüncü ülkedeki hayvan sağlığı durumu ile ilintilidir. Çiğ süt ve çiğ süttten üretilmiş süt ürünlerin ithalatına yalnızca hayvan sağlığı durumu AB ile denk üçüncü ülkelerden izin verilir. Hayvan sağlığı durumu AB düzeyinde olmayan (söz gelimi, şap hastalığına karşı aşılama yapılan) üçüncü ülkelerden ise, yalnızca ısıtma işlemi tabii tutulmuş süt ve böylesi süttten hazırlanmış süt ürünlerinin ithalatına izin verilir (62).

İthal edilen süt ve süt ürünlerinin, 97/252/AT sayılı Komisyon Kararı'nda (OJ L 101, 18/04/1997, s. 0046-0104) listelenen onaylanmış işletmelerden birinde üretilmesi zorunlu olup, Topluluk içi ticarete konu süt ve süt ürünlerinin de onaylı işletmelerde üretilmesi gerekir (61, 62). Topluluğa süt ve süt ürünleri ithalatında üçüncü ülkelerce düzenlenmesi gereken veteriner sertifikaları, 95/343/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 200, 24/08/1995, s. 0052-0064) ile ortaya konmuştur (62).

Diğer hayvansal ürünlere benzer şekilde, ithalata konu süt ve süt ürünleri de sınır kontrol noktalarında AB resmi veteriner hekimlerince denetime tabi tutulur ve ihracatçı üçüncü ülkelerden kalıntı planı uygulanıyor olması gibi veteriner halk sağlığı koşullarının karşılanması talep edilir (62). Üye Devletler arasında sınırlar olmadığından, ticarete konu süt ve süt ürünleri, "İç Pazarın Tamamlanmasına Yönelik Olarak Topluluk İçi Ticarete Veteriner Kontrollerine İlişkin 11 Aralık Tarih ve 89/662/AET Sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 395, 30/12/1989, s. 0013-0022) uyarınca, menşe ve varış yerlerinde ayırım gözetilmeksizin rasgele kontrollere tabi tutulur (61).

1.3.10.3.7. Diğer Hayvansal Ürünlerin Topluluk İçi Ticareti ve İthalatı

Diğer hayvansal ürünler; yumurta, bal, arı sütü, salyangoz, kurbağa bacağı, kan ve kan ürünleri, kemik, bağırsak, domuz yağı, yağhane (rendering tesisi)⁷ ürünü hayvansal yağlar ve jelatin gibi insan tüketimine sunulan, ancak, AB'de mevzuat ile özel olarak Topluluk içi ticareti ve ithalat için uyumlaştırılmış kuralların konmadığı ürünleri tanımlar (63).

Diğer hayvansal ürünlerin Topluluk içi ticaretinde ve ithalatında karşılanması gereken hayvan sağlığı koşulları, "İnsan Tüketimine Sunulan Hayvansal Ürünlerin Üretim, İşleme, Dağıtım ve Piyasaya Sürümünde Karşılanması Gereken Hayvan Sağlığı Kurallarını Belirleyen 16 Aralık 2002 Tarih ve 2002/99/AT sayılı Konsey Direktifi" (OJ L 018, 23/01/2003, s. 0011-0020); diğer hayvansal ürünleri ihraç etmesine izin verilen üçüncü ülkelerin listeleri ise, 2003/812/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 305, 22/11/2003, s. 0017-0021) ile ortaya konmuştur. İthal edilen ürünlerde sağlık sertifikası, ticarete konu ürünlerde ise ticari belge ve onaylı işletmede

⁷ Hayvansal atıklardan hayvansal yağ elde edilen (<http://www.cce.cornell.edu/washington/Ag/NewFarmer/Course/Glossary.html>), ölen ve itlaf edilen hayvanlar ile muayene sonucu insan tüketimine sunulması uygun bulunmayan hayvanlar ve hayvan parçaları ile diğer tehlikeli hayvansal atıkların, bulunması olası parazit, bakteri ve virus gibi hastalık etkenlerinin yok edilmesi amacıyla öğütüldüğü ve ısı ile işleme tabi tutulduğu tesisler (<http://www.schuett-abraham.de/glossar-en.htm>).

üretilmiş olma koşulu aranır. İthal edilen ürünler, sınır kontrol noktalarında, ticarete konu olan ürünler ise, menşe ve varış yerlerinde rasgele kontrole tabi tutulur. İhracatçı ülkelerden ilave veteriner halk sağlığı koşullarının karşılanması talep edilir (63).

1.3.10.3.8. Hayvansal Ürünlerin Ferdi Ticareti ve İthalatı

Et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri gibi hayvansal ürünlerde şap hastalığı ve klasik domuz vebası gibi bulaşıcı hayvan hastalıklarının etkenleri bulunabildiğinden ve söz konusu ürünler, bulaşıcı hayvan hastalıklarının yayılmasına neden olabildiğinden, 2001 yılında yaşanan şap hastalığı epizootisinin ardından, posta paketleri veya turist bagajı yoluyla dolaşıma girebilecek hayvansal ürünlerin önüne geçmek adına, veteriner sertifikası olmaksızın Topluluğa ferdi hayvansal ürün ithalatına izin veren istisnai yasal düzenlemeler kaldırılmıştır (64).

1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren “Ferdî Tüketim Amaçlı Hayvansal Ürün İthalatına İlişkin Önlemler Ortaya Koyan 16 Nisan 2004 Tarih ve 745/2004 (AT) Sayılı Komisyon Tüzüğü” (OJ L 122, 26/04/004, s. 0001-0009) uyarınca;

- AB'ye giriş için özel izni bulunmadığı sürece, özel şahıslara gönderilen paketler dahil olmak üzere, et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri içeren tüm ferdi konsinye malların AB sınırları içerisine girişi yasaktır;
- Seyahat eden AB yurttaşlarının bilinçlendirilmesine yönelik kampanya sürdürülmekte ve yolcu taşıma işletmenleri, AB'ye giriş öncesinde yolcuları bilgilendirmektedir;
- Üye Devletler, bagaj kontrolü için gerekli sistemleri oluşturmaya teşvik edilmektedir;
- Üye Devletlerin, kuralları ihlal eden yolculara ceza vermelerine olanak tanıyan özel hükümler getirilmektedir (64).

Ancak, ambalajları açılmaksızın buzdolabında saklanması gerekmeyen ve nihai tüketiciye doğrudan satılan, ambalajlı ve müseccel marka ürünleri olmaları, ayrıca kullanım halinde olmaları dışında ambalajlarının açılmamış olması koşuluyla, üçüncü ülkelerden tıbbi kullanım amacıyla sınırlı miktarda bebek maması veya özel gıda getirilebilir (64).

Ayrıca, toplam ağırlığı 5 kg'yi aşmamak koşuluyla, Faeroe Adaları, Grönland, İzlanda, Norveç ve İsviçre'den getirilen et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünlerinden oluşan ferdi konsinye mallar da yasak kapsamı dışındadır. Et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünlerinden oluşan diğer tüm

ferdi konsinye malların AB'ye girişine, malların varışta bildirilmesi ve resmi veteriner belgelerinin sunulması koşuluyla izin verilir (64).

1.4. AB'de Bütünleştirilmiş Gıda Güvenliği Yaklaşımı ve Yeni Hijyen Paketi

1.4.1. Bütünleştirilmiş Gıda Güvenliği Yaklaşımı

AB, 1960'lı yıllardan bu yana, gıda güvenliğini temin etmek üzere, gıda üretim zincirinin, üretim, işleme, dağıtım ve perakende satış dahil olmak üzere tüm aşamalarında resmi veteriner denetimler, kontroller ve testleri içeren geniş kapsamlı önlemlere başvurmaktadır. Sözü edilen denetimler, AB'ye üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler için de geçerlidir. Ancak, yakın zamanda yaşanan BSE, dioksin, şap hastalığı ve domuz vebası krizleri, kamuoyunun gıda güvenliği denetimlerine olan güvenini sarsmış ve halk sağlığının azami düzeyde korunabilmesi için gıda denetimi sisteminin çağdaştırılmasını zorunlu kılmıştır (65).

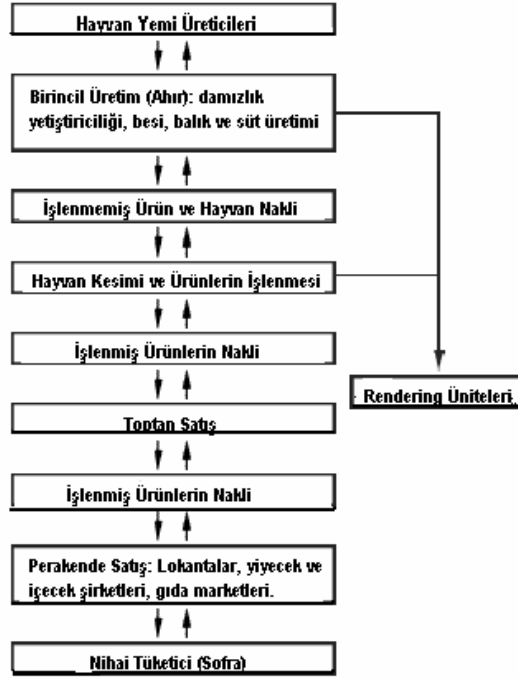
Son 30 yıl içerisinde, bütünleştirilmiş bir gıda güvenliği yaklaşımı geliştirilmesini gerekli kılan başlıca sosyoekonomik olgular sıralanacak olursa:

- tarımsal ürünlerin üretim, işleme, satış ve tüketim yapısındaki değişim;
- gıda üretiminde kullanılan hayvanların yetiştiricilik ve besleme uygulamalarında gerçekleşen değişiklikler;
- zoonoz ve gıda kaynaklı hastalıklar ile yeni hayvan hastalıklarının yaygınlaşması;
- AB genişlemesine koşut olarak, uluslararası hayvan ticaretinde artış;
- kamuoyunun bilinçlenmesi ve bireylerin daha iyi yaşam koşulları talep etmesi;
- yaşam şeklinin değişmesiyle birlikte hazır gıdaların tüketiminde artış;
- hayvansal gıda ürünlerinin çeşitlenmesi ve ucuzlamasına karşın, ürünlerin, üretim yeri ve nihai tüketici arasındaki izlenebilirliğinin güçleşmesi (65).

“Ahırdan/tarladan sofraya gıda güvenliği” olarak da bilinen bütünleştirilmiş gıda güvenliği yaklaşımı, ahırdan/tarladan sofraya dek, gıda zincirinin her aşamasında, gıda güvenliği üzerinde etkisi olabilecek tüm bileşenleri birarada ele alan bütünsel bir yaklaşım olup; et, süt, yumurta, balık ve diğer su ürünleri dahil olmak üzere, hayvansal gıdaların tamamını kapsar. Anılan yaklaşım, gıda güvenliğinin, geçmişte olduğu gibi, kesimhane ve işleme üniteleri denetimi ile sınırlanamayacağını göstergesidir. Aksine, hayvan yemi üreticisinden, nihai tüketiciye değin, gıda zincirinin tüm katılımcılarının birbirleriyle etkileşimi söz konusudur (65).

Şekil 1.1. Ahırdan Sofraya Gıda Güvenliği (65)

Gıda zinciri içerisinde, çiftlikten nihai tüketiciye uzanan iletişim ağı, bütünleştirilmiş gıda güvenliğinin kilit öğelerindendir. Ancak, iletişim çift yönlü olmalı ve bilgi akışı, çiftlikten, denetim noktasındaki veteriner hekime ve ayrıca denetim noktasından tekrar çiftliğe gerçekleşmelidir. Böylelikle, kesimhane denetiminde elde edilen veriler, çiftliğe ve saha veteriner hekimine aktarılmış olur. Benzer şekilde, gıda zehirlenmesi vakalarının incelenmesinden elde edilen veriler, üretici düzeyine iletilerek, gerekli önlemlerin alınması olanaklı kılınır. Bu çerçevede, bütünleştirilmiş gıda güvenliği, gıda zinciri içerisinde etkin iletişim aracılığıyla, üretim yerinden nihai tüketiciye değin, gıda ürünlerinin eksiksiz izlenebilirliğini gerektirmektedir (65).

1.4.2. Yeni Hijyen Paketi

Bütünleştirilmiş gıda güvenliği yaklaşımının yaşama geçirilmesi için hazırlanan “Yeni Hijyen Paketi”nin yasal dayanağı, 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla tüm Üye Devletlerde bağlayıcılığı bulunan, insan sağlığı ve tüketiciler ile adil gıda ürünleri ticareti dahil olmak üzere, tüketici çıkarlarının korunmasının ve gıda ürünleri ile yemin AB sınırları içerisinde serbest dolaşımının amaçlandığı, “Gıda Yasasının Genel İlkeleri ve Gerekliliklerini Ortaya Koyan, Avrupa Gıda

Güvenliği Kurumu'nu Kuran ve Gıda Güvenliği ile İlgili Konularda Prosedürleri Belirleyen 28 Ocak 2002 Tarih ve 178/2002 sayılı AP ve Konsey Tüzüğü"dür (OJ L 031, 01/02/2002, s. 0001-0024) (66).

1 Ocak 2006 itibarıyla uygulanmaya başlanacak olan Yeni Hijyen Paketi'ne dahil mevzuat;

- gıda maddelerinin hijyenine ilişkin 852/2004/AT sayılı AP ve Konsey Tüzüğü (OJ L 226, 25/06/2004, s. 0003-0021);
- hayvansal gıdalar için özel hijyen kurallarına ilişkin 853/2004/AT sayılı AP ve Konsey Tüzüğü (OJ L 226, 25/06/2004, s. 0022-0082);
- insan tüketimine sunulan hayvansal ürünlerin resmi kontrollerin örgütlenmesi için özel kurallara ilişkin 854/2004/AT sayılı AP ve Konsey Tüzüğü (OJ L 139, 30/04/2004, s. 0206-0319);
- gıda ve yem kanunu ile hayvan sağlığı ve hayvan refahı kurallarının yerine getirilmesini teminen yürütülen resmi kontrollere ilişkin 882/2004/AT sayılı AP ve Konsey Tüzüğü (OJ L 165, 30/04/2004, s. 0001-0141);
- gıda hijyeni ve insan tüketimine sunulan hayvansal gıdaların sağlık koşulları ile ilgili Direktifleri yürürlükten kaldıran ve 89/662/AET, 92/118/AET sayılı Konsey Direktifleri ile 95/408/AT sayılı Konsey Kararını değiştiren Direktifi içerir (66).

Yeni Hijyen Paketi ile uygulanacak sistemde, resmi veteriner hekimler, kilit görevler üstlenmekte, kontrol ve denetimlerin yanısıra, denetim sonuçlarının yetiştiricilere geri bildiriminden de sorumlu tutulmaktadır. Kontroller; menşe işletmelerin kayıtları, antemortem⁸ ve postmortem⁹ muayene, hayvan refahı koşulları, risk maddeleri, laboratuvar testleri ve sağlık işaretlerini kapsamaktadır (67). Yeni Hijyen Paketi uyarınca, canlı ve ölü hayvanların muayenesi, resmi yardımcı desteği alan resmi veteriner hekimin sorumluluğundadır. Özel koşullar altında ve yalnızca kümes hayvanları ve tavşan eti için geçerli olmak üzere, kontrollere mezbaha personeli de yardımcı olabilir. Canlı ve ölü hayvanların muayenesi için mezbahada en az bir resmi veteriner hekim bulunması zorunlu olup, aynı koşul, av hayvanları eti işletmelerinde postmortem muayene için de geçerlidir. Yabani av hayvanlarında ilk

---

⁸ Ölüm öncesi anlamına gelip (<http://www.cogsci.princeton.edu/cgi-bin/webwn2.1>), hayvanların kesim öncesi muayenesini tanımlamada kullanılır.

⁹ Ölüm sonrası anlamına gelip (<http://www.cogsci.princeton.edu/cgi-bin/webwn2.1>), hayvanların kesimi sonrasında et muayenesini veya ölüm nedeninin belirlenmesi için yapılan nekropsileri tanımlamada kullanılır.

postmortem muayene, özel eğitim almış avcılar tarafından yapılabilecek; avlanan hayvanın etinin piyasaya sürümü halinde, resmi veteriner hekim, av hayvanları eti işletmesinde ikinci bir postmortem muayene yapabilecektir. Çiftlik kontrollerinin, resmi veteriner hekimlerin yanısıra onaylanmış veteriner hekimler tarafından yapılması da mümkündür. Resmi veteriner hekimler, resmi yardımcılar ve mezbaha personeli için kapsamlı eğitimler öngörülmektedir (68).

Yeni Hijyen Paketi'nin getirdiği temel değişiklik, risk değerlendirmesine dayalı çağdaş bir yaklaşım izlenmesine olanak tanınmasıdır. Resmi veteriner hekimin et muayenesine odaklanan geleneksel görevleri, denetime yönelecek, HACCP¹⁰ sisteminin uygulanıp uygulanmadığının denetimi, kritik kontrol noktalarının belirlenmesi, günlük kayıtların ve hijyen önlemlerinin kontrolünü kapsayacaktır. Yeni sistemde yetiştiricinin yükümlülüğü, hayvanların kesime sevk edilmesinden 24 saat önce, hayvan sağlığı kayıtlarının (hastalık, sağaltım) mezbahaya eksiksiz olarak iletilmesidir. Resmi veteriner hekim ise, yetiştiriciyi, kesim sonrasında, hayvanlarda rastlanan olağandışı durumlarla ilgili olarak bilgilendirmekle yükümlüdür (68).

Et işleme ünitelerinde, resmi veteriner hekim ve resmi yardımcılar tarafından yapılacak kontrollerin sıklığı, yetkili makam tarafından risk değerlendirmesine göre belirlenecek; gıda işletmecisi, hijyen kurallarının karşılanmasından birincil derecede sorumlu olacak; yetkili makam, denetimler aracılığıyla koşulların karşılandığını doğrulayacaktır. Gıda işletmecileri kayıt altına alınacak, mezbahalar ve işleme ünitelerinin ise, işletilmeye başlanmadan önce onaylanması koşulu aranacaktır (68).

Çift çenelli yumuşakçalar bakımından gıda güvenliği sağlanabilmesi için, yetkili makam tarafından, canlı yumuşakçaların mikrobiyolojik kalitesinin ve toksin üreten planktonlar ile kimyasal kontaminasyon varlığının kontrolü amacıyla toplama alanları için izleme programları hazırlanması öngörülmektedir (67).

Süt ve süt ürünlerine ilişkin olarak, işlenmemiş sütün sağlık standartlarını karşılamaması halinde, gerekli önlemlerin çiftlik düzeyinde alınması ve sağlık riski taşıyan sütün insan tüketimine sunulmaması hedeflenmektedir. Kümes hayvanları eti için geçerli kurallarda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir (67).

---

¹⁰ Gıda üretim aşamalarının sistematik denetimi ve olası tehlikelerin kimyasal fiziksel ve mikrobiyolojik açılardan gözden geçirilmesinin amaçlandığı Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizleri Sistemi (<http://www.tuv.com.tr/haccp.asp>).

İthal edilen hayvansal ürünlerin AB gıda güvenliği ve hijyen kurallarını karşılaması gerektiğinden, Komisyon tarafından Üye Devletler adına hazırlanan ülke ve işletme listelerinde yer alan ülkeler ve işletmelerden ithalata izin verilmektedir (68).

BÖLÜM 2- TÜRKİYE VE AB TARIM İSTATİSTİKLERİ KARŞILAŞTIRMASI

2. Türkiye ve AB Tarımsal Yapılarının Hayvancılık Açısından Karşılaştırması

Tarımsal üretim, üreticiler için geçim kaynağı iken, ülke ekonomisi için ise, toplumun beslenmesi, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlanması ve dışsım maddeleri üretimi bakımından elzemdir. Türkiye, sanayileşmesini henüz tamamlamamış, tarım ağırlıklı ve “gelişmekteki” bir ülke iken, halen dünyanın başlıca sanayileşmiş bölgelerinden olan AB ise, özellikle Yunanistan, İspanya ve Portekiz’in katılımıyla, sanayinin yanında tarımın da ağırlık kazandığı, tarımsal verimliliği yüksek, birçok tarım ürünüde üretim fazlalığı bulunan ve OTP ile üreticilerin korunduğu ve desteklendiği gelişmiş bir tarım sektörüne sahip bir bütünleşmedir (69). Türkiye’nin 79 milyon hektarlık (ha) alanının yaklaşık yarısı, ülke için gerek sosyal gerekse ekonomik önem taşıyan tarıma ayrılmış olup, bu oran, AB-27 ortalaması (%48) ile uyumludur. Türkiye’nin katılımıyla, AB’nin tarımsal alanında gerçekleşecek 39 milyon ha artış, AB-25’in tarımsal alanının %23’üne denktir (70).

Göstergeler	Türkiye	AB-15	AB-25
Yüzölçümü (Milyon ha)	78	332	402
Tarım Alanı (Milyon ha)	39	134	169
İşletme Sayısı (Bin adet)	3000	7370	13000
Ortalama İşletme Büyüklüğü (ha)	5.9	17.4	13.0
Nüfus (Milyon kişi)	65	372	452
İstihdamda Tarımın Payı (%)	34.0	5.0	6.0
GSMH’de Tarımın Payı (%)	11.2	1.9	1.8

Tarımsal İşletme Listesi, Köy Genel Bilgi Anketi ve Tarımsal İşletmeler (hanehalkı) Anketi olmak üzere üç çalışmayı kapsayan VII. Genel Tarım Sayımı sonuçları, Türkiye’nin tarımsal istatistiklerine atıfta bulunulurken başvurulan başlıca kaynaktır.

2.1. Tarım İşletmeleri Sayısı ve Ortalama İşletme Büyüklüğü

Türk tarımının temel özelliklerinden biri olan geçimlik ve yarı-geçimlik çiftçilik, AB’nin belirli bölgelerinde ve Bulgaristan ile Romanya’da da yaygındır. Üretimin, düşük oranda pazarlanması ve düşük verimlilik ile ayırt edilen bu işletmelere, geleneksel pazar ve fiyat politikaları ile ulaşılması her ne kadar güç ise de, geçimlik ve yarı-geçimlik işletmeler, Türkiye’de kırsal nüfusun çoğunluğunun gelirinin güvence altına alınması ve geçimlerinin temini bakımından önem taşır (70).

2001 yılı Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Anketi (GTS TİHA) sonucuna göre, tüm köyler ve nüfusu 5.000'den az olan ilçe merkezlerinde toplam 3.075.516 adet tarımsal işletme ile bu işletmelerin tasarrufunda 184.329.490 dekar arazi bulunmaktadır. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü, Türkiye genelinde ortalama 61.01 dekar ($\approx$ 6 ha) olarak belirlenmiştir (71). Öte yandan AB-25 için tarımsal işletme sayısı yaklaşık 13 milyon, ortalama işletme büyüklüğü ise 13 ha olarak bildirilmektedir (70).

2001 GTS TİHA sonucuna göre, Türkiye'de 50 dekardan küçük işletmeler toplam işletmelerin %64.81'ini oluştururken, toplam alanın ise, %21.34'ünü tasarrufunda bulundurmaktadır. Buna karşılık, toplam işletmelerin %0.74'ü ve toplam alanın %11.35'i, 500 dekardan büyük işletme grubunda yer alır. Türkiye'de tarımsal işletmeler, 1991 GTS'de %32.13, 2001 GTS'de %31.46 oranları ile 20-49 dekar arazi grubunda yoğunlaşmıştır (71).

Tablo 2.2. Türkiye ve AB-15'de Çeşitli İşletme Büyüklük Gruplarındaki Tarım İşletmeleri Sayıları ve İşlenen Alanlar (69)								
İşletme Büyüklük Grupları (ha)	Türkiye (1991)				AB-15 (1997)			
	İşletme Sayısı (1000 adet)	%	İşlenen Alan (1000 ha)	%	İşletme Sayısı (1000 adet)	%	İşlenen Alan (1000 ha)	%
0-5	2.761,4	67.9	5.188,9	22.1	3.866,9	55.6	7.008	5.4
5-10	713,1	17.5	4.675,1	20.0	929,2	13.4	6.523	5.1
10-20	383,3	9.4	4.921,7	21.0	757,7	10.9	10.706	8.3
20-50	173,8	4.3	4.648,7	19.8	802,0	11.5	25.459	1.8
>50	36,8	0.9	4.016,7	17.1	598,5	8.6	78.995	61.4
Toplam	4.068,4	100.0	23.451,1	100.0	6.954,3	100.0	128.691	100.0

2.2. Tarım İşletmeleri Tipi

2001 GTS TİHA sonucuna göre, tarımsal işletmelerin %67.42'sinde bitkisel ve hayvansal üretim birarada, %30.22'sinde yalnızca bitkisel üretim, %2.36'sında ise yalnızca hayvansal üretim yapılmaktadır. Toplam 184.329.490 dekar arazinin, %72.38'ini hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapan işletmeler, %27.38'ini yalnızca bitkisel üretim yapan işletmeler, %0.23'ünü yalnızca hayvancılık yapan işletmeler tasarrufunda bulundurmaktadır (71).

AB-15'de, 1995 yılı itibarıyla toplam sayısı 2.1 milyon olan tarım işletmelerinin %28'inde hayvancılık yapılmakta ve bu işletmeler, toplam tarımsal alanın yaklaşık yarısına denk gelen 54.3 milyon hektarlık bir alan kullanmakta idi (72).

2.3. Hayvan Sayıları

VII. Genel Tarım Sayımı geçici sonuçlarına göre, Türkiye'de her yaştaki toplam büyükbaş hayvan sayısı 11.145.155; her yaştaki toplam küçükbaş hayvan sayısı 27.511.119'dur. Büyükbaş hayvan sayısının en fazla olduğu bölge %17.10 ile Ege Bölgesi; küçükbaş hayvan sayısının en fazla olduğu bölge ise %22.51 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Türkiye'de 9.838.363 sığır, 134.591 manda, 18.545.467 koyun, 1.206.811 Ankara keçisi, 4.545.120 kıl keçisi ve 459.476 kültür keçisi bulunduğu saptanmıştır. Türlerine göre hayvan sayıları incelendiğinde, sığırın %17.41 ile Karadeniz; mandanın %24.61 ile Orta Kuzey Anadolu; koyunun %22.53, Ankara keçisinin %29.47 ve kıl keçisinin %28.07 oranları ile Güneydoğu Anadolu; kültür keçisinin ise %33.06 ile Ege Bölgesi'nde yoğunlaştığı gözlenmiştir (71). Türkiye'de hayvan varlığına ilişkin sayısal veriler, 2.3.; AB'de hayvan varlığına ilişkin sayısal veriler, 2.4., 2.5., 2.6. ve 2.7. sayılı tablolarda sunulmuştur.

Hayvan Türü	1998 Sayısal Verileri	2002 Sayısal Verileri
Sığır	11.031.000	9.804.000
Manda	176.000	121.000
Büyükbaş Hayvan Toplamı	11.207.000	9.925.000
Koyun	29.435.000	18.394.000
Keçi	8.057.000	6.780.000
Küçükbaş Hayvan Toplamı	37.492.000	25.174.000
At	330.000	249.000
Katır	133.000	95.000
Merkep	603.000	417.000
Tektırnaklı Hayvan Toplamı	1.066.000	761.000
Deve	1400	880
Domuz	5000	3600
Tavuk	236.997.651	245.776.000
Ördek	1.339.468	832.000
Kaz	1.771.327	1.400.000
Hindi	3.805.345	3.092.000
Kümes Hayvanları Toplamı	243.913.791	251.100.000

AB	Yıl	Toplam Sığır	< 1 Y Buzağı	< 1 Y Kesimlik Buzağı	< 1 Y Diğer ♂	< 1 Y Diğer ♀	1-2 Y Arası Sığır	1-2 Y ♂	1-2 Y Kesimlik ♀	1-2 Y Diğer ♀	≥ 2 Y Sığır	≥ 2 Y ♂	≥ 2 Y ♀	≥ 2 Y Kesimlik Sığır	≥ 2 Y Diğer Düve	≥ 2 Y İnek	≥ 2 Y Süt İneği	≥ 2 Y Diğer İnek	Manda
AB-25	2002	88,759	25,511	4,369	9,190	11,952	18,294	6,585	2,011	9,698	44,770	1,689	6,591	853	5,738	36,491	24,456	12,034.90	185
	2003	87,489 p	25,195 p	4,440 p	9,030 p	11,726 p	17,936 p	6,507 p	1,889 p	9,540 p	44,133 p	1,673 p	6,466 p	790 p	5,676 p	35,995 p	23,963 p	12,032.50 p	223 p
	2004	86,167 p	25,122 p	4,493 p	8,975 p	11,654 p	17,573 p	6,295 p	1,916 p	9,361 p	43,263 p	1,664 p	6,218 p	745 p	5,473 p	35,382 p	23,382 p	12,001.80 p	210 p
AB-15	2002	78,527	22,949	3,928	8,357	10,665	16,313	5,835	1,908	8,569	39,080	1,590	6,168	835	5,333	31,322	19,551	11,771	185
	2003	77,479 p	22,647 p	3,954 p	8,235 p	10,458 p	16,046 p	5,829 p	1,785 p	8,433 p	38,563 p	1,556 p	6,031 p	768 p	5,263 p	30,976 p	19,258 p	11,718 p	223 p
	2004	76,393 p	22,643 p	4,067 p	8,180 p	10,396 p	15,709 p	5,603 p	1,817 p	8,289 p	37,831 p	1,553 p	5,802 p	725 p	5,076 p	30,498 p	18,813 p	11,685 p	210 p

p: Eurostat tarafından bildirilen geçici veriler

AB	Yıl	Toplam Domuz	Besilik Domuz (≥50 kg)	Damızlık Domuz
AB-25	2001	152,902	58,292	15,392
	2002	154,356	58,283	15,706
	2003	152,701	58,699	15,133
	2004			
AB-15	2001	122,712	47,431	12,369
	2002	122,215	46,816	12,415
	2003	121,574	47,005	12,179
	2004			

AB	Yıl	Koyun	Keçi
AB-25	2002	89,923	12,543 e
	2003	89,721 e	12,238 e
	2004	89,328 e	12,149 e
AB-15	2001	88,149	11,953
	2002	87,674	11,894

e: Eurostat tarafından bildirilen tahmini veriler

	Ocak 2003		Ocak 2004		Ocak 2005	
	USDA Resmi Bildirim	Tahmini Bildirim	USDA Resmi Bildirim	Tahmini Bildirim	USDA Resmi Bildirim	Tahmini Bildirim
Üretim	7,520	7,439	7,695	7,640	7,745	7,720
İthalat	337	479	305	380	300	380
Toplam	3,857	7,918	8,000	8,020	8,045	8,100

BÖLÜM 3- TÜRKİYE'DE HAYVAN SAĞLIĞININ MEVCUT DURUMU

3. Ulusal Düzeyde Örgütlenme

3.1. Hayvan Sağlığı Hizmetleri

Ülkemizde hayvan sağlığı hizmetleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na (TKB) bağlı merkez teşkilatı olarak KKGM ve taşra teşkilatı olarak Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinde, hükümet veteriner hekimleri ile veteriner sağlık teknisyenlerince yürütülmektedir. 2005 yılı itibarıyla, 81 Tarım İl Müdürlüğü ve 803 Tarım İlçe Müdürlüğü'nde, 1913 veteriner hekim ve 2093 veteriner sağlık teknisyeni görev yapmaktadır (73).

Bakanlık merkez teşkilatı ana hizmet birimlerinden KKGM, hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele amacıyla program ve projeler hazırlamak, hazırlatmak; hayvan varlığının sağlık açısından korunması için iç ve dış karantina ilkelerini belirlemek, ilan etmek, denetlemek; hayvan hastalıklarında kullanılan her tür sağaltıcı ve koruyucu ilaç, aşı, serum gibi biyolojik ve kimyasal maddeler ile bunların etkili ve yardımcı maddelerinin ithalatı, ihracatı, norm ve özelliklerini belirleyecek analizleri yapmak, imal hazırlama, satış, taşıma ve muhafaza şartlarını tespit ve ilan etmek, imalat ve satışına dair esasları belirlemek ve bu hususların taşra kuruluşları tarafından uygulanmasında onlara yardımcı olmak ile görevlendirilmiştir.¹¹

KKGM'nin mevcut idari yapılanmasında, Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcıları altında hizmet veren veteriner birimleri sıralanacak olursa:

- Hayvan Sağlığı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
  - Hayvan Hastalıkları ile Mücadele Şube Müdürlüğü
  - Veteriner Laboratuvar Hizmetleri Şube Müdürlüğü
  - Veteriner Epidemiyoloji ve Enformasyon Şube Müdürlüğü
- Hayvan Hareketleri ve Karantina Hizmetleri Daire Başkanlığı
  - Serbest Veteriner Hekimlik Hizmetleri Şube Müdürlüğü
  - Yurt İçi Hayvan Hareketleri Kontrol Şube Müdürlüğü
  - Karantina Şube Müdürlüğü

---

¹¹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (K.H.K. Tarih-No: 07.08.1991-441; Yetki Kanunu: 3755; Yayımlandığı Resmi Gazete tarih-No: 09.08.1991-20955), Madde 10.

- Halk Sağlığı Hizmetleri Daire Başkanlığı
  - Tesis Denetim ve Ruhsatlandırma Şube M¼d¼rl¼ę¼
  - Zoonoz Hastalıklardan Korunma Şube M¼d¼rl¼ę¼
  - İl Kontrol Laboratuvarları Şube M¼d¼rl¼ę¼
- Su Ürünleri Hizmetleri Daire Başkanlığı
  - Su Ürünleri Hijyeni ve Hastalıkları ile Mücadele Şube M¼d¼rl¼ę¼
- İlaç-Alet Hizmetleri Daire Başkanlığı
  - Veteriner İlaçları Şube M¼d¼rl¼ę¼ (73)

Serbest veteriner hekimler de, muayenehane ve özel veteriner polikliniklerinde, hayvan sağlığı hizmetine katkıda bulunmaktadır. Hayvan hastalıkları ile mücadele, eradikasyon veya hastalıkların kontrol¼ amacıyla ve konuları ile süreleri Bakanlıkça tespit edilmek suretiyle, serbest çalışan veteriner hekimler, hükümet veteriner hekimlerinin kontrol¼nde çalıştırılabilir.¹²

T¼rkiye’de hayvan sağlığının izlenmesini sağlayan bir bilgi-veri toplama sistemi mevcuttur. Anılan sistemin işleyişi, TKB bünyesindeki kuruluşlar arasında (KKGM, İl ve İlçe M¼d¼rl¼kleri, Enstit¼ler, Laboratuvarlar ve Tahaffuzhane ve Veteriner Gümr¼k M¼d¼rleri vb.) faks, yazışma ve telefon bağlantısı ile sağlanmaktadır. KKGM bünyesinde, ayrıca, yurtdışı bağlantıların da sağlandığı bir bilgisayar sistemi bulunmaktadır. Daha sağlıklı bir veri toplama sistemi oluşturulabilmesi için mevcut sistemin, hayvan sağlığı ile ilgili tüm birimleri kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması gerekmektedir (79).

TR 0203.05 sayılı “T¼rkiye’nin AB Veteriner M¼ktesebatına Uyumunun Desteklenmesi Projesi”nin Veteriner Bilgi Sistemi bileşeni kapsamında y¼r¼t¼len çalışmalar çerçevesinde, donanım dağıtımı yapılmış ve coğrafi bilgi sistemi yazılımı büyük ölç¼de tamamlanmış olup, yakın gelecekte pilot uygulamaya geçilmesi beklenmektedir.

Hayvan sağlığı hizmeti veren özel veteriner klinikleri, hastaneleri ve laboratuvarları gibi kuruluşlar, 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu’na (HSZK) bağlı olarak çıkartılmış yönetmelikler; hayvan kesim yerleri, mezbahalar ile parçalama, soğuk depo, et ürünleri üretim tesisleri ise, 3285 sayılı HSZK ve 560 sayılı Gıdaların Üretimi T¼ketimi ve Denetlenmesine

---

¹² Serbest Veteriner Hekimlerin Salgın Hastalıklar Mücadelesinde İstihdamı Hakkında Yönetmelik (Yetki Kanunu: 3285; Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih-No: 24.08.1995-22384) Madde 5

Dair Kanun Hükmünde Kararname kapsamında çıkartılan yönetmelikler uyarınca, KKGM ile İl ve İlçe Müdürlüklerince kontrol edilmektedir (79).

Damızlık kümes ve kuluçkahanelerde düzenli sağlık kontrol programları uygulanmakta, bu kapsamda, koşulları iyi olarak değerlendirilen ve *Salmonella* ile *Mycoplasma* etkenlerinin varlığı yönünden menfi olan işletmelere sertifika verilmektedir (79).

3.1.1. Hayvan Sağlığı Tanı Hizmetleri

Türkiye’de hayvan sağlığı tanı hizmetleri, ağırlıklı olarak, enstitü laboratuvarları ve üniversite laboratuvarlarınınca yerine getirilmektedir. Manisa Tavuk Hastalıkları Araştırma ve Aşı Üretim Enstitüsü’nün 2004/7405 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılmasının ardından, ülkemizde, 2005 yılı itibarıyla 127 uzman veteriner hekim, 76 veteriner hekim ve 156 laborantın görev aldığı 9 enstitü laboratuvarı bulunmaktadır. Bunlar:

1. Adana Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
2. Ankara/Etlık Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
3. Ankara/Şap Enstitüsü
4. Elazığ Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
5. Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
6. İstanbul/Pendik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
7. İzmir/ Bornova Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
8. Konya Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü
9. Samsun Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (73)

Yukarıda sıralanan enstitü laboratuvarlarında, hayvan hastalıklarına yönelik tanı hizmetleri ile aşı, serum ve biyolojik madde üretim ve kontrolleri yapılmakta, araştırma hizmetleri yürütülmekte ve hayvansal gıdalara yönelik bir kısım analizler ile kalıntı kontrol analizleri yapılmaktadır. Etlık, Pendik ve Bornova Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüleri’nde (VKAE) kalıntı analizi yapılmakta, yerli üretim ve ithal veteriner biyolojik ürünlerin kalite kontrolü ise, Bornova VKAE’de gerçekleştirilmektedir. Enstitülere ilaveten, toplam 40 İl Kontrol Laboratuvarı’ndan altısında da (Antalya, Kayseri, Hatay, Afyon, Diyarbakır ve Eskişehir) hayvan hastalıklarının tanısına yönelik hizmet verilmektedir (79). Sınırlı sayıdaki özel tanı laboratuvarları da tanı hizmetlerine katkıda bulunmaktadır (73).

3.1.2. Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürün İthalat ve İhracat Hizmetleri

Hayvan hastalıklarının önlenmesini ve halk sağlığının korunmasını teminen, tüm canlı hayvan ve hayvansal ürün nakillerinde menşe belgesi düzenlenmesi ve bu belgenin, veteriner hekim kontrolleri yapılarak sağlık raporuna çevrilmesi zorunludur. Canlı hayvan ve hayvansal ürün ihracatında, ithalatında ve transit geçişlerinde kontroller; Tarım İl, İlçe Müdürlükleri ve Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlüklerince 3285 sayılı HSZK hükümleri çerçevesinde yürütülür. Canlı hayvan ve hayvansal ürünler için uluslararası ihracat sağlık sertifikaları, İl Müdürlüklerinde görevli yetkili veteriner hekimlerce düzenlenmektedir (79).

Mevcut Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlükleri, karantina olanakları ve tesisleri yönünden AB veteriner sınır kontrol noktalarının gerisinde olup, bazı temel analiz işlemlerinin yapılabileceği laboratuvar olanaklarından da yoksundur. Dolayısıyla, mevcut tesislerin AB standartları düzeyinde iyileştirilmesi ve sınırlarımızın uygun noktalarında yenilerinin kurulması gereksinimi bulunmaktadır (79). Tahaffuzhane ve Veteriner Gümrük Müdürlüklerinin yerleşimi aşağıdaki gibidir:

- Mersin;
- İzmir;
- Cilvegözü/Hatay;
- Kapıkule/Edirne;
- Gürbulak/Ağrı (73).

3285 sayılı HSZK gereğince belirlenen ihbarı mecburi hayvan hastalıklarının yabancı ülkelerde çıkması durumunda, insan ve hayvan sağlığını korumak amacıyla, söz konusu ülkelere bulaşmaya aracı olabilecek canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin Türkiye'ye ithalatı yasaklanmaktadır (79).

Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatında karşılanması gereken sağlık koşulları, OIE kuralları ve AB mevzuatı çerçevesinde belirlenmektedir. Canlı hayvan ve hayvansal ürün ihracatında düzenlenen "Uluslararası Veteriner Sağlık Sertifikaları", AB normlarında yeniden hazırlanmaktadır. Bu çerçevede, AB'ye at ihracatı sağlık sertifikalarının hazırlıkları tamamlanmış ve uygulamaya konmuştur. AB'ye kanatlı eti ihracatı için sağlık sertifikası

hazırlanmış olmakla birlikte, bu alanda ticari faaliyet başlamamış olduğundan, henüz uygulamaya konmamıştır (79).

3.1.3. İhbarı Mecburi Hayvan Hastalıkları

“3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu’nun 4. Maddesi’ne Göre Tespit Edilen İhbarı Mecburi Hastalıklar Hakkında Tebliğ” (Yetki Kanunu: 3285; Tebliğ No: 2004/14; Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih, Sayı: 01/04/2004, 25420) uyarınca, ülkemizde, aşağıda sıralanan hayvan hastalıklarının bildirim zorunludur:

1. Sığır Vebası
2. Şap Hastalığı
3. Sığır Tüberkülozu
4. Sığır Brusellozu
5. Sığırların Süngerimsi Beyin Hastalığı (BSE)
6. Antraks (Şarbon)
7. Kuduz
8. Koyun-Keçi Çiçeği
9. Koyun ve Keçi Brusellozu
10. Koyun ve Keçi Vebası (PPR)
11. Mavidil Hastalığı
12. At Vebası
13. Ruam (Mankafa)
14. Durin (At Frengisi)
15. Atların Enfeksiyöz Anemisi
16. Veziküler Stomatit (Bulaşıcı Stomatit)
17. Atların Ensefalomyeliti
18. Tavuk Vebası
19. Newcastle Hastalığı (Yalancı Tavuk Vebası)
20. Pullorum Hastalığı
21. Kanatlı Tifosu (Tavuk Tifosu)
22. Arıların Amerikan Yavru Çürüklüğü
23. Varroa Enfestasyonu
24. Balıkların Enfeksiyöz Hematopietik Nekrozu (IHN)

25. Skrapı
26. Kedilerin Süngerimsi Beyin Hastalığı (FSE)
27. Bonamiyoz
28. Marteilioz
29. Sazanların Bahar Viremisi (SVC)
30. Viral Hemorajik Septisemi (VHS)
31. Enfeksiyöz Pankreatik Nekroz (IPN)
32. Bakteriyel Böbrek Hastalığı (BKD)
33. Kerevit Vebası

3.1.4. Ulusal Hayvan Sağlığı Mevzuatı ve AB Veteriner Müktesebatının Üstlenilmesi

a. AB ile Uyumlu Birincil Mevzuat ve Veteriner Çerçeve Kanunu

Türkiye’de hayvan sağlığı hizmetlerinin temel dayanağını, 3285 sayılı HSZK (Kabul Tarihi: 8/5/1986; Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih, Sayı: 16/5/1986, 19109; Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 25, Sayfa: 209) ve bu kanuna bağlı olarak çıkartılan yönetmelik, talimat ve tebliğler oluşturmaktadır. Ülkemizin, “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin 2003 yılı Türkiye Ulusal Programı” ile uyumlaştırılmasını taahhüt ettiği hayvan sağlığı mevzuatının uygulanması için ön koşul, yasal dayanağın uyumlaştırılmasıdır. Bu bağlamda, HSZK’de yapılması gereken değişiklik ve ilavelerin fazla oluşu ve hayvan sağlığı, hayvan hastalıklarıyla mücadele, hayvan yetiştiriciliği, hayvan ıslahı, hayvansal ürünler yönüyle gıda güvenliği, veteriner halk sağlığı, hayvan refahı, hayvan besleme, sınır kontrolleri ve veteriner bilgi sistemini kapsayacak, AB ile uyumlu bir çerçeve yasaya gereksinim duyulması nedeniyle, yeni bir yasa tasarısı hazırlanması yoluna gidilmiştir. TR02/IB/AG-01 sayılı Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Veteriner İdari Yapılanma Çalışma Grubu, AB Teknik Yardım ve Bilgi Alışverişi Ofisi’nin (TAIEX) teknik desteğiyle, “Veteriner Çerçeve Kanunu” tasarısını hazırlamıştır. Kanun tasarısı, Bakanlık içi kurum ve kuruluşların görüşlerine sunulmuş olup, tasarının, yürürlükteki 5179 sayılı Gıda ve 1734 sayılı Yem Kanunlarının gözden geçirilme çalışmalarının tamamlanması ardından, 2005 yılı Kasım ayı içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sevk edilmesi beklenmektedir.

Veteriner Çerçeve Kanunu'nun amacı;

- insanların, hayvanlardan ve hayvansal ürünlerden bulaşan hastalıklardan korunması;
- bulaşıcı hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi;
- hayvansal gıda ve yem maddelerinin güvenliğinin sağlanması;
- hayvanların sağlık ve refahına yönelik faaliyetlerin uygulanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir.¹³

Veteriner Çerçeve Kanunu'nun kapsamı ise;

- a) bu kanun hükümlerinin uygulanmasından sorumlu yetkili makamın yapılması;
- b) bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolü ve bildirimi, hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması, canlı hayvanlar ve germinal ürünlerin hareketlerine ve ithalatına ilişkin koşullar ile hayvansal ürünlerin üretimi ve piyasaya sürümüne ilişkin veteriner koşulları; hayvan refahına ilişkin veteriner koşulları; hayvansal ürünlerin üretim, pazarlama ve ithalat koşulları; bazı maddelerin canlı hayvanlarda ve hayvansal ürünlerde kullanımının yasaklanması ve söz konusu maddelerin kalıntılarının izlenmesi bakımından halk sağlığı konuları; zoonozlar ve zoonotik etkenlere karşı mücadele önlemleri, trişinoz, insanlar tarafından tüketilmesi amaçlanmayan hayvansal yan ürünler ve ilaçlı yem maddeleri için kontrol önlemleriyle ilgili veteriner koşulları;
- c) AB Üye Devletleri ile canlı hayvan ve hayvansal ürün ticaretinde veteriner kontrolleri;
- d) üçüncü ülkelerden canlı hayvan ile germinal ve hayvansal ürün ithalatında veteriner kontrolleri;
- e) üçüncü ülkelere ihracat;
- f) veteriner sertifikaları;
- g) veteriner harcamaları ve ücretler;
- h) AB Üye Devletleri ile veteriner alanında ilişkiler;
- i) veteriner tıbbi ürünler;

---

¹³ Veteriner Çerçeve Kanunu Tasarısı (Ocak 2005 Versiyonu) Bölüm I: Kapsam ve Tanımlar (http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/?RESULT_ID=1).

- j) idari kurum ve kuruluşların, özellikle veteriner koşullarının uygulanmasıyla ilgili laboratuvarlar, kuruluşlar ve kişilerin yetki ve sorumlulukları;
- k) ve bu Kanuna göre uygulanan cezaları içerir.

b. AB ile Uyumlu İkincil Hayvan Sağlığı Mevzuatı

3285 sayılı HSZK (Kabul Tarihi: 8/5/1986; Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih, Sayı: 16/5/1986, 19109; Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 25, Sayfa: 209) ile sınırlarda sağlık zabıtası, hastalık çıkışında haberleşme ve alınacak genel tedbirler, koruma ve tedavi tedbirleri, yurt içinde hayvan ve hayvan maddelerinin nakil ve ticareti, hastalıklarla mücadele ve denetim, kesilecek hayvanlar ile etlerin ve hayvan maddelerinin muayenelerine ilişkin genel hükümler; sınırlarda ve yurt içinde sağlık zabıtası ve karantina tedbirlerine ilişkin özel hükümler; tazminat ve ceza hükümlerine ilişkin müşterek hükümler ve uluslararası anlaşma hükümleri ortaya konmasına ve "İhbarı Mecburi Hastalıklar Hakkında Tebliğ" ile "Bal Arılarının Amerikan Yavru Çürüklüğü Hastalığına Karşı Korunma ve Mücadele", "Bal Arılarının Varroosis'ine Karşı Korunma ve Mücadele", "Bulaşıcı Hayvan Hastalıkları ile Mücadelede Temizlik ve Dezenfeksiyon Uygulama", "Hastalık Çıkış ve Sönüş Raporu Düzenleme", "Hayvan Sağlığı Danışma Kurulu", "Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele Çerçevesinde Programlı Aşılmalarda Uygulayıcıların Desteklenmesi", "İhbarı Mecburi Olmayan Hastalıklarla Mücadele", "Şap Hastalığı Mücadele" ve "Tavuk Vebası Hastalığına Karşı Korunma ve Mücadele" talimatnameleri bulunmasına karşın; AB hayvan sağlığı politikasına koşut olarak, belirli hayvan hastalıkları ile mücadeleye yönelik ayrıntılı kurallar ortaya koyan, AB mevzuatı ile uyumlu ikincil mevzuata gereksinim doğmuştur.

Bu çerçevede, TR02/IB/AG-01 sayılı Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Hayvan Sağlığı Mevzuatı Çalışma Grubu tarafından, aşağıda sıralanan bulaşıcı hayvan hastalıkları için kontrol önlemleri içeren AB ile uyumlu ikincil mevzuat tasarımları hazırlanmıştır:

- şap hastalığı;
- klasik domuz vebası;
- Afrika at vebası;
- yüksek patojen tavuk vebası;
- Newcastle hastalığı;
- balık hastalıkları;

- yumuşakça hastalıkları;
- mavidil hastalığı;
- bulaşıcı süngerimsi beyin hastalıkları (TSE);
- tüberküloz;
- bruselloz;
- sığır löykozu;
- sığır vebası;
- koyun ve keçi vebası (PPR);
- yumrulu deri hastalığı (LSD);
- Rift vadisi humması;
- koyun ve keçi çiçeği;
- veziküler stomatit;
- geyiklerin epizootik hemorajik hastalığı;
- hayvan hastalıkları bildirim (97).

3.2. AB Üyeliği Yolunda Türkiye'nin Hayvan Sağlığı Alanındaki Öncelikleri

3.2.1. 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi

14 Nisan 2003 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilen "Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi" nihai metninde ifade edildiği üzere;

- Avrupa Konseyi'nin Aralık 1997 tarihli Lüksemburg toplantısında, katılım ortaklığının, aday ülkelere sağlanacak tüm yardımların tek bir çerçeve altında toplandığı güçlendirilmiş katılım öncesi stratejinin temel unsuru olması kararlaştırılmış;
- Topluluk, katılım sürecinde karşılaşılan özel sorunların giderilmesine destek sağlamak amacıyla, yardımlarını her bir aday ülkenin özel gereksinimlerine yönlendirmiştir (80).

Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı Belgesi Mart 2001'de kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu'nun genişlemeye ilişkin 9 Ekim 2002 tarihli Strateji Belgesi'nde, Komisyon tarafından Türkiye için yenilenmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi önerileceği belirtilmiştir (80).

2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amacı; Türkiye'nin AB'ye katılım çerçevesinde kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu 2002 yılı İlerleme Raporu'nda belirlenen ve daha fazla

ilerleme kaydedilmesi gerektiği ifade edilen öncelikli alanların, bu önceliklerin yerine getirilmesinde yardımcı olmak üzere Türkiye'ye sağlanacak mali olanakların ve bu yardımın tabi olacağı koşulların tek bir çerçevede toplanmasıdır. Katılım Ortaklığı Belgesi, aday ülkelere, üyeliğe yönelik hazırlıklarında yardımcı olacak bir dizi politika aracının temelini oluşturmaktadır (80).

Katılım Ortaklığı Belgesi öncelikleri, kısa ve orta vadeli olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Kısa vadeli öncelikler, gerçekçi bir değerlendirme ile Türkiye tarafından 2003 ve 2004 yıllarında yerine getirilebileceği düşünülen hedefleri; orta vadeli öncelikler ise, 2003-2004 döneminde çalışmalar önemli ölçüde ilerlemiş olsa da, tamamlanması bir yıldan fazla sürmesi beklenen hedefleri kapsamaktadır. Tarıma ilişkin öncelikler, "Üyelikten Kaynaklanan Yükümlülükleri Üstlenebilme Yeteneği" başlığı altında sıralanmış olup, bunlardan veteriner alanı ve hayvan sağlığı ile ilintili olanlar aşağıda sıralanmıştır (80).

Kısa Vade

- Entegre İdare Kontrol Sistemi'nin¹⁴ (IACS) kilit unsurlarından biri olan hayvan kimlik sisteminin oluşturulmasının tamamlanması;
- Hayvan sağlığına ilişkin çerçeve bir kanun ve müktesebat ile uyumlu ikincil mevzuatın çıkartılması; ilgili idari ve bilimsel yapıların, test ve kontrolden sorumlu birimlerin insan, teknik ve bilgi kaynaklarının güçlendirilmesi; mevzuatın etkili uygulanmasının sağlanması; hayvan hastalıklarının eradikasyonu çalışmalarının hızlandırılması; olası sorunlara ilişkin planlamanın ve izleme kapasitesinin iyileştirilmesi;
- AT ile uyumlu bir SKN sisteminin geliştirilmesi ve SKN'lerin belirlenmesi;
- Hayvan sağlığı müktesebatının iç hukuka aktarımı için bir program kabul edilmesi;

Orta Vade

- Entegre İdare ve Kontrol Sistemi'nin (IACS) oluşturulmasının tamamlanması;
- Sınır kontrol noktalarında üçüncü ülkelere yönelik olarak uygulanan sistemin, müktesebata uyumlu bir şekilde iyileştirilmesine ilişkin bir plan ve takvimin sunulması;

---

¹⁴ Her bir işletme için yardım başvurularından elde edilen bilgilerin kaydedildiği bilgisayar destekli veri tabanı, tarımsal parseller için tanımlama sistemi, ödeme haklarının tanımlanması ve kaydı sistemi, entegre kontrol sistemi, yardım başvurusunda bulunan çiftçilerin kimliklerinin kaydedildiği sistem ve hayvancılık yardımları için Hayvan Kimlik ve Kayıt Sistemi'nden oluşan bütünleştirilmiş sistem.

- Gıda güvenliği ve denetimi sisteminin yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi ve AT gıda güvenliği standartlarına uyum sağlanması amacıyla sistemin insan, teknik ve mali kaynaklarının iyileştirilmesi;
- AT hijyen ve halk sağlığı standartlarının karşılanabilmesi için gıda işleme tesislerinin çağdaştırılmasına yönelik, takvime bağlanmış bir iyileştirme planının oluşturulması ve ayrıca, test ve tanı tesislerinin kurulması (80).

3.2.2. 2003 Yılı Ulusal Programı

AB'ye üyelik başvurusunda bulunan ülkeler, Katılım Ortaklığı önceliklerini ve AB ile bütünleşmeyi ne şekilde gerçekleştireceklerini, Ulusal Programları ile ayrıntılı olarak ortaya koyar. Bu bağlamda, Ulusal Program (UP), Katılım Ortaklığı Belgesi'ni tamamlar; öncelikleri ve amaçları yerine getirmek için bir zaman cetveli içerir; mümkün ve ilgili olduğunda, tahsis edilecek insan kaynaklarını ve mali kaynakları belirtir (81).

24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" ile hayvan sağlığı alanında uyumlaştırılacak mevzuat ve çalışma takvimi belirlenmiştir. Çalışmalar, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından düzenli olarak izlenmekte ve UP izleme çizelgelerine işlenerek, internet sitesinde güncel halleriyle yayımlanmaktadır. En son Haziran 2005'de güncelleştirilen UP izleme çizelgesinde, mevcut duruma ilişkin açıklamalar, Veteriner Çerçeve Kanunu ile sınırlıdır. AB hayvan sağlığı mevzuatının üstlenilmesine ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarının mevcut durumuna, metin içerisinde, ilerideki konu başlıklarında değinilmiştir.

3.2.3. 2004 Yılı İlerleme Raporu

Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu" (COM (2004) 656 Final), "Gıda Güvenliği Dahil Veteriner ve Bitki Sağlığı Konuları"nı, Tarım başlıklı 7. Bölümünde ele almıştır. Yapılan değerlendirmede;

- veteriner mevzuatı alanında sınırlı düzeyde ilerleme kaydedildiği belirtilerek, Ocak 2004'te, HSZK'de yapılan değişiklik ile hayvanlara bazı maddelerin uygulanmasının yasaklanması ve bu konuyla ilgili cezai müeyyidelerin getirilmesine ilişkin yasal zemin oluşturulduğu, ayrıca kalıntı izleme planlarının uygulanması da dahil olmak üzere, veteriner hizmetlerinin denetim gücünün artırıldığı ifade edilmiştir;

- hayvan sağlığı alanında kayda değer çaba gösterildiği; BSE, skrapi, şap ve PPR hastalıkları için izleme programları kabul edildiği; ayrıca, şap hastalığı, bruselloz, koyun ve keçi çiçeği, PPR, şarbon, kuduz ve Newcastle hastalıklarına karşı aşılama gerçekleştirildiği; Nisan 2004'te ise, hayvan hastalıklarının zorunlu bildirimine ilişkin bir tebliğ kabul edildiği ifade edilmiş;
- büyükbaş hayvanların tanımlanması ve hareketlerinin kayıt altına alınması için bir sistem kurulmaya başlandığı; sistemin başlangıç aşamasında olduğu (küpeleme) ve daha fazla geliştirilmesine gereksinim duyulduğu; Ağustos 2004 itibariyle 9.5 milyon büyükbaş hayvanın küpelendiği ve kayıt altına alındığı; ayrıca, hayvancılıkla uğraşan 1.5 milyon işletmenin de kayda geçirildiği; koyun ve keçilerin (yaklaşık 25 milyon) tanımlanmasına ilişkin strateji üzerinde halen çalışıldığı belirtilmiştir (82).

Raporun "Genel Değerlendirme" başlıklı bölümünde yer alan saptamalar ise şunlardır:

- uyumlaştırma sürecinin sürdürülmesi ve müktesebatın uygulanabilmesi için temel gereklerin karşılanmasına yönelik gerekli idari kapasitenin oluşturulması;
- tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasına öncelik verilmesi;
- kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının akreditasyonu ve güçlendirilmesi;
- hayvan sağlığı alanında, idari ve kontrol kapasitesinin güçlendirilmesi;
- hayvan sağlığı alanında ilerleme kaydedilmesine öncelik verilmesi;
- hayvan hastalıkları eradikasyonu için küresel bir strateji geliştirilmesi ve uygulanması;
- OIE A ve B listelerinde yer alan hastalıkların kontrolü veya eradikasyonuna yönelik eylem planlarının tamamlanması;
- sınır kontrol sisteminin AB ile uyumlaştırılması;
- laboratuvar altyapısının iyileştirilmesi;
- idari ve kontrol kapasitesinin güçlendirilmesi;
- TKB yetkilerine açıklık getirilmesi ve kapasitesinin güçlendirilmesi (82).

Sonuç bölümünde, Tarım başlığı altında, AB müktesebatına uyumun genel olarak sınırlı düzeyde olduğu; AB hayvan sağlığı müktesebatının ulusal mevzuata aktarılması ve uygulanmasının büyük çaba gerektirdiği; hayvan hastalıklarının eradikasyonu ile kontrol sistemlerinin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi için bir strateji geliştirilmesine özellikle önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (82).

3.3. Mali Yardımlar

3.3.1. Türkiye İçin AB Mali Yardımları

Türkiye, 2002 yılına kadar, MEDA¹⁵ programı kapsamında ve Gümrük Birliği ve ekonomik ve sosyal gelişmenin desteklenmesine yönelik iki tüzük çerçevesinde yardım almıştır. 1999 yılına kadar, Türkiye'ye sağlanan yardımın temel amacı, diğer Akdenizli ortaklarda olduğu gibi, yapısal reform sürecinin desteklenmesi olmuştur. Helsinki Zirvesi'ni takiben, Türkiye'ye yönelik mali yardım programlarında katılım öncesi yaklaşım benimsenmiştir. Yapısal uyuma yönelik yardım, uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği halinde sürdürülmüş; ayrıca, mali yardım; kurumsal yapılanma, yatırım ve Türkiye'nin Topluluk programları ve kurumlarına katılımının desteklenmesi konularında yoğunlaşmıştır. Konsey, 17 Aralık 2001 tarihinde, Türkiye için katılım öncesi mali yardıma ilişkin bir tüzük kabul etmiştir. Söz konusu Tüzük, yıllık ortalama 177 milyon € düzeyinde katılım öncesi mali yardım sağlanmasını hedeflemiştir (80).

Avrupa Komisyonu, 2002 Strateji Belgesi'nde, Türkiye'nin gereksinimleri ve masetme kapasitesini de dikkate alarak, toplam yardımın önemli oranda artırılmasını öngörmüştür. Kopenhag Zirvesi sonuçlarında, 2004 yılından itibaren, söz konusu yardımın, 2000-2006 mali perspektifinin "katılım öncesi harcamaları" başlığı altında finanse edilmesi teyid edilmiştir. Komisyon, bu doğrultudaki bir öneriyi, 11.02.2003 tarih ve COM (2003)70 sayılı bildirimde benimseyerek Bütçe Otoritesi'ne göndermiştir (80).

2004-2006 döneminde katılım öncesi mali yardımın, başta AB müktesebatinin üstlenilmesine yönelik yatırım ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi olmak üzere, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamaya yönelik çabalarını desteklemeye odaklanması, ayrıca, Türk ekonomisinin işleyişinin ve iç pazardaki rekabetçi baskı ile başetme kapasitesinin iyileştirilmesi için de sağlanması kararlaştırılmıştır. AB üyesi ve aday ülkeler ile sınır ötesi işbirliğinin de teşvik edilmesi öngörülmüştür (80).

---

¹⁵ 1995'te kabul edilen Barselona Bildirgesi ile kurulan, AB'nin Akdeniz Havzası'ndaki bölgesel bütünleşme politikasının bir uzantısı olan ve 1995-99 yılları için Avrupa Komisyonu bütçesinden 4.6 milyon Avro'nun ayrıldığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (<http://www.deltur.cec.eu.int/ei-prehel.html>).

Mali yardım, tüm aday ülkeler için olduğu gibi iki başlık altında toplanmıştır: kurumsal yapılanma ve yatırım. Kurumsal yapılanma ayağı, müktesebatın uygulanması ve ekonomik ve sosyal uyum gibi AB politikalarına katılım hazırlıkları için Türkiye'ye yardım amaçlı olup; merkezi, bölgesel ve yerel düzeydeki kamu kurumlarına sağlanabilir. Kurumsal yapılanma desteği, esas olarak Üye Devletlerle eşleştirme mekanizması aracılığıyla uygulanır. Ayrıca, katılıma yönelik hazırlıklarda ve müktesebatın uygulanmasında önemli role sahip olacak kuruluşlara da yardım sağlanması öngörülmüştür (80).

Yatırımların iki şekilde gerçekleşmesi öngörülmüştür. Buna göre yatırım, müktesebata uyum sağlanması için gerekli düzenleyici altyapının kurulması ve güçlendirilmesine ve müktesebatla bağlantılı yatırımların yönlendirilmesine ilişkin olabilir. Düzenleyici altyapı yatırımları, ancak, gerektiğinde kurumsal yapılanma ile desteklenen belirgin hükümet stratejisi temelinde gerçekleştirilebilir. İkinci olarak, yardım programının bir kısmı, Türkiye'deki bölgeler arası fark ve Türkiye'nin milli geliri ile AB ortalaması arasındaki fark dikkate alınarak, ekonomik ve sosyal uyum alanlarındaki yatırımlara yönlendirilir (80).

"Katılım Ortaklığı Belgesi'nin Gözden Geçirilmesi ve Türkiye İçin Katılım Stratejisinin Güçlendirilmesine İlişkin Bildirim"de, Türkiye için katılım öncesi mali yardımın hukuki dayanağı, 17 Aralık 2001 tarih ve 2500/2001 sayılı KONSEY Tüzüğü olarak bildirilmiştir (80).

Türkiye'ye yönelik katılım öncesi mali yardımın genel amacı, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirlenen öncelikler temelinde, ülkenin AB'ye katılım için hazırlık çalışmalarına destek sağlamaktır. Katılım öncesi mali yardım programlamasında; Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin katılım yönünde kaydettiği ilerlemelerine ilişkin İlerleme Raporunda vardığı sonuçlar; Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı'nda belirlenen öncelikler ve AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, Ortaklık Komitesi alt-komite toplantılarında gündeme getirilen hususlar da dikkate alınmıştır (80).

3.3.2. Veteriner Alanında AB Mali Yardımları

Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunu sağlamak üzere, UP'de yer alan taahhütlerin yerine getirilmesi amacıyla hazırlanan ve 19 Temmuz 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu'na sunulan Türkiye-AB Mali İşbirliği'nden desteklenecek 2002 dönemine ait proje paketi, 20 Aralık 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmıştır. 2002 proje paketinin uygulamaya

geçirilmesini sağlayan Finansman Zaptı, ülkemiz ile Avrupa Komisyonu arasında, Komisyonun Genişlemeden Sorumlu Komiseri, Ulusal Yardım Koordinatörü olarak AB ile İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı ve Ulusal Yetkilendirme Görevlisi olarak Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı tarafından 31 Ocak 2003 tarihinde imzalanmıştır (83).

Uygulanmasına 8 Aralık 2003 tarihi itibarıyla başlanan TR 0203.05 sayılı "Türkiye'nin AB Veteriner Müktesebatına Uyumunun Desteklenmesi Projesi"nin temel içeriği, hayvan sağlığı, hayvan refahı ve halk sağlığı olup, genel amaç, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı'nın, AB veteriner mevzuatının üstlenilmesinde desteklenmesidir. Projeye, yetkili makamın sınır kontrolü, epidemiyolojik gözetim ile OIE A ve B listesi hastalıkların kontrol ve eradikasyonu için yüksek kaliteli aşı üretimi alanlarındaki kapasitesinin artırılması, veteriner hizmet birimlerince alınan halk sağlığı önlemlerinin iyileştirilmesi ve Türkiye'de hayvan refahı kavramının oluşturulması amaçlanmıştır (84). İhale temelindeki proje bileşenleri sıralanacak olursa;

- Eşleştirme;
- Laboratuvar Malzemeleri;
- Veteriner Bilgi Sistemi;
- Sınır Kontrol Noktaları İnşaatı;
- Sınır Kontrol Noktaları Danışmanlık (73).

Türkiye ve Almanya arasındaki TR02/IB/AG-01 sayılı Eşleştirme Projesi'nin etkinlik alanları;

- Veteriner İdari Yapılanma
- Hayvan Sağlığı Mevzuatı
- Epidemiyoloji
- Acil Eylem Planları
- Tanı Laboratuvarları (Akreditasyon, GLP)
- Aşı Üretimi ve İyi İmalat Uygulamaları (GMP)
- Sınır Kontrolü
- Veteriner Halk Sağlığı Mevzuatı
- Kalıntı Analizi
- Halk Sağlığı Kontrolleri
- Hayvan Refahı Mevzuatı ve Müfredatıdır (85).

Tablo 3.1. Türkiye'nin AB Veteriner Müktesebatına Uyumunun Desteklenmesi Projesinin Bütçesi (€) (73)					
Proje Bileşenleri	AB Katkısı			Türkiye Katkısı	Toplam
	Yatırım	Kurumsal Yapılanma	Toplam		
Eşleştirme Sözleşmesi		1.400.000	1.400.000		1.400.000
Laboratuvar/Epidemiyoloji Desteği	5.182.500		5.182.500	1.937.500	7.750.000
Veteriner Bilgi Sistemi	3.970.500		3.970.500	1.323.500	5.294.000
Sınır Kontrol Noktaları Teknik Danışmanlık		7.300.000	7.300.000		7.300.000
SKN Fiziki İyileştirme	1.350.000		1.350.000	450.000	1.800.000
Toplam	11.133.000	2.130.000	13.263.000	3.711.000	16.974.000

2004 Yılı Mali İşbirliği Programlaması dahilinde, Malların Serbest Dolaşımı alanında, TR 0402.03 sayılı "TKB'nin İyi Laboratuvar Uygulamaları Alanındaki Müktesebat Uyumu ve Uygulama Çalışmalarını Güçlendirme Projesi", TR 0402.08 sayılı "AB Ortak Tarım Politikasının Uygulanmasına Hazırlık Projesi" ile TR 0403.03 sayılı "Gıda Güvenliği ve Kontrol Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi Projesi" başlatılmıştır (86). 2005 Yılı Mali İşbirliği Programlaması dahilinde ise; aşılama, serolojik yoklama ve tanı ünitelerinin güçlendirilmesinin amaçlandığı, 3 ilde hayvan barınağı inşaatını içeren, 12 milyon € bütçeli "kuduz"; aşılama, serolojik yoklama ve tanı ünitelerinin güçlendirilmesinin amaçlandığı, 63 milyon € bütçeli "şap hastalığı" ve ayrıca koyun ve keçi vebası projelerinin başlatılması öngörülmektedir (73).

3.4. Türkiye'de Hayvan Hastalıklarına Genel Bakış

Yedi ülke ile kara sınırına sahip olan ülkemizin coğrafi konumu, salgın hastalık tehdidini sürekli kılmaktadır. Sığır vebası ile mücadelede başarı kazanılmış ve enfeksiyondan arılık statüsü elde edilmişse de, ülkemizde koyun ve keçi vebası, kuduz, şap, bruselloz, tüberküloz, paratüberküloz, mavidil, listeriaz ve şarbon hastalıkları halen gözlenmektedir. Kimi AB Üye Devletlerinin sığır löykozu, sığırların enfeksiyöz rinotrakeiti (IBR) ve sığırların viral diyaresi (BVD) hastalıkları için kontrol ve eradikasyon programları başlatmış ve başarı elde etmiş olmalarının, Türkiye'nin AB'ye üyeliği halinde, hayvan ve hayvansal ürün hareketlerinde engel teşkil edeceği öngörülmektedir (6).

3.4.1. Başarı Örneği: Türkiye'nin OIE Onaylı Sığır Vebası Enfeksiyonundan Arılığı

Türkiye'de en son 15 Ekim 1991 tarihinde Van ve Hakkari illerinde bildirilen sığır vebası hastalığı ile mücadeleye yönelik olarak KKG, Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü

Müdürlükleri, Bakanlık İl Müdürlükleri, Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlükleri ile diğer ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda, hastalığın görülmesi ardından Bakanlık tarafından kriz merkezi oluşturularak hastalık izlenmiş, hastalık görülen yerlerde hayvan hareketleri durdurulmuş, karantina önlemleri alınmış, 1992-1998 yıllarında yoğun aşılama programları uygulanmış, hastalıklı sığırlar tazminatlı olarak itlaf edilmiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) işbirliğiyle uygulanan TCP/TUR 154 ve TCP/TUR 155 sayılı acil yardım projeleri ile de desteklenen mücadele çalışmalarında, OIE'nin "Geçici Arilik", "Hastalıktan Arilik" ve "Enfeksiyondan Arilik" aşamalarını içeren programı takip edilmiştir (87).

Trakya bölgesinde sığır vebası aşılama çalışmalarının durdurulması ardından, Ekim 1998'de, OIE'ye "Trakya Bölgesinin Sığır Vebası Hastalığından Geçici Ariliği" duyurulmuş; 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren ise, Anadolu'da aşılama durdurularak, Mart 1999 tarihinde "Anadolu Bölgesinin Sığır Vebası Hastalığından Geçici Ariliği" duyurusunda bulunulmuştur (87).

2000-2001 yıllarında tüm şüpheli vakalar incelenmiş, hastalık yokluğunun doğrulanması amacıyla sığırlardan alınan serum örnekleri test edilmiştir. Test sonuçlarıyla, ülkemizde hastalığın bulunmadığı bilimsel olarak kanıtlanmış ve OIE'ye hastalıktan arilik başvurusunda bulunulmuştur. OIE'nin 18-23 Mayıs 2003 tarihli 71. Genel Kurul Toplantısı'nda "Türkiye'nin Sığır Vebası Hastalığından Arilik Statüsü" uluslararası kabul görmüştür (87).

Hastalığın ülkemizde eradike edildiğini ortaya koyan çalışmaları içeren enfeksiyondan arilik başvurusu, OIE Bilimsel Komitesi tarafından uygun görülerek, teşkilatın 22-27 Mayıs 2005 tarihli 73. Genel Kurul Toplantısı'nda "Türkiye'nin Sığır Vebası Enfeksiyonundan Arilik Statüsü" kabul edilmiştir (87).

3.4.2. Türkiye'nin Hayvan Hastalıklarına İlişkin Öncelikleri

Türkiye'nin AB veteriner müktesebatına uyumuna yönelik TR/02/IB/AG-01 sayılı "Veteriner Eşleştirme Projesi" kapsamında hazırlanan "Hayvan Hastalıkları Kontrol Stratejisi"nde, hayvan hastalıkları ile mücadele programının başlıca hedefleri, şap hastalığı, koyun ve keçi çiçeği, koyun ve keçi vebası, yüksek düzeyde patojen tavuk vebası gibi hızlı yayılan hastalıklar ile bruselloz, tüberküloz ve kuduz gibi zoonoz hastalıklar olarak belirlenmiş, sığırların süngerimsi beyin hastalığının resmi gözetime tabi tutulması gerektiği bildirilmiştir. Eradikasyon programı

hazırlanmasında, birden fazla hayvan türünde gözlenen, hızlı yayılan ve zoonoz özellikte hastalıklara, tek türe özgü olanlara kıyasla öncelik tanınmıştır (6).

3.4.2.1. Yüksek Öncelikli ve Sıralamada Birincil Hayvan Hastalıkları

a. Şap Hastalığı

(i) Prevalans

Şap hastalığı, Türkiye’de enzootik seyirli olup, 2001 yılında 29 ilde 88 vaka, 2002 yılında 21 ilde 48 vaka, 2003 yılında 23 ilde 51 vaka, 2004 yılında ise 30 ilde 75 vaka bildirilmiştir. Enzootik seyre karşın bildirilen vaka sayısının azlığı; mücadele önlemlerinin uygulanabilir olmayışına, hastalığın gözetiminden sorumlu hükümet veteriner hekimlerinin taşıma ve ekipman olanaksızlıklarına, acil çözüm olarak çevredeki hayvanların aşılmasına ve stabil enzootik enfeksiyonların varlığına atfedilmektedir (6).

(ii) Mücadele Programı

Hastalığın enzootik olduğu Arjantin, Brezilya ve Afrika’nın bazı bölgeleri ile ülkemizde, hedef hayvan varlığının en az % 80’inin şap hastalığına karşı korunması amacıyla, yılda iki dönem yoğun koruyucu aşılama kampanyaları uygulanmakta ve böylelikle sürü bağışıklığı sağlanmaktadır. TKB Şap Enstitüsü Müdürlüğünce O1 Manisa, A Aydın 98 (A İran 96 ile homolog) ve Asya 1 suşlarına karşı aşı üretilmektedir. Şap serotiplerinin ülkedeki seyrine göre monovalan, bivalan ve trivalan (tekli, ikili, üçlü) suşlar içeren aşılar, yıllık programlar doğrultusunda kullanılmaktadır. İllerdeki büyükbaş hayvanların tamamı, ilkbahar (Mart-Nisan) ve sonbahar (Eylül-Ekim) dönemlerinde, yılda 2 kez aşılanmaktadır. Ancak sonbahar kampanya döneminde; Trabzon, Rize, Artvin, Giresun, Ordu, Bartın illeri ile Kastamonu ilinin Abana, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Doğanyurt, İnebolu sahil ilçelerinde bulaşma riski bulunan büyükbaş hayvanlara stratejik aşı uygulanmaktadır (88).

Şap hastalığı için aşıli ariliğe geçilmesi hedeflenen Trakya Bölgesi’nde, kampanya tarzında yoğun aşılama ile birlikte, mihraklarda hasta hayvanlara kesim yöntemi uygulanmaktadır. Kesim yöntemi, “Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği” hükümlerine göre tanımlanmış, şap aşısı uygulanmış ve kanuna uygun sevk edilmiş hayvanlarda uygulanmaktadır. 3285 sayılı HSZKY’nin 134. maddesi (g) bendine göre, Trakya

Bölgesi'nde, hastalığın açık belirtisini gösteren ve laboratuvarlarca hastalığın varlığı ve tipi saptandıktan sonra öldürülecek veya kestirilecek hayvanların takdir edilecek kıymetlerinin tamamı, hastalığın açık belirtisini göstermeyen ancak laboratuvarında hastalık tespit edildikten sonra kestirilen hayvanların ise takdir edilecek kıymetlerinin 3/4'ü ödenmektedir (88).

2006 yılından itibaren, Türkiye'de var olan virus suşlarına (serotiplerine) karşı, aşılama dayalı ulusal bir eradikasyon programı uygulanacaktır. Buna göre, sığır ve koyun varlığının tamamı 3 yıl süreyle aşılacak, sonraki 5 yıl süresince stratejik aşılama kapsamında yalnızca sığırların ve risk bölgelerindeki hayvanların aşılmasına başvurulacaktır. AB'nin aşılamsız politikasına, eradikasyon programının uygulanmaya başlanmasından yaklaşık 10 yıl sonra geçilmesi öngörülmektedir (6).

Avrupa Komisyonu, ABGS ve KKGM temsilcilerinin katılımıyla, 15-16 Mart 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen Hayvan Sağlığı Çalışma Grubu Toplantısı'nda varılan sözlü mutabakat sonucu, Türkiye'de şap hastalığının kontrolüne ve eradikasyonuna ilişkin olarak;

- Trakya Bölgesi için OIE'ye aşılı arilik başvurusunda bulunulması;
- Anadolu'daki sığır, koyun ve keçi varlığının en az %90'ının hastalığa karşı aşılması kararlaştırılmıştır (89).

Mutabakat uyarınca, şap hastalığının kontrolü ve eradikasyonu amacıyla, Türkiye, Trakya ve Anadolu olmak üzere 2 bölgeye ayrılacak ve hastalıkla mücadele aracı olarak aşılama, serolojik yoklama, kontrol önlemleri ve temizlik ile dezenfeksiyona başvurulacaktır (89).

Trakya için öngörülen uygulamalar sıralanacak olursa;

Aşılama

- a) Sığır Varlığı: Resmi veteriner hekim gözetiminde, her yıl, ilkbahar ve güz aylarında olmak üzere iki defa aşılama kampanyası yapılacaktır. Aşılama kampanyaları, yetkili merkezi kurum (KKGM) tarafından örgütlenecek ve taşra teşkilatınca uygulanacaktır. Her kampanyada 450.000 doz bivalan aşı kullanılması, sahada yeni bir suş ortaya çıkması halinde ise, trivalan aşı kullanılması öngörülmektedir. Kabaca, 3 yılda 3 milyon aşı dozu kullanılacağı hesaplanmıştır.
- b) Koyun ve Keçi Varlığı: Resmi veteriner hekim gözetiminde, her yıl, ilbaharda olmak üzere bir defa aşılama kampanyası yapılacaktır. Aşılama kampanyası, yetkili merkezi

kurum (KKGM) tarafından örgütlenecek ve taşra teşkilatınca uygulanacaktır. Her kampanyada 850.000 doz bivalan aşı kullanılması, sahada yeni bir suş ortaya çıkması halinde ise, trivalan aşı kullanılması öngörülmektedir. Kabaca, 3 yılda 2.7 milyon aşı dozu kullanılacağı hesaplanmıştır (89).

Serolojik Yoklama

- a) Sığır Varlığı: Virus dolaşımının saptanması için tasarlanan yoklama çalışması değerlendirilmiş olup, OIE kılavuzunda atıfta bulunulan takip çalışması hariç, her yıl 9600 serum örneğinin toplanması ve test edilmesi gerektiği hesaplanmıştır.
- b) Koyun ve Keçi Varlığı: Projenin üçüncü yılında, sığır varlığında yapılan yoklamanın tamamlayıcısı olarak, koyun ve keçilerde virus dolaşımını saptamaya yönelik katmanlı ve rasgele bir yoklama çalışması yapılacaktır. İstatistik parametreler, sığırlarinki ile aynı olup, OIE tarafından öngörülen takip çalışması hariç, her yıl 9600 örnek alınacaktır (89).

Kontrol Önlemleri

Yalnızca kesimlik sığır, koyun ve keçilerin Anadolu'dan Trakya'ya geçişine izin verilecek ve Trakya bölgesindeki hayvan hareketleri, OIE Hayvan Sağlığı Kodu'nun 2.2.10.8. sayılı maddesinin 1.-5. paragrafları uyarınca düzenlenecektir. İstisna olarak, Kurban Bayramı'nda, belirlenmiş toplama merkezlerine ve mezbahalara hayvan hareketlerine izin verilecektir. Türk yetkilileri, Avrupa Komisyonu yetkililerine, istisnanın geçici bir süre geçerli olacağına ilişkin güvence vermişlerdir. Sığırların hareketleri, veri tabanına kaydedilecektir (89).

Temizlik ve Dezenfeksiyon

Hayvanların toplandığı ve kesildiği tüm yerlerde, mesken ile araç temizliği ve dezenfeksiyonu yapılması temin edilecektir. Gerektiğinde, Türk yetkililerince yeni kurallar benimsenecek ve uygulamaya konacaktır (89).

Anadolu için öngörülen uygulamalar sıralanacak olursa;

Aşılama

- a) Sığır Varlığı: Resmi veteriner hekim gözetiminde, her yıl, ilkbahar ve güz aylarında olmak üzere iki defa aşılama kampanyası yapılacaktır. Aşılama kampanyaları, yetkili merkezi kurum (KKGM) tarafından örgütlenecek ve taşra teşkilatınca uygulanacaktır. Her kampanyada 6.6 milyon doz bivalan aşı (A ve O suşları) ile 2.1 milyon doz trivalan aşı (A, O ve Asya 1 suşları) kullanılması, sahada yeni bir suş ortaya çıkması halinde ise, daha fazla suş içeren bir aşı kullanılması öngörülmektedir. Kabaca, 3 yılda, 40 milyon bivalan ve 13 milyon trivalan aşı dozu kullanılacağı hesaplanmıştır (89).
- b) Koyun ve Keçi Varlığı: Resmi veteriner hekim gözetiminde, her yıl, ilbaharda olmak üzere bir defa aşılama kampanyası yapılacaktır. Aşılama kampanyası, yetkili merkezi kurum (KKGM) tarafından örgütlenecek ve taşra teşkilatınca uygulanacaktır. Her kampanyada 17 milyon doz bivalan aşı ile 11 milyon doz trivalan aşı kullanılması, sahada yeni bir suş ortaya çıkması halinde ise, daha fazla suş içeren bir aşı kullanılması öngörülmektedir. Kabaca, 3 yılda 55 milyon bivalan aşı dozu ve 35 milyon trivalan aşı dozu kullanılacağı hesaplanmıştır (89).

Serolojik Yoklama

- a) Sığır Varlığı: Virus dolaşımının saptanmasına yönelik yoklama çalışmasının tasarımı değerlendirilmiş olup, OIE kılavuzunda atıfta bulunulan takip çalışması hariç, her yıl 30.000 serum örneğinin toplanması ve test edilmesi gerektiği hesaplanmıştır.
- b) Koyun ve Keçi Varlığı: Projenin 3. yılında, sığır yoklamasının tamamlayıcısı olarak, koyun ve keçilerde virus dolaşımını saptamaya yönelik katmanlı ve rasgele bir yoklama çalışması yapılacaktır. İstatistik parametreler, sığırlarınki ile aynı olup, OIE tarafından öngörülen takip çalışması hariç, her yıl 30.000 örnek alınacaktır (89).

Kontrol Önlemleri

Türkiye'ye komşu ülkelerden kaçak hayvan hareketleri başlıca sorundur. Sınırlarda yasa dışı hayvan hareketlerinin önüne geçilmesi amacıyla, 2004 yılında, Savunma Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve TKB arasında bir anlaşma yapılmıştır. Resmi kaynaklara göre, duyarlı hayvan varlığının %10'unun Türk kurallarına uygun olmadığı dikkate alındığında,

koruyucu önlemler alınması ve durum düzelinceye dek, duyarlı hayvanların hareketlerine izin verilmemesi önerilmiştir (89).

Temizlik ve Dezenfeksiyon

Hastalık çıkışını takiben ve hayvan pazarlarında temizlik ve dezenfeksiyon yapılmalıdır (89).

Tablo 3.2. Şap Hastalığı Eradikasyon Programının Tahmini Maliyeti (89)			
Şap Hastalığı	Sığır	Koyun ve Keçi	Toplam
Trakya Bölgesi			
Aşı	500 000 €	225 000 €	725 000 €
Aşılama Malzemesi	60 000 € iğne 18 000 € şırınga	54 000 € iğne	132 000 €
Gözetim	19 200 €	6 400 €	25 600 €
Temizlik ve Dezenfeksiyon	20 000 €		20 000 €
	Toplam €/Yıl		902 600
Anadolu			
Aşı	6 600 000 € bivalan 2 800 000 € trivalan	4 250 000 € bivalan 4 100 000 € trivalan	17 750 000 €
Aşılama Malzemesi	1 050 000 € iğne 200.000 € şırınga	1 710 000 € iğne	2 960 000 €
Gözetim	60 000 €	60 000 €	120 000 €
Temizlik ve Dezenfeksiyon	80 000 €		80 000 €
	Toplam €/Yıl		20 910 000 €
	Programın Toplam Maliyeti/Yıl		21 812 600 €

- Avrupa Komisyonu, aşı maliyetinin %75'ini (~14 milyon €) karşılamayı öngörmüştür.
- Her aşılama kampanyası için ayrıntılı bir uygulama programı ve değerlendirme ölçütleri belirlenecektir. Hedef aşılama oranı, etkili bir ölçüt olacaktır. Ülke genelindeki sığır varlığı ile Trakya bölgesindeki koyun ve keçi varlığı için, ilk kampanya sonrası, %85 oranında aşılama gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.
- Türk yetkililer, sığırlarda ilk aşılama kampanyası öncesinde (2007 yılı ilkbaharı), sığır veri tabanını da içeren kimliklendirme ve kayıt sisteminin işler halde olacağı güvencesini vermişler, Komisyon yetkililerinin, aynı güvencenin koyun ve keçiler için de verilmesini talep etmesi üzerine, güvencenin yalnızca Trakya bölgesi için verilebileceği, Anadolu'da küçükbaş hayvanların tanımlanması ve aşılama işlemlerinin bir arada ve eşzamanlı yürütülmesinin öngörüldüğü açıklanmıştır (89).

Tablo 3.3. Şap Hastalığı Eradikasyon Programının Maliyeti (89)

Dönem	Şap Hastalığı ile Mücadele Maliyeti (€)
Stabil Enzootik Dönem (1996-2003)	112,832,785
Eradikasyon Dönemi (2006-2013)	230,434,830
Arilik Dönemi (2014-2021)	20,679,956

(iii) Ön Koşullar

Eradikasyon programının başarıya ulaşması için idari yapılanmada reform, hayvanların kayıt ve tanım verilerinin doğruluğu, etkin hayvan hareketleri kontrolü, risk grubundaki koyunların eşzamanlı aşılmasını kapsayan bir aşılama stratejisi geliştirilmesi ve mali kaynak sağlanması, etkin aşı kullanımı, güvenilir bildirim ve tanı sistemleri gerekmektedir (6).

(iv) Riskler

Hastalığın kontrolü ve eradikasyonu bakımından, uygunsuz aşı üretimi, henüz tanımlanmamış yabancı saha suşlarının varlığı, sığır varlığının %100 oranında aşılanamaması, koyun ve keçi varlığına ilişkin bilinmeyen riskler ve ülkeye yeni suşların girişi tehlike oluşturmaktadır (6).

(v) Maliyet

Sekiz yıllık aşılama programının maliyeti 230 milyon € olarak hesaplanmıştır. Şap hastalığının kontrolüne yönelik harcamaların zaman içerisinde azalması ve stabil enzootik dönem için mevcut 15 milyon Avro'luk yıllık maliyetin, hastalıktan arı duruma gelindiğinde yaklaşık 2 milyon Avro'ya düşmesi öngörülmektedir (6).

b. Sığır Brusellozu

(i) Prevalans

Örnekleme sonuçlarına göre, bruselloz prevalansının, Türkiye'nin toplam sığır varlığının %2'sini kapsadığı tahmin edilmektedir (6).

(ii) Mücadele Programı

Sürülerin hastalıktan arileştirilmesine yönelik bir program eşliğinde, ticaret kontrolüne dayalı bir eradikasyon programı uygulanması öngörülmektedir. Program, ülke çapında gönüllük

esasına bağlı olarak başlatılabileceği gibi, pilot bölgelerin seçimi de mümkündür. Bruselloz eradikasyonuna yönelik bir pilot program Trakya Bölgesi'nde başlatılmıştır (6).

(iii) Ön Koşullar

Hastalıkla mücadelede, tazminat ödemeleri programı, idari yapılanmada reform, hayvanların etkin biçimde kayıt altına alınması, etkin hayvan hareketleri kontrolü, pazar ve ticaret denetimi ile suni tohumlamanın teşvik edilmesi elzemdir (6).

(iv) Riskler

Ortak otlak kullanımı ve yetiştiricilerin ticaret kısıtlamalarına uymaması risk oluşturmaktadır.

Sığır brusellozu mücadele programının maliyeti henüz hesaplanmamıştır (6).

c. Sığır Tüberkülozu

(i) Prevalans

Etlik VKAE tarafından 2000 yılında 81 ilde yürütölen bir araştırma sonucunda, tüberkülozun sığır varlığındaki prevalansı %10 olarak saptanmıştır (6).

(ii) Mücadele Programı

Sürülerin hastalıktan arileştirilmesine yönelik bir program eşliğinde, ticaret kontrolüne dayalı bir eradikasyon programı uygulanması öngörülmektedir. Program, öлке çapında gönüllük esasına bağlı olarak başlatılabileceği gibi, pilot bölgelerin seçimi de mümkündür (6).

(iii) Ön Koşullar

Hastalıkla mücadelede, tazminat ödemeleri programı, idari yapılanmada reform, hayvanların etkin biçimde kayıt altına alınması, etkin hayvan hareketleri kontrolü, pazar ve ticaret denetimi elzemdir (6).

(iv) Riskler

Ortak otlak kullanımı ve yetiştiricilerin ticaret kısıtlamalarına uymaması, hastalıkla mücadele bakımından risk oluşturmaktadır (6).

(v) Maliyet

Hastalık prevalansının %10 ve tazminat tutarının tüberküloz ile enfekte hayvan başına 500 € olduğu dikkate alındığında, 20 yıl süreli, sığır varlığının %5'i ile başlayan ve kapsamı her yıl %5 artan bir eradikasyon programının maliyeti, yıl başına 22 milyon € olmak üzere, toplamda yaklaşık 439 milyon € olarak hesaplanmıştır (6).

3.4.2.2. Yüksek Öncelikli ve Sıralamada İkincil Hayvan Hastalıkları

a. Koyun ve Keçi Çiçeği

(i) Ön Koşul

İdari yapının, birden fazla eradikasyon programını eşzamanlı olarak yürütme gücüne sahip olması gerekmektedir (6).

(ii) Maliyet

Türkiye'de koyun ve keçi varlığı ve dağılımı ile hastalığın prevalansı bilinmediğinden, koyun ve keçi çiçeğine karşı uygulanacak bir mücadele programının maliyeti hesaplanamamaktadır (6).

b. Koyun ve Keçi Vebası

Hastalıkla mücadele kapsamında, Trakya Bölgesi'nde yoğun koruyucu aşılama uygulanmaktadır (6).

3.4.2.3. Orta Düzeyde Öncelikli ve Sıralamada İkincil Hayvan Hastalıkları

a. Kuduz

(i) Prevalans

Hastalığın bildirimindeki aksaklıklar nedeniyle güvenilir veri bulunmamaktadır. Sahipsiz köpek ve kediler tarafından ısırılan insanların aşılması için yılda yaklaşık 15 milyon € harcanmaktadır. Türkiye’de kuduz kontrolü amacıyla AB destekli bir proje hazırlanmış olup, 2006 yılında başlaması öngörülmektedir (6).

(ii) Ön Koşul

Hastalıkla mücadelede başlıca ön koşul, etkin kesimhane atık yönetimidir (6).

(iii) Riskler

Kısırlaştırma yoluyla sahipsiz kedi ve köpeklerin sayısının azaltılması, sıçanlar ile sahipsiz kedi ve köpekler arasındaki ekolojik dengeyi, sıçanlar lehine bozabilir (6).

3.4.2.4. Düşük Öncelikli ve Sıralamada İkincil Hayvan Hastalıkları

a. Yüksek Düzeyde Patojen Tavuk Vebası

(i) Mücadele Programı

“Veteriner Eşleştirme Projesi” kapsamında “Hayvan Hastalıkları Kontrol Stratejisi”nin hazırlandığı dönemde, Türkiye, yüksek düzeyde patojen tavuk vebasından ari olarak bilindiğinden, anılan hastalık, düşük öncelikli ve sıralamada ikincil olarak değerlendirilmiştir.¹⁶ Yüksek düzeyde patojen tavuk vebası için hazırlanmış bir acil eylem planı bulunmaktadır (6).

---

¹⁶ TKB KKG M'nin 10/10/2005 tarihli basın açıklamasına göre, Balıkesir ili Manyas ilçesi Kızıksa (Kızılköy) beldesi ile Salur köyü arasında, çeltik tarlalarında açık hindi besisi yapılan bir işletmede, tavuk vebasına rastlanmıştır. Ülkemizde ilk kez ortaya çıkan hastalığın kesin kaynağı bilinmemekle birlikte, mihrakın Manyas Kuş cennetine sınır olması nedeniyle, göçmen kuşlardan kaynaklı bir bulaşmadan kuşkulanılmaktadır. Hastalık, İlçe Tarım Müdürlüğü'ne 05/10/2005 tarihinde ihbar edilmiş, aynı gün resmi veteriner hekimlerce hastalık yerinde gerekli inceleme yapılmış, laboratuvar tanısı için örnek alınmıştır. Örnekler, tavuk vebası için ulusal referans laboratuvarı olan Bornova VKAE'ye ulaştırılmıştır. 06/10/2005 tarihinde, resmi veteriner ekiplerince, hastalık mahalindeki hayvanların tümü imha edilmiş, bulaşmanın önlenmesi için ölü hayvanlar gömülmüştür. Çevrede

(ii) Ön Koşul

İdari yapılanmada reform ve kümes hayvanları ticaretinde etkin denetim gerekmektedir (6).

(iii) Riskler

Acil eylem planı uygulanmamakta olup, ticaret denetimi yetersizdir (6).

(iv) Maliyet

Hastalık mihrakının yerine göre, hasta hayvanların ayrılması ve itlafı ile dezenfeksiyon da dahil olmak üzere, maliyet birkaç milyon Avro'yu bulabilir (6).

3.4.2.5. Düşük Öncelikli ve Sıralamada Üçüncül Hayvan Hastalıkları

a. Sığırların Süngerimsi Beyin Hastalığı

BSE, 1997 yılından beri ihbarı mecburi bir hastalık olup, Türkiye'de bildirilmiş bir vaka yoktur. 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla 126, 247, 388 ve 88 hayvan; 2001 ve 2002 yıllarında ise, insan tüketimi için mezbahalarda normal kesime tabi tutulan 30 ay ve üzeri yaştaki sığırlardan rasgele alınan sırasıyla 311 ve 1354 beyin örneği test edilmiştir (90).

Histopatolojik tanı yöntemi, 8 Bölgesel VKAE'de, doğrulama amaçlı immunhistokimyasal tanı yöntemi ise, Merkez VKAE'de uygulanmakta olup, Merkez VKAE'de 2001 yılından beri hızlı test de yapılmaktadır (90).

(i) Mücadele Programı

2004 Yılı Hayvan Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele Programı'na ilişkin 2004/9 sayılı Genelge'nin BSE ve skrapı hastalığı ile ilgili bölümleri uyarınca uygulanan BSE ve skrapı

---

bulaşmaya neden olabilecek tüm materyaller imha edilmiş, dezenfeksiyon yapılmış, gerekli tüm önlemler alınarak bölgeye geçici kordon konulmuştur. 07/10/2005 tarihinde hastalığın tavuk vebası ve H5 tipi olduğu Bornova VKAE tarafından belirlenmiştir. TKB'nin ulusal referans laboratuvarınca bilgilendirilmesi üzerine, 'Tavuk Vebası Ulusal Acil Eylem Planı' uygulamaya konmuş, bölgede kordon ve karantina önlemleri alınmıştır. Acil Eylem Planı çerçevesinde, KKGM'de "Ulusal Hastalık Kontrol Merkezi", Balıkesir ilinde de 'Yerel Hastalık Kontrol Merkezi' ve Ulusal Uzman Grubu çalışmalarına başlamıştır (http://www.kkqm.gov.tr/Haberler/HaberList.htm#kus_gribi).

izleme programlarıyla, aşağıda belirtilen durumlardaki sığır lar ve koyun ile keçiler izlenmektedir (90):

BSE

- 24 ay ve üzeri yaştaki, sinirsel bulgularla seyreden hastalık belirtileri gösteren ve bu belirtileri göstererek ölen veya kesilen sığır ların tamamı;
- 24 ay ve üzeri yaştaki, travmatik veya enfeksiyöz herhangi bir hastalık belirtisi göstermeksizin aniden ölen sığır ların tamamı;
- İnsan tüketimi için mezbahalarda normal kesime tabi tutulan, 30 ay ve üzeri yaştaki ithal hayvanlar ile bunlardan doğan ve halen 30 ay ve üzeri yaştaki sığır lardan alınan örnekler;
- İnsan tüketimi için mezbahalarda normal kesime tabi tutulan, 30 ay ve üzeri yaştaki, et ve kemik unu yasağı öncesinde bu tür yemlerle beslenmiş sığır ların tamamından alınan örnekler;
- Özel acil kesime tabi tutulan, 24 ay ve üzeri yaştaki tüm sığır lardan alınan örnekler;
- Mezbahada veteriner hekimce yapılan muayenelerde BSE yönünden şüpheli bulunan 24 ay ve üzeri yaştaki tüm sığır lardan alınan örnekler (90).

Skrapi Hastalığı

- 18 ay ve üzeri yaştaki, sinirsel bulgularla seyreden hastalık belirtileri gösteren ve bu belirtileri göstererek ölen veya kesilen koyun ve keçilerin tamamı;
- 18 ay ve üzeri yaştaki travmatik veya enfeksiyöz herhangi bir hastalık belirtisi göstermeksizin aniden ölen koyun ve keçilerin tamamı (90).

(ii) Ön Koşul

Uygun laboratuvar yapısı ile örnekleme sistemine sahip olmak gerekmektedir (6).

BÖLÜM 4- AB İLE KATILIM MÜZAKERELERİNDE SORUN OLUŞTURABİLECEK HAYVAN SAĞLIĞI KONULARI VE UYUM ÇALIŞMALARI

4.1. Ulusal Hayvancılık Politikası

Hükümet, Türkiye’de hayvancılığın, AB üyeliği hedefine koşut olarak, uluslararası ticarete yönlendirilmesi veya mevcut haliyle korunması yönünde siyasi bir karar almak durumundadır. Hayvan hastalıklarının kontrolü ve eradikasyonu stratejilerinin doğrudan güç alacağı açık ve anlaşılır bir siyaset geliştirilmeli, hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için gerçekçi ve yeterli bir bütçe sağlanmalıdır. Türkiye’de, son 7 yıl içerisinde hayvan sağlığı için ayrılan bütçe Tablo 4.1.’de gösterilmiştir (6). AB 2005 Mali Yılı Genel Bütçesi, toplamda 106.300.000.000 €; genel bütçe içerisinde tarımın payı ise, 49.114.850.000 €’dur.¹⁷ Avrupa Komisyonu tarafından, Topluluk sınırları içerisinde hayvan hastalıklarıyla mücadele amacıyla onaylanan 2005 yılı bütçesinin 188 milyon €; BSE’nin izlenmesi, skrapı eradikasyonu, bruselloz eradikasyonu, sığır tüberkülozu ile mücadele, kuduz mücadelesi ve 8 Üye Devlette *Salmonella* enfeksiyonlarıyla mücadele için ayrılan bütçe kalemlerinin, sırasıyla, 98.100, 32.775 (13.975 koyun-keçi brusellozu; 20.800 sığır brusellozu), 12.555, 4.080 ve 2.880 milyon € olması, AB’nin hayvan sağlığına verdiği önemin somut kanıtıdır (91). AB ve Türkiye’nin ekonomik güçleri kıyaslanamazsa da, Balıkesir ili sınırları içerisinde, 2005 yılı Ekim ayında bildirilen tavuk vebası salgınının da işaret ettiği üzere, hayvan sağlığının, gerek AB, gerekse de ülkemiz için halk sağlığı ve canlı hayvan ile hayvansal ürün ticareti açısından taşıdığı önem aynıdır. Bu bağlamda, Hükümet onayıyla belirlenecek ulusal hayvan sağlığı önceliklerinin yerine getirilebilmesi için hayvan sağlığı bütçesinin arttırılması elzemdir.

Yıl	Türk Lirası (Milyon T.L.)	Amerika Doları
1999	1.900.000	4.523.810
2000	3.500.000	5.645.161
2001	7.500.000	6.000.000
2002	10.725.000	7.150.000
2003	13.666.400	9.671.714
2004	12.822.600	9.498.222
2005	17.050.000	12.178.571

¹⁷ 2005/144/AT, Euratom “Avrupa Birliği’nin 2005 Mali Yılı Genel Bütçesinin Nihai Kabulü”, A. Giriş ve Genel Bütçenin Finansmanı I/9, (OJ L 060, 08/03/2005, s. 0002-0002).

4.2. İdari Yapılanma ve Veteriner Örgütlenme

4.2.1. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı

Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev, yetki ve sorumlulukları yeniden belirleyen ve 3 Kasım 2003'te kamuoyuna açıklanması ardından, üzerinde bazı değişiklikler yapılarak 29 Aralık 2003'te TBMM'ye sunulan "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı", Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda yeniden yapılanma konusunu gündeme getirmiştir. Kanun tasarısı metnine göre, TKB taşra teşkilatının görev ve yetkileri, ulusal veya bölgesel düzeyde faaliyet gösteren araştırma enstitüleri ve laboratuvarlar hariç, enstitü ve laboratuvarları ile üretme istasyonları, bina, araç, gereç, taşınır ve taşınmaz malları, alacak ve borçları, bütçe ödenekleri ve kadroları ile birlikte olmak üzere, personeli, il özel idarelerine devredilecektir.¹⁸ Dolayısıyla, TKB taşra teşkilatının kaldırılması öngörülmektedir.

4.2.2. Mahalli İdareler Kanun Tasarıları

a. Belediye Kanunu Tasarısı

Halen yürürlükteki 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15.maddesinde, belediyelerce yürütülen veteriner hizmetleri (salgın ve bulaşıcı hayvan hastalıklarının önüne geçmek ve önlem almak, mezbaha kurmak ve işletmek, kaçak hayvan kesimlerini önlemek, gıda işyerlerini sağlık yönünden denetlemek, sokak hayvanlarını kontrol etmek, hayvan pazarları kurmak ve işletmek, hayvan hastaneleri kurmak vb.) ayrıntılı olarak belirtilmiş ve bu doğrultuda, belediyelerde Veteriner Müdürlükleri ve Veteriner Hekimlikleri oluşturulmuştur (92).

Yeni kanun tasarısının, "Belediyenin Görev ve Sorumlulukları" başlıklı 14. maddesi ve "Belediyenin Yetki ve İmtiyazları" başlıklı 15. maddesinde ise, halen belediyelerce yürütülmekte olan veteriner hizmetleri kapsam dışı bırakılmış ve yalnızca 15. maddenin (j) bendinde, "mezbaha kurmak, işletmek ve işletirmek" ifadesine yer verilmiştir. Öte yandan, Belediye teşkilatı ile ilgili 48. maddede, Veteriner Müdürlükleri, belediye idare birimleri arasında sayılmamakta, 1580 sayılı Kanun'un 77. maddesi uyarınca, Belediye Encümeni doğal üyesi olan veteriner hekimler, yeni kanun tasarısının ilgili 34. maddesi ile encümen

---

¹⁸ İkinci Bölüm-Geçici ve Son Hükümler, Birinci Fıkra, (d) Bendi.

üyeliğinden de çıkartılmaktadır (93). Yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesi halinde, veteriner hizmetlerinin yürütülmesinde ciddi sıkıntıların ve kanuni boşluğun ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

b. İl Özel İdare Kanunu Tasarısı

İl Özel İdare Kanunu Tasarısı'nın "İl Özel İdaresinin Görev ve Sorumlulukları" başlıklı 6. maddesinde "kanunlarla açıkça başka bir kurum ve kuruluşa verilmeyen ve belediye sınırları dışında kalan alanlardaki mahalli müşterek nitelikteki her türlü tarımın geliştirilmesi ve bununla ilişkili hizmetlerin kararlaştırılması, yürütülmesi ve denetlenmesi" ile "tarım hizmetlerinin il sınırları içerisinde yürütülmesi" ifadelerine yer verilmiş, veteriner hizmetleri tanımlanmamıştır (93). Bu durumun, İl Özel İdareleri bünyesinde yalnızca Tarım Birimi kurulmasına yol açacağı ve veteriner hizmetlerinin kamuda yönetim ve temsil sorununu büyüteceği düşünülmektedir.

TKB ana hizmet birimlerinden, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM) ile Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TEDGEM) ve TKB ilgili kuruluşlarından Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) tarafından yürütülen, tarımsal üretimin artırılması ve geliştirilmesi gibi hizmetlerin, yerel yönetimlerce de yerine getirilebileceği değerlendirilmektedir. Ancak, KKG'nin görev alanına giren denetim, kontrol, ihracat, ithalat ve hayvan sağlığı hizmetlerinin, yerel yönetimlere devrinin uygulamada ciddi sakıncalar yaratacağı düşünülmektedir. Özellikle veteriner ve gıda kontrol hizmetlerinin merkezi otoritenin yetkisinden alınması ve taşrada örgütlenmesine izin verilmemesi durumunda, AB üyeliği açısından öncelikli çalışmaların (salgın hayvan hastalıklarının eradikasyonu, hayvan kimlik sistemi, sınır denetimleri, laboratuvar hizmetleri, gıda kontrol hizmetleri, ihracat ve ithalat kontrolleri vs.) etkin ve disiplinli yürütülemeyeceği öngörülmektedir. Bu nedenle, kimi meslek örgütlerince (Türk Veteriner Hekimleri Birliği, veteriner hekimleri odaları), İl Özel İdareleri bünyesinde, AB'deki bütünsel yaklaşıma uygun olarak, Gıda ve Veteriner İşleri Müdürlükleri (Başkanlıkları) kurulması önerilmektedir.

4.2.3. AB ile Uyumlu Yapılanmanın Gerekleri

a. Avrupa Komisyonu Görüşleri

Brüksel’de, 22-23 Şubat 2005 tarihlerinde, yürürlükteki Gıda Kanunu, Veteriner Çerçeve Kanunu Tasarısı ile TKB’nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı şeklinde yeniden yapılandırılmasının görüşüldüğü bir toplantı düzenlenmiştir. Avrupa Komisyonu, ABGS, AB Türkiye Daimi Temsilciliği ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu temsilcileri ile TKB yetkililerinin katıldığı toplantıda, 05.06.2004 tarihinde AB Uyum Yasaları kapsamında yürürlüğe giren 5179 sayılı Gıda Kanunu, Komisyon tarafından AB mevzuatına uyumlu bulunmayarak, yeniden hazırlanması önerilmiş ve gözden geçirme çalışmaları başlatılmıştır. Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı’nın ana hizmet birimleri olarak öngörülen ve KKGM’nin yerini alacak olan Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Hayvancılık Genel Müdürlüğü, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü ve Gıda Genel Müdürlüğü’nün AB ile uyumlaştırılacak mevzuatın uygulamasında sıkıntı yaratacağı belirtilerek, Avrupa Komisyonu’nun gıda güvenliğine ilişkin olarak tek bir muhatap aradığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve Mahalli İdareler Kanun Tasarılarının yürürlüğe girmesi halinde, katılım müzakerelerinde, belediyelerin tek tek muhatap alınamayacağı bildirilmiştir (94).

Avrupa Komisyonu’nun, hem hayvansal hem de bitkisel içerikli, pizza gibi bileşik ürünlerin kontrolünden sorumlu kuruma ilişkin belirsizlik bulunduğunu ifade ettiği toplantıda, ayrıca, Veteriner Çerçeve Kanunu ile gıda güvenliğinin değil, hayvan sağlığı ve hayvan refahının sağlanmasının hedeflenmesi gerektiği ifade edilmiş ve Veteriner Çerçeve Kanunu Tasarısı’nda salgın hastalıkların kontrolüne ilişkin ölçütlere yer verilmediği belirtilmiştir (95).

b. Veteriner Eşleştirme Projesi Alman Tarafının Görüşleri

Veteriner Eşleştirme Projesi Alman tarafı, AB’nin “Bütünleştirilmiş Gıda Güvenliği Stratejisi” ve özellikle “Gıda Yasasının Genel İlkeleri ve Gerekliliklerini Ortaya Koyan, Avrupa Gıda Güvenliği Kurumu’nu Kuran ve Gıda Güvenliği ile İlgili Konularda Prosedürleri Belirleyen 28 Ocak 2002 Tarih ve 178/2002 sayılı AP ve Konsey Tüzüğü (OJ L 031, 01/02/2002, s. 0001-0024) hükümleri uyarınca, AB ile uyumlu bir örgütlenme için, KKGM’nin, “Gıda Güvenliği İdaresi” (GGİ) olarak yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir (95).

Bu çerçevede;

- GGİ'nin çalışma alanı gıda güvenliği idaresi ile sınırlıdır;
- GGİ'nin sorumluluğu, tarladan/çiftlikten sofraya gıda zincirinin tamamıdır;
- GGİ, sorumlulukları itibarıyla, hayvan sağlığı, bitki sağlığı, hayvan refahı, yem ve gıda güvenliği hizmetlerini tek bir idari yapı içerisinde yerine getirmelidir (AB Gıda Güvenliği Stratejisi, ancak böylelikle etkin ve koordineli bir şekilde uygulanabilir ve karar alma, veri iletimi ve eyleme geçme süreçleri hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilir);
- AB ile uyumlu kalite izleme programları, Gıda Güvenliği Stratejisi'nin bir örnek uygulaması için çok yıllık kontrol planları ve etkin risk yönetimi uygulanmalıdır;
- GGİ, çalışmalarında, bilimsel araştırma ve görüşlerle desteklenmelidir;
- AB Ortak Tarım Politikası ile Ortak Balıkçılık Politikası'na (OBP) ilişkin diğer tüm siyasi ve idari konular, GGİ'den ayrılmalıdır (95).

GGİ çatısı altında önerilen idari yapılanmanın sağlayacağı varsayılan yararlar şöyledir:

- GGİ bünyesinde, veteriner hizmetlerinden sorumlu tek bir birim öngörüldüğünden, tek elden ve bir örnek hizmet sağlanacaktır;
- veteriner biriminin üst düzey yetkilisi olarak Baş Veteriner Yetkili (CVO), yalnızca veteriner işlerine odaklanma olanağına sahip olacaktır;
- yem, gıda ve bitki sağlığı konularından sorumlu birimler, birbirinden ayrı olmakla birlikte, aynı çatı altında yer aldığından, birbirleriyle işbirliği içerisinde çalışabilecektir;
- genel idare, bilgi işlem ve ortak hizmet birimleri, sinerji yaratılmasına katkıda bulunacaktır (95).

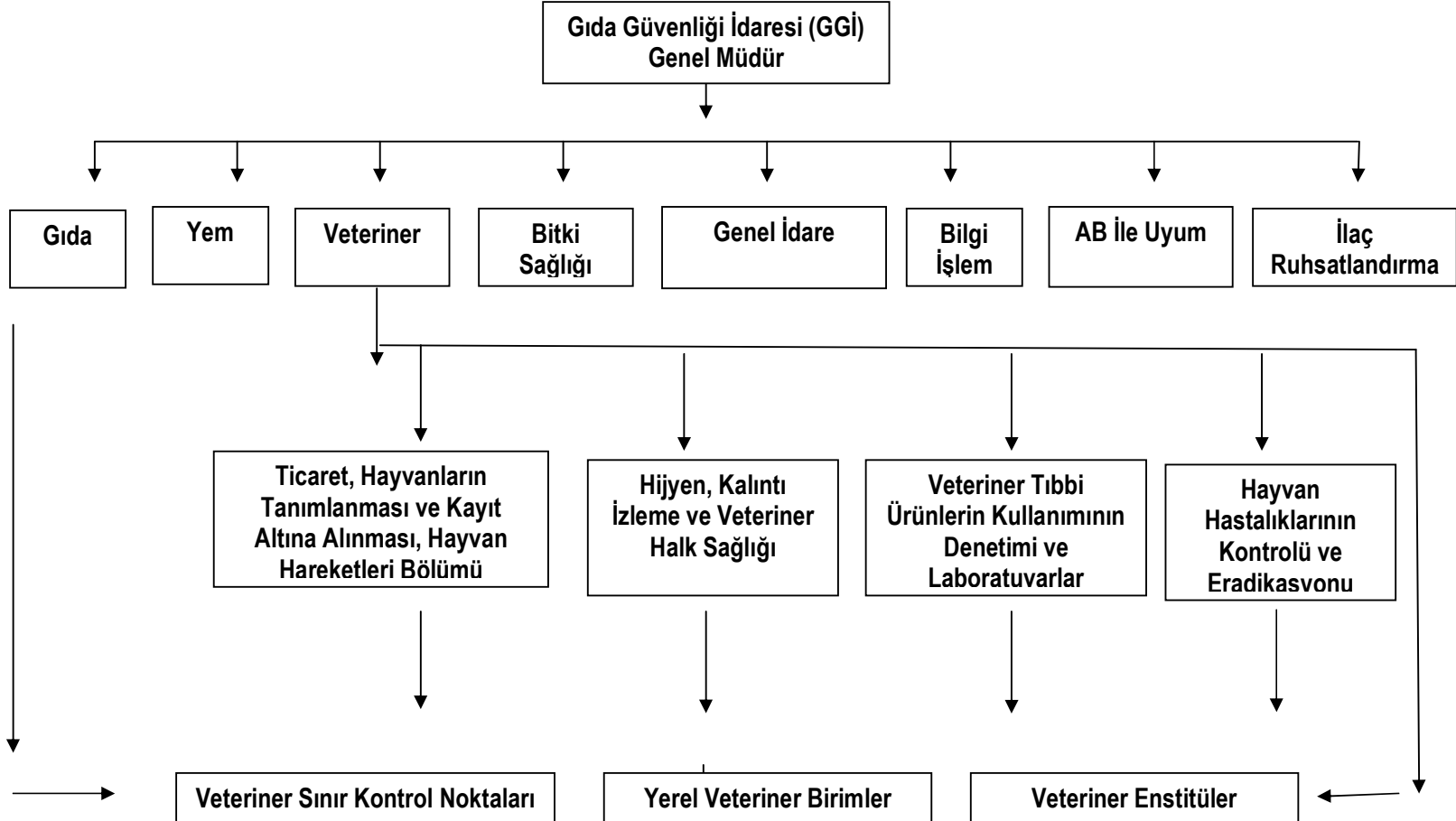
GGİ çatısı altında kurulacak Merkez Veteriner Birimi (MVB) ile;

- il veya ilçe düzeyinde Yerel Veteriner Birimleri (YVB) kurulması;
- mevzuatta yapılacak yetki tanımlamaları ile YVB'nin desteklenmesi;
- ademi merkezîyetçiliğin benimsenmesi ve YVB'ye yetki ve yeterli bütçe aktarımı;
- bölgesel ve yerel konularda sorumluluğun, il veya ilçe düzeyinde YVB'ye aktarımı;
- hayvan hastalıkları ile mücadele için mali kaynak yaratılması;
- veteriner birimlerinin, hayvan sağlığı ve veteriner halk sağlığı ile ilgili tüm konularda yetkili kılınması;
- MVB'nin politika geliştirilmesi ve denetimi üstlenmek üzere yeniden yapılandırılması;

- TKB bünyesi dışında veteriner hizmetleri üstlenmiş birimlerin Bakanlık bünyesine dahil edilmesi veya kaldırılması (sözelimi, belediye veteriner hekimlerinin, MVB sorumluluğunda çalıştırılması);
- hayvancılık alanında yapılacak doğrudan ödemeler, hayvan hastalıkları ile mücadele ve eradikasyon önlemleri ile tazminat ödemelerini üstlenecek bağımsız bir kurum oluşturulması;
- her düzeyde görev ve yetki tanımı yapılması öngörülmektedir (95).

AB ve OIE gerekleri doğrultusunda, idari yapılanmada kilit rol, Merkez Veteriner Birimi ile Yerel Veteriner Birimlerine verilmekte, öte yandan, veteriner enstitüleri, laboratuvarlar ve üniversitelerin ise, MVB ve YVB'yi görevlerinde desteklemesi önerilmektedir. Gıda Güvenliği İdaresi (GGİ) için önerilen idari yapılanma, Şekil 4.1.'de gösterilmiştir.

Şekil 4.1. Gıda Güvenliği İdaresi (GGİ) İçin Öngörülen İdari Yapılanma (95)

4.3. Hayvanların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması ile Hayvan Hareketleri Kontrolü

Hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması ile hayvan hareketleri kontrol sisteminin AB mevzuatı ile uyumlaştırılması, hayvan hastalıklarıyla mücadele ve eradikasyon programları için olmazsa olmaz bir ön koşuldur. Uyumlaştırma çalışmalarının, ülkemizde, öncelikle sığır varlığı için uygulanması; ardından, uygulama kapsamının, koyun ve keçi varlığı için genişletilmesi öngörülmektedir. Sistemin benimsenmesi ve yerleşmesi bakımından, çalışmaların iki aşamada gerçekleştirilmesi önerilmektedir (6).

İlk Aşama

(Küpeleme, Doğum Bildirimi ve Kayıt Altına Alma, Pasaport Düzenlenmesi, Kesim Bildirimi)

Hayvan hareketleri kontrolü; ilk aşamada, hayvanların yaşamları süresince beraberlerinde bulundurulmuş pasaportları ve bilgisayar destekli ulusal veri tabanına yapılan bildirimler aracılığıyla yürütülecektir. Kontrolün, tümüyle veri tabanı bildirimine dayandırılması zaman alacaktır. AB tarafından, bilgisayar destekli sistem için talep edilen güvenilirlik testlerinin, halihazırda, tümüyle yapılması mümkün değilse de, öncelikli olanlar yerine getirilebilir (6).

İkinci Aşama

(Tüm Hayvan Hareketleri Bildirimleri)

İkinci aşamanın başarısı, birincil ve ikincil güvenilirlik testlerinin tamamlanması ardından, güvenilir olmayan verilerin saptanarak düzeltilmesi ile ölçülebilir (6).

AB gereklerini karşılaması hedeflenen “Hayvanların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması ile Hayvan Hareketlerinin Kontrolü Sistemi”nin 4 bileşeni vardır:

- hayvanların bireysel olarak tanımlanmasında kullanılan kulak küpeleri (kulak küpeleri üzerinde her hayvana özgü bireysel bir tanımlama numarası yer alır);
- hayvan varlığı ve hayvan hareketleri bildirimleri için bilgisayar destekli veri tabanı;
- küpeleme sonrasında düzenlenerek, hayvanın yaşamı süresince geçerliliğini koruyan hayvan pasaportları;
- işletme kayıtları (6).

4.3.1. Mevcut Sorunlar

Türkiye’de yılda ortalama 4–4.5 milyon küçükbaş ve 600-800 bin büyükbaş hayvan yasal yolla sevk edilmektedir. Ülkemize kaçak hayvan girişini tetikleyen nedenler sıralanacak olursa;

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da köylerin boşalması ve hayvancılığın terk edilmesi;
- çayır ve meraların güvenlik nedeniyle yeterince kullanılmaması;
- Irak’taki yetki boşluğu,
- hayvansal üretim talebinin yurtiçi kaynaklardan karşılanamaması;
- sınırların yetersiz denetimi;
- hayvan fiyatlarının, komşu ülkelerde Türkiye’ye kıyasla çok daha ucuz olması (73).

28 Temmuz 2002 tarihli ve 24829 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği”, karşılık geldiği “Sığırların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması İçin Bir Sistem Kuran ve Sığır Eti ile Sığır Eti Ürünlerinin Etiketlenmesine İlişkin, 820/97 (AT) Sayılı Konsey Tüzüğü’nü Yürürlükten Kaldıran 17 Temmuz Tarih ve 1760/2000 (AT) Sayılı AP ve Konsey Tüzüğü” (OJ L 204, 11/08/2000, s. 0001-0010) ile uyumlu olmakla birlikte, uygulamadan kaynaklanan sorunlar vardır. Yönetmelik uyarınca oluşturulan mevcut sistemde, halihazırda ülke sığır varlığının yalnızca bir bölümü küpelenmiştir. Sığırların büyük bölümü, Yönetmelik ile öngörülen doğum sonrası ilk 20 günlük süre içerisinde değil, geç dönemde küpelenmekte; hayvan hareketlerinde sığır pasaportları bulundurulmamakta; hayvan hareketleri, pasaportlara işlenmemekte ve veri tabanına kayıt yapılmamaktadır. Resmi olarak kesimi yapılan, ölen ve Kurban Bayramı’nda halk tarafından kesilen hayvanların büyük bölümünün veri tabanındaki kayıtları düşülmektedir. Sonuç olarak, KKGGM istatistiklerine göre, ülkedeki toplam sığır varlığı yaklaşık 9.1 milyon hayvan olmasına karşın, veri tabanında 11.5 milyon hayvan kayıtlı bulunmaktadır ve sayı artma eğilimindedir (6).

Yetiştiriciler, sistemin işleyişinde üstlendikleri görev ve sorumluluklar ile sistemin yararlarının bilincinde değildirlir. Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği’nde, “hayvanların barındırıldığı, tutulduğu, bakıldığı veya beslendiği herhangi bir tesis, kuruluş veya açık hava çiftliği durumundaki yerler” olarak ifade edilen “işletme” tanımı, ortak kullanılan çayır ve meralar bağlamında uygun düşmemektedir (6).

Öte yandan, küpeleme işlemi, ağır iş yükünden ötürü hükümet veteriner hekimlerince dört dörtlük yerine getirilememekte; hatalı küpeleme, hayvanların bir bölümünde küpe kayıplarına neden olmaktadır. Veri girişi yapılan birimlerin sayısı yetersizdir. Mali kaynaklar ve ilgi gruplarının (yetiştiriciler, et sanayicileri, celepçiler ve devlet) katkı payları bağlamında, sistemin sürdürülebilirliği güvence altına alınmamıştır. Mevcut koşullar altında, veri tabanına kayıtlı sürülerdeki hayvanların kontrolü ve ileriye ile geriye yönelik izleme yapılması çok güçtür. Bilgisayar destekli ulusal veri tabanına kayıtlı verilerin ilgi gruplarınca kullanımı için gerekli "sınırlı yetki tanımları" henüz yapılmamıştır. Ayrıca, veri tabanına veri girişi öncesi ve sonrası güvenilirlik testleri de henüz yürütülmemektedir (6).

4.3.2. Sorunların Çözümü İçin Gerekli Düzenlemeler

Sistemin, sorunsuz işleyebilmesi için aşağıda sıralanan koşulların yerine getirilmesi gerekir:

- ilgi gruplarının (yetiştirici, celep, mezbaha, hayvan pazarı, vb.) sistemin yararları, maliyetleri ve gerekleri konularında bilinçlendirilmesi;
- sistemin işletiminden sorumlu; ilk defa takılacak ve yenilenecek kulak küpelerinin siparişi ve dağıtımı; küpeleme (sipariş ve takma işlemlerini yapabilecek kişilerin tanımlanması); doğum, kesim, ölüm ve hayvan hareketlerinin yetiştirici, celep, pazar, toplama merkezleri ve mezbahalarca bildirim kartları, telefon veya internet yoluyla bildirim ve kaydı; kılavuz kitapçıkların hazırlanması; hayvan pasaportlarının düzenlenmesi; merkezi veri tabanının işletimi ve sistemin gözetimi görevlerini yerine getirecek bir yapının (sözgelimi, veri giriş büroları) oluşturulması;
- ilgi gruplarının ve idarenin görev ve yetki tanımlarının yapılması;
- sürdürülebilirliğin güvence altına alınması bakımından kulak küpeleri, küpeleme, internet veya yazışma yoluyla yapılan bildirimler, veri girişi ve kaydı, pasaport düzenlenmesi ve veri yönetimi maliyetlerinin ilgi grupları arasında eşit paylaşımı (6).

4.3.3. Maliyet

İlk Aşamanın Tahmini Maliyeti

1. Küpeleme, bildirim, kayıt ve pasaport düzenlenmesi:
 $2 \text{ €} \times 3.000.000 = 6.000.000 \text{ €/yıl}$
  2. Çiftlikten hayvan hareketleri bildirim (yalnız mezbahada kesim için hesaplanmıştır):
 $0.50 \text{ €} \times 2.500.000 = 1.250.000 \text{ €/yıl}$
  3. Veri tabanı işletim maliyeti:
 750.000 €/yıl
- Toplam: 8.000.000 € (+ 1.450.000 € personel ücretleri) (6)

İkinci Aşamanın Tahmini Maliyeti

1. Küpeleme, bildirim, kayıt ve pasaport düzenlenmesi:
 $2 \text{ €} \times 3.000.000 = 6.000.000 \text{ €/yıl}$
  2. Çiftlikten hayvan hareketleri bildirim (yalnız mezbahada kesim için hesaplanmıştır):
 $0.50 \text{ €} \times 2.500.000 = 1.250.000 \text{ €/yıl}$
  3. Tüm hayvan hareketleri bildirimleri:
 $0.50 \text{ €} \times 6.000.000 = 3.000.000 \text{ €/yıl}$
  4. Veri tabanı işletim maliyeti:
 750.000 €/yıl
- Toplam: 11.000.000 € (+ 2.770.000 € personel ücretleri) (6)

4.4. Hayvan Pazarlarının Kontrolü ve Ticaret Denetimi

Türkiye’de toplamda yaklaşık 400 hayvan pazarı bulunmakta olup, bunlardan yalnızca 39’u ruhsatlıdır. Hayvan pazarlarında karşılaşılan başlıca sorunlar özetlenecek olursa;

- hayvan pazarı denetimlerinde yetersizlikler;
- hayvan pazarlarında hasta hayvan satışının önlenmeyişi;
- hayvan pazarlarına giren hayvanların kontrollerinin yapılmaması;
- hayvan pazarlarında dezenfeksiyon yapılmaması (73).

Türkiye’de şap hastalığı ile koyun ve keçi çiçeği gibi hızlı yayılan hastalıkların, pazar ve ticaret denetimi yoluyla kontrolü mümkün değildir. Mevcut pazar denetim sistemi, hayvan pazarlarında sağlık durumları farklı hayvanların biraraya gelmesi nedeniyle yetersiz ve siğir ile

koyun gibi farklı hayvan türlerinin biraraya gelmesi dolayısıyla tehlikeli olmakla birlikte, canlı güvenliği önlemlerinin eksikliği dolayısıyla yetersizdir. Pazar ve ticaret denetiminin etkinleştirilebilmesi için; işlevsel bir hayvan kayıt ve hayvan hareketleri kontrol sistemi ile hayvan hastalıkları bildirim sistemi; etkin çalışan YVB'ler; pasaportu bulunan ve onaylı işletme, köy veya bölgeden gelen hayvanların kontrol edildikten sonra hayvan pazarına alındığı, kural ihlali halinde ceza verilen ve çiftliklerin rasgele denetime tabi tutulduğu bir kontrol sistemi; hayvan nakillerinde ve hayvan pazarlarında büyükbaş ve küçükbaş hayvanların ayırımı ve uygun fiziksel koşullar ile malzeme gerekir (6).

4.5. Tazminat Programları

Hasta hayvanların itlafı için tazminat ödenmediği takdirde, bildiri zorunlu hastalıkların takibi ve eradikasyon programlarının uygulaması mümkün olmaz, yasal düzenlemelerin yaptırımı kalmaz. Tazminat ödemeleri, ülkemizde, özellikle bruselloz ve tüberkülozun kontrol ve eradikasyonu için gereklidir (6).

2004 yılında, TKB KKG'nin tazminat ödemeleri için ayrılan bütçe kalemi 974.000 € olup, ortalama karkas ağırlığı ve 2004 yılı sığır eti fiyatı (3.8 €/kg) doğrultusunda, itlaf edilen hayvan başına 750 € tazminat ödendiği ve 81 il bulunduğu dikkate alındığında; il başına 12024 € düştüğü ve bu miktarın ancak 16 ergin büyükbaş hayvanın tazminat ödemelerini karşıladığı açığa çıkmaktadır (6).

Tüberküloz prevalansının, duyarlı sığır popülasyonunun %10'u olduğu; yaklaşık 600.000 sığırın enfekte olduğu; tüberküloz eradikasyon programının 20 yıl süreceği, yapılacak testlerde her yıl yaklaşık 30.000 hayvanın tüberküloz pozitif sonuç vereceği dikkate alındığında ve itlaf edilecek hayvan başına tazminat tutarı 500 € varsayıldığında, yıllık maliyet 15 milyon € olarak hesaplanmaktadır. Öte yandan, bruselloz prevalansının %2 olduğu ve yaklaşık 60.000 ineğin enfekte olduğu dikkate alındığında, hayvan başına 500 € tutarında tazminat ödemesi ile 10 yıla yayılacak bir eradikasyon programında yıllık maliyet 3 milyon € olacaktır. Şap hastalığı eradikasyon programının aşılmasız süreci için tazminat maliyeti mevcut veriler ile hesaplanamamaktadır (6).

Yoğun test (tüberküloz) ve örnekleme (bruselloz) ile laboratuvar incelemelerinin gerçek maliyeti hesaplanmalıdır. Test ve incelemelerin masrafları hayvan başına ödenmeli, ödemeler

bağımsız bir kuruluşça yapılmalı ve denetlenmelidir. Tazminat programlarının uygulanabilmesi için; yalnızca hayvan hastalıkları eradikasyon önlemleri ve tazminat ödemelerinin finansmanı ile hayvancılık alanında yapılacak doğrudan ödemeler ile ilgilenen; testler, tazminatlar, laboratuvar ödemeleri ve veteriner hekim ücretleri ile ilgili kuralları belirleyen; ödemelerin onayı için gerekli doğrulamanın kurallarını koyan; yetiştiricilerden olduğu kadar, devlet katkısı da alan ve etkin bir hayvan tanımlama ve kayıt sistemine dayalı olarak çalışan bir kuruluş oluşturulması gerekir (6).

Tazminat ödemeleri; eradikasyon, itlaf, test ve örneklemenin bizzat uygulayıcısı konumundaki YVB'lerce onaylanmalıdır. Tazminat ödemelerinin, ilgi gruplarınca kolayca anlaşılabilir, şeffaf ve bürokrasiden uzak işlemler aracılığıyla yürütülmesi gerekir.

4.6. Aşılama Politikaları

Veteriner Eşleştirme Projesi çerçevesinde, şap hastalığı ve bruselloz ile mücadele kapsamında yürütülen aşılama politikaları incelenmiş ve gerekli görülen değişiklikler belirlenmiştir. Buna göre, şap hastalığı ile mücadele kapsamında yürütülen aşılama kampanyalarında karşılaşılan başlıca sorunlar; aşılama kampanyalarının örgütlü ve bir örnek yürütülmemesi; Şap Enstitüsü başlıca aşı üreticisi konumunda olmakla birlikte, sahada farklı üreticilerin aşılama kullanılması; sığır varlığının tamamının aşılanamaması; kimi hastalık mihraklarının bildirilmemesi ve bölgesel aşılama için yeterli mali kaynağın bulunmamasıdır. Sorunların aşılabilmesi için; bir örnek şekilde örgütlenecek kampanyalar çerçevesinde, bir il/ilçede aşılama yapılacak sınırların belirlenmesi ve bu sınırlar içerisindeki aşılamanın sorumluluğunun hükümet veteriner hekimi veya MVB tarafından görevlendirilecek serbest veteriner hekimlere devredilmesi; tüm duyarlı hayvanların aşılanması; aşılama yapılmaması halinde cezai yaptırım bulunması; MVB'nin aşılama kampanyaları için yeterli mali kaynağı sağlayabilmesi ve tüm saha suşlarının identifikasyonu gerekir (6).

Türkiye'de *Brucella abortus* ve *Brucella melitensis* enfeksiyonlarına karşı aşılama uygulanmakla birlikte, aşılama kampanyaları tüm ülkeyi kapsamamaktadır. Aşı dozu üretim düzeyi, genç hayvanların tümü için yeterli değildir. Ergin hayvanların aşılanması ise, hastalık mihraklarının çevresinde gerçekleştirilmektedir. Aşının canlı olması ve insanlarda hastalığa yol açabilmesi dolayısıyla kullanım çekincesi vardır ve üretilen aşılama büyük bölümü kullanılmamaktadır. Öte yandan, aşının deri altı yolla uygulanması, uzun süreli bağışık yanıt

oluşumunu tetikleyerek, aşılanmış ve doğal enfekte hayvanların ayırımını olanaksızlaştırmaktadır. Sonuç olarak, herhangi bir etkinliği gözlenmemiş, aksine mali yükü fazla olan aşı üretiminin terk edilmesi ve mali kaynağın, hastalıktan arı sürüler oluşturma ve testler ile saptanan seropozitif hayvanların itlafına dayalı gönüllü programlara aktarımı önerilmektedir (6).

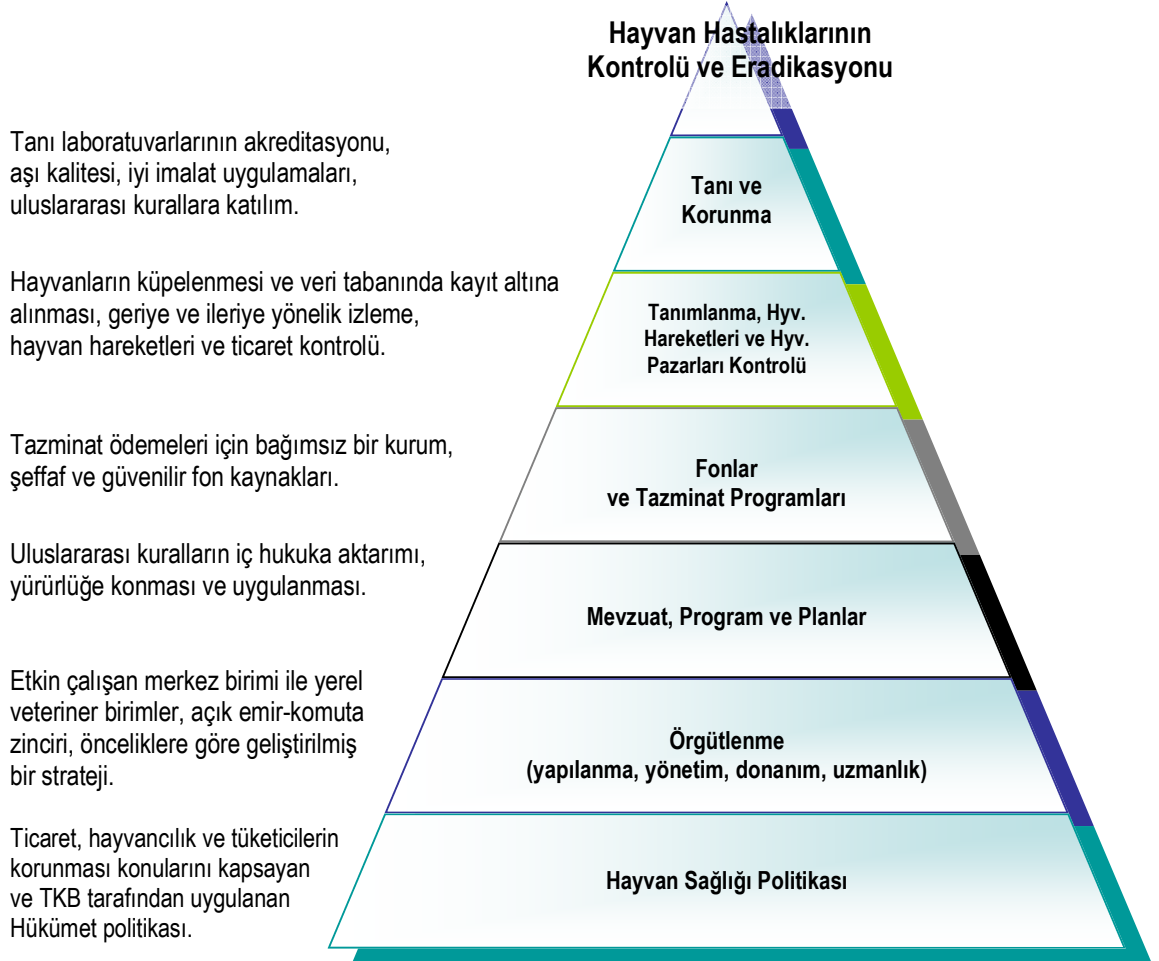
Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında, hayvan sağlığı alanında AB mevzuatı ile uyumlu ikincil mevzuat taslakları, eradikasyon programları ve acil eylem planları hazırlanmıştır. İkincil mevzuatın uygulanması, idari reform, politik kararlılık, işlevsel tazminat programları ve yeterli mali kaynak gerektirmektedir (6).

4.7. Hayvan Hastalıkları ile Mücadelenin Finansmanı ve Bütçe

Hayvan hastalıkları ile mücadelenin finansmanı, pozitif bir maliyet etkinlik gerektirir. Mevcut hesaplamalar, kullanılan verilerin güncel olmayışı ve gerçek durumu yansıtmaması dolayısıyla tümüyle güvenilir değildir ve ancak kabaca bir fikir vermektedir. Mevcut vergilendirme sistemi dolayısıyla, yetiştiricilerin hayvan sayılarını bildirmekten kaçındıkları; Türkiye’de canlı hayvan ve et fiyatlarının dünya ve AB fiyatlarına kıyasla çok yüksek olması dolayısıyla, eradikasyon programlarının ekonomik olmayacağı ve düşük verimli hayvanların yüksek tazminat tutarlarına konu olacağı göz ardı edilmemelidir. Maliyet etkinlik hesaplamalarının 10-20 yıl için hesaplanması ve yürütülen kontrol ile eradikasyon programları için geçerliliklerinin doğrulanması bakımından, her yıl güncellenmeleri gerekir (6).

4.8. Hayvan Hastalıkları Kontrol ve Eradikasyon Programları

Şekil 4.2. Hayvan Hastalıklarının Kontrolü ve Eradikasyonu İçin Ön Koşullar (6)

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Epidemiyoloji Çalışma Grubu, Türkiye'de epidemiyolojik çalışmalara ve kontrole gereksinim duyulan öncelikli hastalıkları belirlemiştir:

- Şap Hastalığı;
- Bruselloz;
- Sığır Tüberkülozu;
- Sığır Vebası;
- Mavidil Hastalığı;
- Kuduz;
- Newcastle Hastalığı (98).

Bu saptamalar doğrultusunda;

- aşılama ile öncelikle Trakya Bölgesi, ardından ülke geneli için şap hastalığından geçici arılık konumuna ulaşılması;
- halihazırda uygulanmakta olan bruselloz kontrol programlarının (Trakya Bölgesi için test ve kesim + hastalıktan ari sürüler için teşvik ödemesi; ülkenin diğer bölgelerinde ise test ve kesim) etkinliğinin analiz edileceği epizootiyolojik çalışmalara başlanması ve Trakya Bölgesi ile ülkenin diğer bölgelerinde hastalığın yaygınlığının saptanması;
- mavidil hastalığına ilişkin temel verilerin toplanması ve bu verilere dayalı bir epidemiyolojik analiz yapılması;
- tüberküloz gözlenen sığır sürülerinin oranını %1'e düşürecek bir ulusal eradikasyon programının hazırlanması ve maliyetlerinin hesaplanması;
- personel ve bütçe kısıtları göz önüne alındığında, öncelikli olduğu belirlenen diğer hastalıklar için gelecekte epizootiyolojik çalışmalara başlanması hedeflenmiştir (98).

4.9. Acil Eylem Planları

4.9.1. Hastalık Kontrol Aracı Olarak Acil Eylem Planları

Ülkelerin ulusal hayvan sağlığı politikaları, dünyadaki, komşu ülkelerdeki ve ticari ilişkilerde bulunan ülkelerdeki hayvan hastalıkları durumu ile yakından ilgili olup, hayvan hastalıkları ile mücadele;

- önemli ekonomik sonuçlar doğuran hastalıkların eradikasyonu yoluyla, hayvan sağlığı durumunun iyileştirilmesi ve yeni çıkan hastalıkların önlenmesi;

- zoonoz hastalıklar yönüyle insan sağlığının korunması;
- hayvansal ürün kalitesinin artırılması;
- ulusal ve uluslararası hayvan ve hayvansal ürün ticaretinin geliştirilmesi çerçevesinde elzemdir (99).

Acil eylem planları, OIE A Listesi'ne dahil tehlikeli hayvan hastalıklarının çıkışını ve çıkan hastalıkların yayılmasını önlemek ve bir veya daha fazla sayıda hastalık çıkışında, hastalığın kısa sürede ve eradikasyonunu sağlamak amacıyla geliştirilir. Günlük temelde hastalık gözetimi için eşsiz bir araç olan acil eylem planlarının, mevcut duruma uyarlanabilmeleri için düzenli aralıklarla gözden geçirilmeleri ve güncellenmeleri gerekir. Geçmişte, AB Üye Devletlerinde yaşanan şap hastalığı, tavuk vebası ve klasik domuz vebası salgınları, acil eylem planlarının gerekliliğine ve hastalık kontrolündeki etkinliğine işaret etmiştir (99).

4.9.2. Ulusal Acil Eylem Planları

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Acil Eylem Planları Çalışma Grubu, Türkiye'de enzootik seyirli olduğu bilinen şap hastalığı ve koyun-keçi vebası ile ülkenin henüz hastalıktan ari olduğu dönemde, yüksek patojen tavuk vebası için taslak acil eylem planları hazırlamıştır. Acil eylem planları, anılan hastalıklar için geliştirilen eradikasyon programları temelinde tasarlanmış olup, son şekli verildikten sonra, görüşlerinin alınması için Avrupa Komisyonu'na iletilecektir (100).

Genel hükümlerin yer aldığı genel bir bölüm ve özel hükümlerin yer aldığı eklerden oluşan acil eylem planlarında, aşağıda sıralanan konu başlıkları ele alınmıştır:

- Yasal Yetki;
- Mali Önlemler;
- Emir-Komuta Zinciri;
- Ulusal Kriz (Hastalık Kontrol) Merkezi;
- Yerel Kriz (Hastalık Kontrol) Merkezleri;
- Uzman Grubu;
- Yeterli Kaynak Erişimi (personel, malzeme, vs.);
- Çalışma Rehberi;
- Acil Aşılama;
- Personel Eğitimi;

- Karşılaşılabilecek En Kötü Durum Senaryosu;
- Hasta Hayvan İtlafları, Ölü Hayvan ve Hayvansal Ürün İmhası/Çevre Konuları;
- Yayım ve Kamuoyunun Hastalıklarla İlgili Olarak Bilinçlendirilmesi (101).

Acil eylem planlarının uygulamasında sorun yaratabilecek alanlar; hastalıkların ülkedeki mevcut durumu, mali kısıtlar ve hastalık kontrolündeki eksiklikler (hayvanların tanımlanması, hayvan pazarlarının kontrolü, hayvan nakli, vb.) olarak saptanmıştır (101).

4.10. Veteriner Tanı Laboratuvarlarının Akreditasyonu

4.10.1. Akreditasyon Sistemlerine Gereksinimin Temelleri

Ürünlerin ve hizmetlerin ilgili standartlara ve teknik düzenlemelere uygunluğunu saptama çalışmaları, son yıllarda, çağdaş ekonomilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Bu gelişmeye koşut olarak, kota ve gümrük vergisi gibi ticari engellerin ortadan kaldırılmasına ilaveten, ülkelerin tüketici güvenliği ve çevre koruma amaçlı olarak hazırladıkları standartlar ve teknik düzenlemelerin, uluslararası ticareti, "tarife dışı engeller" şeklinde olumsuz etkilemesi de önlenmek istenmiştir (102).

Uluslararası standart kuruluşları, teknik engellerin ortaya çıkmaması amacıyla, aynı ürünler için farklı standartlar ve teknik düzenlemelerin hazırlanmasını önleyici tedbirler ve politikalar geliştirmektedirler. Ayrıca, ürünlerin ilgili standartlara uygunluğunu saptamak ve tüketici beklentilerini karşılar nitelikte olduğunu ortaya koymak için yapılan deney, muayene ve belgelendirme çalışmalarının, nitelik itibarıyla ülkeden ülkeye farklılık göstermeksizin yürütülmesini sağlayan düzenlemeler de gündemdedir (102).

DTÖ'nün yanısıra, AB, APEC ve NAFTA ekonomik blokları, kısaca "uygunluk değerlendirme" olarak nitelendirilen, "deney, muayene ve belgelendirme çalışmalarının uluslararası ölçütlere uygun biçimde yapılması"ni sağlamak amacıyla bir dizi önlem almıştır. Bunlardan, DTÖ tarafından gerçekleştirilen "Ticarette Teknik Engeller" (TBT) Anlaşması, uygunluk değerlendirme hizmeti veren kuruluşların, uluslararası ilgili ölçütlere göre faaliyet göstermelerini sağlamak için, anlaşmayı imzalayan ülkelere, akreditasyon sistemlerini kurma koşulu getirmektedir. Ayrıca, tarafı olduğumuz, Gümrük Birliği Anlaşması'nda da

standardizasyon, belgelendirme ve metroloji konularında AB'nin ilgili mevzuatına ve uygulamalarına uyum sağlanması koşulu yer almaktadır (103).

Ülkemizde üretilen malların piyasalarda dolaşımı için, yukarıda değinilen anlaşmaların öngördüğü şekilde, güvenilir ve şeffaf uygunluk değerlendirmesi işlemlerinin yürütülmesi ve ilgili rapor ve belgelerin düzenlenmesi, Türk Akreditasyon Kurumu'nun temel amacıdır (103).

4.10.2. AB'nin Yeni Küresel Yaklaşımı

Avrupa Komisyonu, ürünlerin, iç pazarda dolaşımını hızlandırmak için 1985 yılında "Beyaz Kitap"ta sunulan programda, Üye Devletlerin ürünlere ilişkin yasalarının uyumlaştırılmasını, yeni bir yaklaşım olarak önermiştir. Buna göre, yaşam, sağlık ve çevrenin korunabilmesi için yerine getirilmesi gereken ana koşullar, AB Direktifleri ile belirlenir ve bu koşullar, ürün, Avrupa piyasasına sürülmeden önce yerine getirilir (102).

Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen sistemin hedefi, zorunlu ve gönüllü sektörlerce yapılan test ve belgelendirmenin ortak kabulüne ulaşmaktır. Zorunlu sektör, AB mevzuatı ile ulusal yasaları içerir. Kural olarak, bir Üye Devlet, diğer bir Üye Devlette yeterli düzeyde test edilmiş bir ürünün, yeniden test edilmesini talep etmemelidir. Sistemin işleyişi için ön koşul, değerlendirme yapan Üye Devletlerin veya örgütlerin düzeylerinin bir olmasıdır. Sistemde yer alan kuruluşların kalitesi ve yeterliliğinin saptanmasında, açık ve uyumlaştırılmış ölçütlere gereksinim vardır. Bu çerçevede, Avrupa standardizasyon kuruluşları, ISO kılavuzlarını takip etmektedir. Laboratuvarlar ile belgelendirme ve muayene kuruluşları tarafından halen uygulanan Avrupa EN45000 serilerinde, kuruluşların değerlendirilmesinde kullanılan standartlar yer alır. Değerlendirmeden, normalde akreditasyon kuruluşları sorumlu olmakla birlikte, Komisyon, ulusal sistemlerin kamu ya da özel her tür yetkili kuruluşa açık olmasını, böylelikle, rekabetin ve verimliliğin arttırılmasını önermektedir (102).

AB Direktiflerine göre uygunluk değerlendirmesi, yalnızca teknik işlemlerle yapıldığından, özel kuruluşlar da bunu gerçekleştirebilirler. Uygunluk değerlendirmelerinde birkaç temel işlem kullanılmakta olup, bunlar, Komisyon Kararları'nda "Modüler Yaklaşım" adıyla anılır (102).

4.10.3. Avrupa Akreditasyon Birliği (EA)

Uygunluk değerlendirmesine yönelik yeni AB kuralları, tercihen laboratuvar yeterliliğini belirleyen akreditasyon kuruluşları, belgelendirme kuruluşları ve muayene kuruluşları arasında, bir tür kalite güvence sistemi gerektirmiştir. Dolayısıyla, Avrupa Komisyonu, ulusal akreditasyon kuruluşlarını, birliklerini şekillendirmek, birbirlerinin faaliyetlerini görmek ve birbirlerinin sistemlerinin denkliğiyle ilgili anlaşmalar imzalamaları için bir araya getirmiştir. Avrupa Kalibrasyon Birliği (WECC) ve Batı Avrupa Akreditasyon Laboratuvarlar Birliği'nin (WELAC) 1995 yılında birleşmesiyle kurulan Avrupa Laboratuvar Akreditasyon Birliği (EAL), 1997'de Avrupa Belgelendirme Akreditasyon Kuruluşu (EAC) ile birleşmiş ve Avrupa Akreditasyon Birliği (EA) kurulmuştur (102).

EA'nın öncelikli hedefi; üye ülkeler ve üye ülkelerin akreditasyon sistemleri arasında karşılıklı ve kalıcı güven kurulmasını sağlamaktır. Bu da, sistemlerin, belgelerin, akredite edilmiş kuruluşların raporlarının eşitliğini kabul eden anlaşmalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. EA'nın test ve kalibrasyona yönelik çok taraflı anlaşmaları şimdilik 16 üye, belgelendirme anlaşmaları ise 15 üye ülke tarafından imzalamıştır (102).

4.10.4. Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) Laboratuvar Akreditasyon Başkanlığı

Laboratuvar Akreditasyon Başkanlığı, laboratuvarların, TS EN ISO/IEC 17025:2000 "Deney ve Kalibrasyon Laboratuvarlarının Yeterliliği için Genel şartlar" standardı ile Avrupa Akreditasyon İşbirliği Programı (EA) ve TÜRKAK'ın rehber belgelerinde belirtilen ölçütlere uygunluğunun denetlenmesi ve akredite edilmesi işlemlerini yürütmektedir. Akredite olmak isteyen deney/ kalibrasyon laboratuvarları, TS EN ISO/IEC 17025:2000 sayılı standardın ve ilgili EA ile TÜRKAK rehber belgelerinin gereklerini yerine getirmek zorundadır (104).

ISO/IEC 17025 standardına göre akreditasyonun gerektirdiği koşullar sıralanacak olursa:

- laboratuvarın ISO 9001 koşullarını karşılayan bir kalite sistemine sahip olması;
- laboratuvarın, test ve kalibrasyon görevlerini yerine getirmesine olanak tanıyan yeterli ekipmana sahip olması;
- laboratuvarın, test ve kalibrasyon görevlerini yerine getirecek yetkinlikteki yeterli sayıda laboratuvar personeline sahip olması (105).

4.10.5. Türkiye’de Veteriner Tanı Laboratuvarlarının Akreditasyonu Çalışmaları

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında, Tanı Laboratuvarları Çalışma Grubu altında oluşturulan Akreditasyon Alt Çalışma Grubunun etkinlikleriyle, Türkiye’deki veteriner tanı laboratuvarlarında, ISO 17025 standardına uygun bir Kalite Yönetim Sistemi oluşturulması hedeflenmiştir. Çalışmaların başlatılması için aşağıda sıralanan enstitüler seçilmiştir:

- Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (Ankara);
- Bornova Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (İzmir);
- Pendik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (İstanbul);
- Şap Enstitüsü (Ankara) (106).

Akreditasyon sürecinin kapsamı ise şu şekilde belirlenmiştir:

- genel yönetim yapılarının oluşturulması;
- seçilen tanı ve analitik test yöntemlerinin kurulması;
- akreditasyon öncesi test aşaması uygulanması (106).

Çalışmalar sonucunda;

- Etlik VKAE, TÜRKAK’a, 16.07.2004 tarihinde, toplam 20 test için akreditasyon başvurusunda bulunmuş (94); Arı Hastalıkları, Parazitoloji, Bakteriyolojik Teşhis, Gıda, Viroloji, Doping, Patoloji ve Toksikoloji laboratuvarları, 05 Eylül 2005 tarihinde TÜRKAK tarafından akredite olmuştur. Buna göre;
  - Arı Hastalıkları Laboratuvarı’ndan 1;
  - Parazitoloji Laboratuvarı’ndan 5;
  - Bakteriyolojik Teşhis Laboratuvarı’ndan 1;
  - Gıda Mikrobiyolojisi Laboratuvarı’ndan 2;
  - Viroloji Laboratuvarı’ndan 6;
  - Doping Laboratuvarı’ndan 2;
  - Patoloji Laboratuvarı’ndan 1;
  - Toksikoloji Laboratuvarı’ndan 2 test akredite olmuştur (96).

- Bornova VKAE'nin 2005 yılı sonunda TÜRKAK'a başvuruda bulunması ve 2006 yılının ilk yarısında akredite olması öngörülmektedir (95).
- Pendik VKAE'nin akreditasyonu için danışmanlık hizmeti verecek bir kurum ile anlaşma yapılması kararlaştırılmış; danışman kurum, TÜBİTAK olarak belirlenmiş ve akreditasyon başvurusu öncesinde 8 aylık bir hazırlık dönemi öngörülmüştür (95).
- Haziran 2005'de Türkiye'deki veteriner tanı laboratuvarlarınınca KKGm'ye halihazırda kullanılan test yöntemlerine ilişkin veriler iletilmiş olup, Test Yöntemleri Çalışma Grubunca gerçekleştirilecek uyumlaştırma çalışmasının ardından, KKGm tarafından "Test Yöntemleri Rehberi" yayımlanması tasarlanmaktadır (95).

Çalışmalar sırasında gözlenen başlıca sorunlar; veteriner tanı laboratuvarlarında, tanı ve aşı üretim tesis ve hizmetlerinin birbirinden yeterli düzeyde ayrılmamış olması ve laboratuvarların, referans malzeme alımı için yeterli bütçeye sahip olmamasıdır. Ayrıca, idari ve denetçi personel tarafından hazırlanacak düzenli raporlar temelinde, daha sık aralıklarla yönetim değerlendirmesi yapılması ve akademik ile teknik personelin gereksinimlerini karşılayacak eğitim programları düzenlenmesi önerilmiştir (106).

4.11. Türkiye'de Veteriner Aşı Üretimi ve İyi İmalat Uygulamaları

İyi imalat uygulamaları (GMP), "Veteriner Tıbbi Ürünlerin Topluluk Koduna İlişkin 6 Kasım 2001 Tarih ve 2001/82/AT Sayılı AP ve Konsey Direktifi" (OJ L 311, 28/11/2001, s. 0001-0066) ile "Veteriner Tıbbi Ürünler İçin İyi İmalat Uygulamalarının İlkelerini ve Kılavuzlarını Ortaya Koyan 23 Temmuz 1991 Tarih ve 91/412/AET Sayılı Komisyon Direktifi" (OJ L 228, 17/08/1991, s. 0070-0073) uyarınca, AB'de yasal bir zorunluluk olup; veteriner aşı üretiminde, kalite, etkinlik ve güvenlik ölçütlerinin karşılanması gerekmektedir. GMP'nin üreticiler ve ithalatçılar tarafından uygulanması ve uygulamanın, İyi İmalat Uygulamaları Denetçiler Kurulu tarafından denetlenmesi gerekmektedir (107).

Türkiye'de, AB'nin GMP mevzuatını karşılayan ulusal mevzuat ve denetçiler kurulu bulunmamakta, AB'dekin aksine, veteriner aşıları, ağırlıklı olarak, özel şirketlerce değil, devlete bağlı enstitüler tarafından üretilmektedir (107).

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamına, AB ile uyumlu ulusal iyi imalat uygulamaları mevzuatı hazırlanması dahil edilmediğinden, GMP Çalışma Grubu'nun etkinlikleri eğitim üzerine odaklanmıştır. Bilgiye erişim sağlanabilmesi için öncelikle, 2001/82/AT (OJ L 311, 28/11/2001, s. 0001-0066) ve 91/412/AET sayılı (OJ L 228, 17/08/1991, s. 0070-0073) Direktifler ile AT GMP Kılavuzu ve Topluluk Denetim İşlemleri Derlemesi (EMEA/INS/GMP/3351/03/Rev 3 corr) Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca, Şap Enstitüsü, şap aşısı üretiminde iyi imalat uygulamaları yönünden Alman uzmanlarca denetlenmiş; denetim sonuçları, AB formatında rapora dönüştürülerek, Şap Enstitüsü'ne sunulmuştur. Bulgular ve eksiklikler tartışılarak, sorunların çözümüne yönelik eyleme geçilmiştir. Bu çerçevede, Şap Enstitüsü personeli, aşağıda sıralanan konu başlıklarında eğitime tabi tutulmuştur:

- bina ve ekipman, üretim, kalite kontrolü, belgeleme ve TSE güvenliği konu başlıkları dahil, AB iyi imalat uygulamalarının ilkeleri;
- temiz oda üretimi (AB GMP Kılavuzu, Ek 1);
- biyolojik maddeler için geçerli genel GMP koşulları (107).

GMP Çalışma Grubu etkinlikleri kapsamında, gelecekte kurulması gereken "İyi İmalat Uygulamaları Denetçiler Kurulu"nun, veteriner aşılarına ilişkin görev ve yetkileri; üretim ve ithalat izinlerinin AB mevzuatına uygun şekilde düzenlenmesi; GMP denetimlerinin planlanması, uygulaması ve izlenmesi; GMP denetçilerinin yetkilendirilmesi ve eğitimine ilişkin bilgi de verilmiştir. KKGGM personelinden iki kişinin, Alman GMP Denetçilerinin, Potsdam'da yapılan 2005 yılı toplantısına katılmalarına olanak sağlanmıştır (107).

Şap Enstitüsü GMP denetimi sonucunda, AB GMP ilkelerine uyulmadığı ve AB TSE güvenlik koşullarının karşılanmadığı açıklanmıştır. Enstitüde belirlenen kritik eksikliklerin sayısı 64, önemli eksikliklerin sayısı ise 56 iken; AB'de yalnızca bir kritik eksikliğin saptanmasının dahi, üretici hakkında yasal işlem başlatılması için yeterli olduğu vurgulanmıştır (107).

Şap Enstitüsü'nün bütçe kullanımında bağımsız olmadığına, yeterli düzeyde mali destek almadığına ve personel istihdam politikasının uygun olmadığına dikkat çekilmiştir. Gelecekte, devlete bağlı bir İyi İmalat Uygulamaları Denetçiler Kurulu oluşturulduğunda, veteriner aşıları üretilen devlet enstitülerinin denetiminde çıkar çatışması yaşanabileceğine işaret edilmiş ve aşı üretiminin kamu sektöründe mi kalması gerektiğinin ve bütçe kısıtları dikkate alınarak,

Türkiye’de aşı üretimine mi, yoksa aşı ithalatına mı yatırım yapılması gerektiğinin tartışılması gerektiği ifade edilmiştir. Aşı üretiminin sürdürülmesi kararı alınırca, tesislerin ve ekipmanın iyileştirilmesi ile personelin sürekli eğitimi için büyük yatırımlar gerekeceği; söz konusu yatırımın da, biyolojik madde üretiminde uzman ve deneyimli bir uluslararası ortak ile proje geliştirilmesi halinde yapılması gerektiği vurgulanmıştır (107).

Ülke gereksinimleri göz önünde tutularak, gelecekte, kapsamı aşağıda sıralanan bir başka eşleştirme projesi geliştirilmesi önerilmiştir:

- GMP’ye ilişkin AB mevzuatının uygulanması;
- tüm aşı üreticileri ve enstitüler;
- ithalat kontrolü;
- resmi seri sürümü;
- GMP denetçilerinin eğitimi (iki denetçi yetiştirilmesi öngörülmüştür) (107).

GMP Çalışma Grubu’nda varılan bir diğer önemli karar, aşağıda sıralanan görev ve yetkilere sahip bütünleştirilmiş bir veteriner kurumuna gereksinim duyulduğu olmuştur:

- tüm veteriner tıbbi ürün çeşitleri;
- pazarlama izinleri;
- ilaç güvenliği;
- üretim izinleri;
- ithalat izinleri;
- GMP denetimleri;
- kalite yetersizlikleri halinde geri çekme ve hızlı değişiklikler (107).

4.12. Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürün Ticareti

Ülkemizde, hayvan hastalıklarının yayılmasının önlenmesi için, canlı hayvan ticaretinin, yalnızca hastalıktan arı işletmelerde bulunan hastalıktan arı hayvanların ticaretine izin veren bir denetim sistemi gözetiminde yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, kilit ölçütler; canlı hayvan ticareti izninin yalnızca resmi onaylı işletmelere tanınması; hayvan sevkiyatlarında pasaport ve sertifika bulundurulması; hayvan pazarlarının temizlik ve sağlık koşullarını karşılaması; hayvan pazarlarının girişlerinde ve çıkışlarında kontrolün zorunlu olması ve kural ihlalinde yasal yaptırım olmasıdır (95).

4.12.1. AB'ye Hayvan ve Hayvansal Ürün İhracatının Gerekli Olduğu Sınır Kontrol Sistemi

Türkiye, doğu sınırlarında yer alan komşu ülkelerden kaçak hayvan girişi nedeniyle, şap hastalığı ve koyun-keçi vebasası gibi bulaşıcı hayvan hastalıklarının tehdidi altındadır. Yasa dışı hayvan hareketlerinin, özellikle Van ve Hakkari illerinde yoğun olduğu bildirilmektedir. Hayvan hastalıkları ile mücadelede başarıya ulaşılabilmesi için ön koşullardan biri, kaçak hayvan girişinin önlenmesidir. Bu çerçevede;

- değerli damızlık hayvanların, şap hastalığı ve koyun-keçi vebasasından arı ülkelerden ithalatı için yasal zemin oluşturulması;
- İran, Irak ve Suriye'den kaçak hayvan ithalatının yasaklanması ve yasa dışı ticaret için yasal yaptırım getirilmesi;
- AB kuralları ile uyumlu bir sınır kontrol sistemi geliştirilmesi ve sistemin işleyeceği uygun sınır kontrol noktalarının inşa edilmesi önerilmektedir (95).

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefi ve sınır kontrol noktalarının AB finansmanı ile inşa edileceği dikkate alındığında, hayvan ve hayvansal ürün ihracatında uygulanan kontrollerin AB kurallarına uygun olması gerektiği açıktır (108).

Sınır kontrolünün ne üzerinde, nerede ve nasıl uygulanacağına ilişkin kuralları belirleyen AB mevzuatı şu şekilde sıralanabilir:

NE

- 2002/349/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 121, 08/05/2002, S. 0006-0030), 97/78/AT sayılı Konsey Direktifi kapsamındaki sınır kontrol noktalarında kontrol edilecek olan ürünlerin listesini içerir.

NEREDE

- 2001/812/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 306, 23/11/2001, s. 0028-0033), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren ürünlerde yapılması gereken veteriner kontrollerinden sorumlu sınır kontrol noktalarının onayı için gerekli koşulları ortaya koyar.

NASIL

- 97/78/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 024, 30/01/1998, s. 0009-0030), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren ürünlerde yapılan veteriner kontrollerinin örgütlenmesine ilişkin ilkeleri ortaya koyar.
- 91/496/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 268, 24/09/1991, s. 0056-0068), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren hayvanlarda yapılan veteriner kontrollerinin örgütlenmesine ilişkin ilkeleri ortaya koyar.
- 136/2004 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 021, 28/01/2004, s. 0011-0023), Topluluk sınır kontrol noktalarında, üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerde yapılan veteriner kontrollerinin yöntemini belirler.
- 282/2004 (AT) sayılı Komisyon Tüzüğü (OJ L 049, 19/02/2004, s. 0011-0024), üçüncü ülkelerden Topluluğa giren hayvanların ve bunlarda yapılan veteriner kontrollerinin bildirimine ilişkin belge sunar.
- 97/794/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 323, 26/11/1997, s. 0031-0036), üçüncü ülkelerden ithal edilen canlı hayvanlarda yapılan veteriner kontrollerine ilişkin 91/496/AET sayılı Konsey Direktifinin uygulanması ile ilgili ayrıntılı kuralları ortaya koyar.

- 2000/571/AT sayılı Komisyon Kararı (OJ L 240, 23/09/2000, s. 0014-0018), varış yeri serbest bölgeler, serbest depolar, özel depolar veya sınır ötesi deniz ticareti yapan tedarikçiler olan ve üçüncü ülkelerden gelen ürünlerde veteriner kontrollerinin yöntemlerini ortaya koyar.
- 92/438/AET sayılı Konsey Kararı (OJ L 243, 25/08/1992, s. 0027-0031), veteriner ithalat işlemlerinin bilgisayar destekli yürütülmesine (ilişkindir).
- 97/394/AET sayılı Komisyon Kararı (OJ L 164, 21/06/1997, s. 0042-0043), Topluluğa giren hayvan ve hayvansal ürünlere ilişkin veritabanları için gerekli asgari verileri belirler (108).

Yukarıda sıralanan AB mevzuatı uyarınca, veteriner kontroller, yalnızca SKN'lerde ve resmi veteriner hekim sorumluluğunda yapılmalı, SKN faaliyetleri arasında işbirliği kurulmalı ve açık bir emir komuta zinciri oluşturulmalıdır. Türkiye'de SKN'lerin inşaatına başlanmadan önce, ilgili AB politikalarının benimseneceğinin taahhüt edilmesi beklenmektedir (108).

Türkiye'deki veteriner sınır kontrollerinin AB veteriner sınır kontrol sistemi ile uyumlaştırılması çalışmaları aşağıda sıralanan konu başlıklarını kapsar:

- sınır kontrol noktalarındaki mevcut tesislerin iyileştirilmesi;
- kontrol için gerekli malzemenin alımı;
- veteriner sınır kontrollerinin koordinasyonu için gerekli idari yapıların oluşturulması;
- gerekli yasal düzenlemelerin yayımlanması ve uygulanması.

AB standartlarını karşılayan veteriner sınır kontrol noktalarının kurulacağı mevkiele, Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında hazırlanan Sınır Kontrol Noktaları Anaplanı'nda belirlenmiştir:

- a) İstanbul Deniz SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünlerin kontrolü)
- b) İstanbul Hava SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- c) İzmir Deniz SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)

- d) Mersin Deniz SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- e) Hatay Kara SKN (Suriye sınırında)
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- f) Gürbulak Kara SKN (İran sınırında)
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- g) Şırnak Habur SKN (Irak sınırında)
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- h) Sarp SKN (Gürcistan sınırında)
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile canlı hayvan kontrolü)
- i) Hopa Deniz SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünlerin kontrolü)
- j) Ankara Hava SKN
(Gıda niteliği taşıyan ve taşımayan hayvansal ürünler ile at ve ev hayvanlarının kontrolü) (109)

AB Mali İşbirliği Programlarının desteği ile tasarlanacak ve inşa edilecek uzun dönemli veteriner SKN'ler, İzmir, Mersin, Hatay, Gürbulak, Şırnak Habur ve Sarp olarak belirlenmiştir. Sınır kontrol noktalarının koordinasyonu için AB benzeri "merkeziyetçi" bir yaklaşım benimsenmiş ve VKSN'lerin, TKB KKGM altında, KKGM'nin ilgili Daire Başkanlıkları ile işbirliği içerisinde faaliyet gösterecek bir Veteriner Sınır Kontrol Noktaları Koordinasyon Birimi'ne bağlanması kararlaştırılmıştır. VSKN'lerin gerektirdiği merkezi ve yetkin koordinasyon, KKGM'nin ilgili 5 Daire Başkanlığıınca yürütülemeyeceğinden ve yönetimin il teşkilatına devri bir örnek uygulama bakımından risk taşıdığından ve ekonomik olmadığından, ayrı bir birim oluşturulması kararlaştırılmıştır. VSKN kontrollerinde kısa ve açık bir emir komuta zinciri işlemesi gerekir. İthalat kontrollerine izin verilmesi öncesinde, VSKN'lerin Gıda ve Veteriner Ofisi (FVO) tarafından onaylanması gerekir. SKN'lerde hayvan ve hayvansal ürün kontrolü, resmi veteriner hekim sorumluluğunda olacaktır (109).

4.12.2. Sınır Kontrol Noktalarının İnşası Çalışmalarının Mevcut Durumu

a. Sabiha Gökçen Sınır Kontrol Noktası

TR.02/W/002 sayılı Sabiha Gökçen Sınır Kontrol Noktası inşası projesinde inşaat işleri tamamlanmıştır. İnşaat, Şubat ve Temmuz aylarında bildirilen FVO görüşleri doğrultusunda, gerekli değişiklikler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, her ay Sabiha Gökçen Havaalanında "Aylık İlerleme Toplantısı" yapılmakta ve yapılan değişiklikler görüşülmektedir. Sabiha Gökçen Sınır Kontrol Noktası inşaatında, önceden öngörülmeyen ihata duvarı ve manevra alanı yapılması için ortaya çıkan bütçe sorunu, 2005A020020 sayılı Süne Mücadelesi Projesi'nden aktarım yapılması talebiyle, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na bildirilmiştir.

27.07.2005 tarihli FVO görüşüne istinaden, konu, proje firmasıyla görüşülmüş olup, değişiklikleri içeren proje FVO'ya iletilecektir (95).

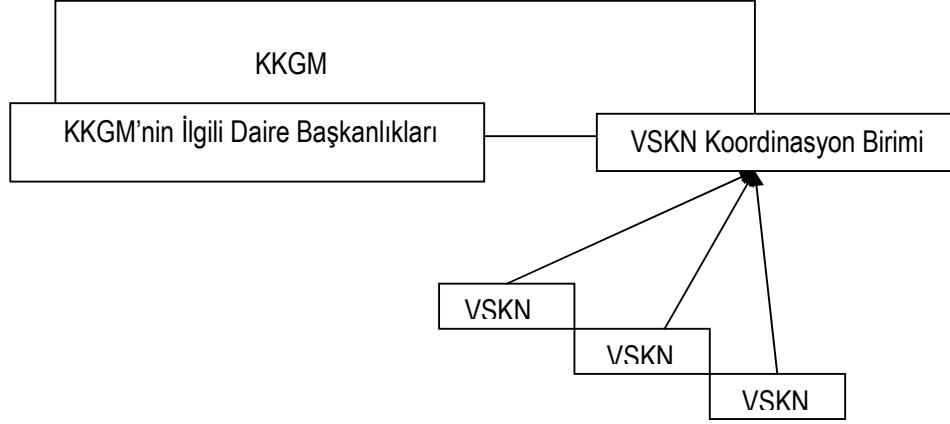
b. Diğer Veteriner Sınır Kontrol Noktaları

Kara sınır noktası olarak Habur (Şırnak), Cilvegözü (Hatay), Gürbulak (Ağrı) ve Sarp (Hopa-Artvin) ile deniz sınır noktası olarak Mersin ve İzmir limanlarının inşası için proje çizimi ve ihale dosyalarının hazırlanması çalışmaları 2005 yılı Temmuz ayı içerisinde tamamlanmıştır. Nisan ayında, 6 VSKN Kesin Raporu ve proje çizimleri FVO'ya gönderilmiştir. FVO'dan gelen 06.07.2005 tarihli görüşler doğrultusunda, teknik yardım şirketi ile toplantı yapılmış olup, gerekli değişikliklerin yapılması ardından, projeler onay için FVO'ya iletilecektir (95).

30 Kasım-1 Aralık 2004 tarihleri arasında Mersin'de yapılan ve Avrupa Komisyonu yetkililerinin de katıldığı toplantıda, Ambarlı'da deniz sınır kontrol noktası inşa edilmesine karar verilmesine karşın, karar daha sonra yer sıkıntısı nedeniyle ertelenmiştir. Halihazırda Ambarlı Deniz sınır kontrol noktası için çalışmalar sürdürülmektedir (95).

Canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatının, hayvan sağlığı, hayvansal ürünler bağlamında veteriner halk sağlığı ve hayvan refahına ilişkin hükümlerinin tek bir yasal metin içerisinde ele alınması öngörülmüştür. "İthalat Yönetmeliği", tam üyelikte, Üye Devletler arası hayvan ve hayvansal ürün ticaretine ilişkin düzenlemelerin ilavesine olanak tanımalıdır (110) .

Şekil 4.3. VSKN'lerin Merkez Koordinasyon Birimi ile Bağlantısı (109)

VSKN Koordinasyon Birimi, düzenli raporlama ile KKGM'ye bilgi sunacak ve bu işlevini yerine getirirken, özellikle canlı hayvan ithalatında, Hayvan Sağlığı Daire Başkanlığı, Hayvan Hareketleri Kontrol Şubesi ve Hayvan Refahı Birimi; hayvansal ürün ithalatında ise, Veteriner Halk Sağlığı ve Gıda Daire Başkanlıkları ile işbirliği kuracaktır. Birimler arası bağlantı, Şekil 4.3.'te gösterilmiştir (109).

VSKN Koordinasyon Birimi'nin öngörülen yetki ve görevleri sıralanacak olursa:

- ithalatçıların kayıt altına alınması;
- hayvan ve hayvansal ürün ithalatı için, yürürlükteki yasal hükümlere uygun şekilde, ithalat izni verilmesi;
- SKN denetimi için belge ve çalışma talimatları hazırlanması;
- SKN'lerin ve SKN denetçilerinin yönetimi;
- "İthalat Yönetmeliği" taslağının hazırlanmasını ve uygulanmasını desteklemek;
- malzeme alımı ve inşaat dahil, SKN denetim sisteminin iyileştirilmesine yönelik mevcut çalışmaları koordine etmek;
- hayvan ve hayvansal ürün ihracatında, YVB'lere, gerekli koşulların (sözgelimi, çeviri) ve sertifikaların sağlanması;
- SKN'lere ve YVB'lere ithalat ve ihracat için kayıt formlarının sağlanması;
- ithalat ve ihracata ilişkin kayıt ve verilerin toplanması ve özetlenmesi (109).

VSKN'lerde sorumlu yönetici, KKGM tarafından atanan SKN resmi veteriner hekimi olacak; uzakta yer alan ve sık ziyaret edilmeyen SKN'lerde ise, resmi veteriner hekim, ilçe düzeyindeki YVB'nin personeli arasından görevlendirilebilecek veya ilçe YVB yönetimince atanabilecektir (109).

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Sınır Kontrolleri Çalışma Grubu tarafından hazırlanan ve projenin internet sayfasında yayımlanan "Sınır Kontrol Noktaları Rehberi"nde, "KKGM", "SKN Baş Veteriner Hekimi" ve "SKN Veteriner Hekimi"nin hedef, görev ve yetkileri aşağıdaki gibi öngörülmüştür:

KKGM

Hedefler:

- insan ve hayvan sağlığına zarar verebilecek hayvan ve hayvansal ürün ithalatına izin verilmemesi;
- ülkenin tehlikeli salgın hayvan hastalıklarından korunması;
- ruhsatlandırılmış tıbbi ürünler, yem ve gıda katkı maddelerinin ithalatına izin verilmesi.

Görevler:

- AB mevzuatının uygulanması ve SKN'lere temin edilmesi;
- diğer kamu kurumları ile bağlantıya geçilmesi;
- canlı hayvan, hayvansal ürün ve hammadde ithalatının ve transit geçişlerinin denetimi;
- mevzuatın uyumlaştırılmadığı hayvan ve hayvansal ürünler için ithalat izni verilmesi;
- ithalat denetimleri için ücret alımının uygulanması;
- ithal ve ihraç edilen ve transit geçiş yapan ürünlere ilişkin istatistik veri toplanması;
- veteriner denetçilerin eğitimi ve iş güvenliğinin sağlanması.

SKN Baş Veteriner Hekimi

Görev ve Yetkiler:

- SKN'de yapılacak işlerin planlanması ve örgütlenmesi;
- SKN'de canlı hayvan ve hayvansal ürün kontrolü;
- disiplin ve iş güvenliğinin sağlanması, günlük kayıt defterlerinin tutulması;
- çalışmalara ilişkin bilgilerin KKGM'ye iletilmesi;
- Veteriner Kanunu ihlallerinin cezalandırılması;
- SKN'de hizmet veren diğer personel ile işbirliği yapılması;

- SKN çalışma yöntemlerine ilişkin olarak KKGM'ye önerilerde bulunulması;
- kayıt tutulması, belge düzenlenmesi, ekipman alımı, bütçe yönetimi;
- gerektiğinde değerlendirme komisyonlarının çalışmalarına katılmak;
- SKN veteriner hekimleri ve müşteriler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek.

SKN Veteriner Hekimi

Görev ve Yetkiler:

- ithal edilen ve transit geçiş yapan canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin kontrolü;
- örnek alınması ve laboratuvara gönderilmesi;
- sevkiyatın mevzuata aykırılığı halinde; ithalat, ihracat veya transit geçiş izni verilmemesi ve SKN Baş Veteriner Hekimi'nin konuyla ilgili bilgilendirilmesi;
- sevkiyatın mevzuata uygunluğu halinde; sevkiyata eşlik eden belgelerin onaylanması, ithalat, ihracat veya transit geçiş izni verilmesi ve Ortak Veteriner Giriş Belgesi'nin (CVED) düzenlenmesi; veteriner kontrolleri ücretlerinin toplanması;
- belgelerin toplanması ve günlük kayıt defterinin tutulması;
- TRACES iletilerinin gönderimi (111)

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında oluşturulan Sınır Kontrolleri Çalışma Grubu, ithalat ve transit geçişlere ilişkin, aşağıda sıralanan konu başlıklarını kapsayan tek bir yasal düzenleme hazırlanmasını önermiştir:

- canlı hayvanlar;
- germinal ürünler (semen, yumurta ve embriyolar);
- canlı patojen etkenler;
- hayvansal gıdalar;
- hayvansal olmayan gıdalar;
- hayvansal yan ürünler;
- hayvan refahı (110).

Yönetmelik olarak hazırlanması öngörülen mevzuatın; tanımlar ile görev ve yetkilere yer verilen genel bir bölüm ve gerekirse gelecekte değişiklik yapılabilmesini mümkün kılacak şekilde, özel hükümler içeren ek bölümlerinden oluşması uygun görülmüştür (109).

SKN'lerde canlı hayvan, hayvansal gıda, yem ve hayvansal ürün kontrolü yetkisinin, KKGM bünyesinde farklı birimlerce paylaşıldığı; AB ile uyumlu SKN sisteminin uygulamasına yönelik yetki tanımlarının açık olmadığı; konuyla ilgili KKGM birimleri arasında uzlaşma ve işbirliği bulunmadığı ve farklı birimlerce, kısmen aynı konuyu içeren yasa taslaklarının hazırlandığı saptanmıştır (110).

Veteriner Eşleştirme Projesi kapsamında, Sınır Kontrolleri Çalışma Grubu tarafından İthalat Yönetmeliği taslağı hazırlanması hedeflenmişse de, KKGM bünyesindeki ilgili birimlerden yeterli katılım sağlanamadığından, yasal çerçeve ve kapsam belirlenememiş ve taslak hazırlanamamıştır (110).

5. SONUÇ

Halen AB'nin en eski "ortak üyesi" olan Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 31 Temmuz 1959'da üyelik başvurusunda bulunmuştur. Geçen 46 yıllık süre içerisinde dalgalı bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkileri, 16-17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Zirvesi'nde, "Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanması" kararının alınmasıyla birlikte, tarihi bir dönemece girmiştir.

29 Haziran 2005'te açıklanan Müzakere Çerçeve Belgesi uyarınca, "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Gıda Güvenliği, Veteriner Alanı ve Bitki Sağlığı" ile "Balıkçılık" başlıkları altında ele alınacak olan tarım, kapsam itibarıyla uyumlaştırılması en güç müktesebat konularından biri olup; çevre, adalet ve içişleri, kişilerin serbest dolaşımı, finansman ve bütçenin yanısıra, en zorlu müzakere alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşık 120.000 sayfalık hacimli bir külliyat olan AB müktesebatının yarısının tarım alanı, tarım müktesebatının da neredeyse yarısının veteriner alanıyla ilgili olması, müzakerelerin eşiğindeki Türkiye için hayvan sağlığı da dahil olmak üzere, veteriner konularının ne denli önem taşıdığına kanıttır.

Katılım müzakerelerinde karar alma süreci, önceki genişleme süreçlerinde geliştirilen ilkeler çerçevesinde yürütülür. Aday ülkenin, müzakerelerin başında, AB müktesebatını kabul etmesi, katılım müzakerelerinin hükümetlerarası niteliği ve müzakerelerin, aday ülkelerin her biri ile ayrı yürütülmesi ilkelerinin, 1973'teki ilk genişlemeden bu yana, müzakere dinamikleri ve sonuçları üzerinde belirleyici etkisi olmuştur. Son genişlemede, AB, katılım müzakereleri sürecinde, aday ülkelerce üstlenilen taahhütlerin yerine getirilmesinde daha ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşımdan, bağlılık ilkesi doğmuş ve müzakereler, uyumlaştırmada kaydedilen ilerlemelere bağlı kılınmıştır.

Aday ülke, müzakere öncesinde AB müktesebatını üstlenmeyi kabul ettiğinden, katılım müzakereleri, bu bağlamda, tarafların uzlaşmak üzere karşılıklı ödün verebildiği uluslararası müzakerelere kıyasla "simetrisiz"dir. AB üyeliği için başvuruda bulunan aday ülke, üyeliğin getirdiği yükümlülükleri kabullenir ve yürürlükteki temel AB ilkelerinin değişeceği beklentisine girmez. Müktesebatın kabulü ilkesi, aday ülkenin müzakere sürecindeki hareket alanını önemli ölçüde kısıtladığından, geçiş dönemleri, kalıcı ve geçici istisnalar oyunun seyri açısından olağandışıdır.

Bu bağlamda, Türkiye, iradi üyelik başvurusunda bulunduğu AB'nin müktesebatını ve bütünün bir parçası olarak, hayvan sağlığı mevzuatını üstlenmeyi kabul etmiştir ve katılım müzakereleri sürecinde bu yükümlülüğü yerine getirdiğini gösterir somut ilerlemeler ortaya koymak durumundadır. Ancak, ekonominin, artan rekabet baskısı altında yeni kuralları karşılaması, idarenin ise, yeni kuralları iç hukuka aktarmak ve uygulamak için zamana gereksinimi olacağından, müzakerelerde, ülke ekonomisinin ve idari yapısının, üyelik koşullarına uyumuna olanak tanımak adına geçiş dönemleri talep edilebilir.

Geçirdiği beş genişleme dalgası sonucunda, katılım müzakerelerine ilişkin engin bir deneyim kazanmış olan AB, geçiş dönemi ve istisna taleplerinde, ayrıntılı ve sağlam gerekçeler ile bilgilendirilmelidir. Bu nedenle, ulusal gerçekler ve bütçe kaynakları gözetilerek, AB müktesebatına uyumun ülkemize etkilerini ortaya koyacak bir tür maliyet etkinliği analizi olan etki analizi raporlarının hazırlanması gerekmektedir. Bu aşamada gündeme gelen önemli bir konu, doğru, güvenilir ve güncel tarım istatistiklerine sahip olunması ve gerekli verilerin toplanmasına gecikmeksizin başlanmasıdır. Müzakere sürecinde gerçekçi bir değerlendirme yapılabilmesi ve toplumsal uzlaşa sağlanabilmesi için, kamu çalışanlarının, akademisyenlerin, özel sektör ve sivil toplum örgütleri temsilcilerinin düzenli aralıklarla biraraya gelmesi gerekir.

Mayıs 2004'teki son genişleme dalgasında AB üyeliğine kabul edilen on ülkenin katılım antlaşmalarında yer alan hayvan sağlığına ilişkin düzenlemeler, geçiş süreleri ve istisnalar; ülkelerin belirli hayvan hastalıklarından arılığının onaylanması ve canlı hayvanların Topluluk içi ticaretinde belirli hayvan hastalıklarına karşı koruma önlemlerinin sürdürülmesi; canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde bazı maddelerin ve kalıntıların saptanmasına ilişkin test sonuçlarının Komisyon'a bildirim tarihleri; bulaşıcı süngerimsi beyin hastalıklarının kontrolü ve tanısı için kesilen ve ölen hayvanlardan alınan asgari örnek sayıları; katılım tarihi sonrasında doğan hayvanların tanımlanmasından sorumlu kurum ve yeni doğan veya ithal edilen hayvanlar için pasaport çıkartma süreleri; İngiltere ve İrlanda'da kuduz hastalığına karşı alınan önlemlerin, trişinoz ve ekinokokkoz da dahil olmak üzere, Güney Kıbrıs ve Malta'da da uygulanması; büyükbaş hayvanların dondurulmuş semenine uygulanan testlerin, ulusal veteriner mevzuatına uygun şekilde yürütülmesi; hayvansal ürün üretim ve işleme tesislerinin AB mevzuatınca öngörülen yapısal zorunluluklardan geçici süre muafiyeti ve altyapı çalışmaları sırasında bu işletmelerce üretilecek ürünlerin AB pazarına sunulmaksızın yalnızca iç pazara sürümüne izin verilmesi üzerine odaklanmıştır.

Bugün için, Türk gıda işletmelerinin çağdaştırılma çalışmalarının tamamlanması ve tümüyle AB koşullarını karşılaması durumunda dahi, şap hastalığı, tüberküloz ve bruselloz gibi hayvan hastalıklarının varlığı, ticaret için engel oluşturmaktadır. Türkiye'nin, bal üretiminde, dünya sıralamasındaki dördüncülüğü, çam balı üretimindeki öncü konumu ve bal ihracatı potansiyeline karşın, Amerikan yavru çürüklüğü hastalığı nedeniyle başvuru yaygın ve bilinçsiz ilaç uygulamaları, balda antibiyotik kalıntısı sorununu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, hayvancılığın geliştirilmesi; et, süt ve bal gibi hayvansal ürünlerin uluslararası ticaretinin yapılabilmesi; AB'ye katılım sonrasında, hayvansal ürünlerin Ortak Pazar'a sunumunda diğer Üye Devletler ile eşit olanaklara sahip olunabilmesi ve tüketicinin, zoonoz hastalıklardan ve hayvansal gıdalarda bulunabilecek kalıntılardan korunabilmesi için, Türkiye'de hayvan sağlığı durumunun iyileştirilmesi zorunludur.

AB üyeliği yolundaki Türkiye'nin öncelikli konularından biri hayvan sağlığı olup, hayvan sağlığı alanındaki öncelikli konular da; öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesi, AB müktesebatının uygulanması için elverişli bir idari yapı oluşturulması ve salgın hayvan hastalıklarının eradikasyonudur. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve Mahalli İdareler Kanun Tasarıları ile öngörülen reformların, tarım ve veteriner alanında hedeflenen AB ile uyumlu idari yapılanmadan bağımsız düşünülmesi sözkonusu olamaz. Dolayısıyla, ülke genelinde yürütülen çalışmaların aynı amaca hizmet etmesi, bütünlük oluşturulması bakımından çalışmalarda uyum sağlanması, çelişen ve uygunsuz hususların uzlaşma yoluyla giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Hayvan hastalıklarının kontrolü ve eradikasyonu stratejilerinin doğrudan güç alacağı açık ve anlaşılır bir siyaset geliştirilmeli, hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için gerçekçi ve yeterli bir bütçe sağlanmalıdır. Gerekli mali ve insan kaynakları sağlanmaksızın, başarıya ulaşılması mümkün değildir.

Neredeyse yarım asırlık bir geçmişi olan zorlu AB yolunda, müzakerelerin açık uçlu oluşu, ülkemizin AB'ye üyeliği için yeni koşullar öne sürülmesi ve Türkiye karşıtı siyaset gibi olumsuzluklarla karşılaşılsa da, tam üyeliğe erişim için veteriner ve hayvan sağlığı alanlarında kaydedilecek teknik ilerlemeler, Türkiye'nin gelişmişliğine ve Türk insanının yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

1. ŞAHİNÖZ A., "Tarım Reformu -Made in IMF-", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 2000, ss. 287-305.
2. AKDER H., "Dünya Ticaret Örgütü'nün Temmuz 2004 Yeni Çerçeve Anlaşması", *ATAUM OTP Ders Notları*, Dosya No: 8, 2005.
3. DAVIES P., HEUER C., "Principles of Epidemiology in Human Populations"
http://epicentre.massey.ac.nz/Portals/0/EpiCentre/Downloads/Education/202-251/02_epi_population_health.ppt (01/08/05)
4. The Role of Government in Animal Health Management
http://aq.ansc.purdue.edu/nielsen/www495/notes/unit16_1.html (01/08/05)
5. Veterinary Public Health (VPH) <http://www.who.int/zoonoses/vph/en/> (01/08/05)
6. Animal Disease Control in Turkey-An Outline of Fields of Reforms and Strategy Paper-First Draft TR02/IB/AG-01 Veterinary Twinning Project www.twinning.vet.gov.tr (01/08/05)
7. KALLIO J.H., "Prevention and Control of Contagious Animal Diseases in the EU",
Conference on Material and Immaterial Costs of Animal Diseases, Brussels, 15-16 December 2004.
http://europa.eu.int/comm/food/animal_diseases/strategy/kallio_presentation_en.ppt (01/08/05)
8. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Health"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/index_en.htm (01/08/05)
9. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Reinforced Controls for Better Consumer Protection" http://www.europa.eu.int/comm/agriculture/foodqual/control_en.htm (01/08/05)
10. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "The Food and Veterinary Office"
http://www.europa.eu.int/comm/food/fvo/index_en.htm (01/08/05)
11. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Diseases - Control Measures"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/controlmeasures/index_en.htm (01/08/05)
12. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Control Measures for Some Further Exotic Diseases" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/controlmeasures/other_en.htm (01/08/05)
13. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Diseases – Eradication and Monitoring Programmes – Legislation"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/eradication/legisl_en.htm (01/08/05)
14. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Diseases – Eradication and Monitoring Programmes" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/eradication/index_en.htm (01/08/05)
15. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "What Is ADNS?"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/adns/adns_en.htm (01/08/05)
16. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Community Reference Laboratories"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/laboratories/index_en.htm (01/08/05)
17. UK Department for Environment Food and Rural Affairs (DEFRA), "TRACES: Frequently Asked Questions"
<http://www.defra.gov.uk/animalh/int-trde/export-cert/tracesfaq.htm> (01/08/05)

18. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Identification of Bovine Animals (Cattle and Buffaloes)" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/identification/bovine/index_en.htm (01/08/05)
19. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Identification of Equine Animals or "Equidae" (Horses, Donkeys, Zebras and Their Crossings)"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/identification/equine/index_en.htm (01/08/05)
20. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Identification of Porcine Animals (Pigs)"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/identification/porcine/index_en.htm (01/08/05)
21. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Identification of Ovine and Caprine Animals (Sheep and Goats)" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/identification/ovine/index_en.htm (01/08/05)
22. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Identification – Pets"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/identification/pets/index_en.htm (01/08/05)
23. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "EU Animal Health Strategy (2007-2013) – Introduction" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/strategy/index_en.htm (01/08/05)
24. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Proposal for a Commission Communication on the Community Animal Health Policy – Road Map"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/strategy/roadmap_en.htm (01/08/05)
25. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Task Force for Monitoring Disease Eradication in the Member States"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/eradication/taskforce_en.htm (01/08/05)
26. European Commission, Health and Consumer Protection Directorate-General
Directorate E – Food safety: Plant health, animal health and welfare,
International questions Unit E2 - Animal health and welfare, zootechnics
"Multi-annual Programmes for Animal Disease and Zoonoses Eradication, Control and Monitoring,
Working Paper Brussels, 15/09/04 SANCO/10414/2004 Final"
http://europa.eu.int/comm/food/animal/diseases/strategy/sanco-10414-2004_en.pdf (01/08/05)
27. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Trade and Imports of Live Animals – Introduction" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/index_en.htm (01/08/05)
28. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Trade and Imports of Aquaculture Animals"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/aquaculture/index_en.htm (01/08/05)
29. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade in Bovine Animals"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/bovine/intra_trade_en.htm (01/08/05)
30. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade in Ovine and Caprine Animals" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/ovine/intra_trade_en.htm (01/08/05)
31. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade in Porcine Animals"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/porcine/intra_trade_en.htm (01/08/05)
32. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Bovine Animals"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/bovine/imports_en.htm (01/08/05)
33. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Ovine and Caprine Animals"
http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/ovine/imports_en.htm (01/08/05)

34. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Porcine Animals" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/porcine/imports_en.htm (01/08/05)
35. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade in and Imports of Equine Animals" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/equine/index_en.htm (01/08/05)
36. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade of Live Poultry and Hatching Eggs" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/poultry/intra_trade_en.htm (01/08/05)
37. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Live Poultry and Hatching Eggs" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/poultry/imports_en.htm (01/08/05)
38. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Movement of Pets (Dogs, Cats and Ferrets) - Commercial Movement within the EU" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/pets/comm_intra_en.htm (01/08/05)
39. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Movement of Pets (Dogs, Cats and Ferrets) - Non-Commercial Movement within the EU" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/pets/nocomm_intra_en.htm (01/08/05)
40. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Movement of Pets (Dogs, Cats and Ferrets) - Commercial Movement from Third Countries" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/pets/comm_third_en.htm (01/08/05)
41. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Movement of Pets (Dogs, Cats and Ferrets) - Non-Commercial Movement from Third Countries" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/pets/nocomm_third_en.htm (01/08/05)
42. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade in "Other" Live Animals" http://europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/other/intra_trade_en.htm (01/08/05)
43. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of "Other" Live Animals" http://europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/other/imports_en.htm (01/08/05)
44. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Bees" http://europa.eu.int/comm/food/animal/liveanimals/other/bees_en.htm (01/08/05)
45. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Bovine Semen" http://europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/bovine/index_en.htm (01/08/05)
46. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Semen, Ova and Embryos – Bovine Ova and Embryos" http://europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/bovine/ova_embryos_en.htm (01/08/05)
47. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Equine Semen, Ova and Embryos" http://europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/equine/index_en.htm (01/08/05)
48. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Ovine and Caprine Semen, Ova and Embryos" http://europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/ovine/index_en.htm (01/08/05)
49. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Porcine Semen" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/porcine/index_en.htm (01/08/05)
50. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Porcine Ova and Embryos" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/porcine/ova_embryos_en.htm (01/08/05)

51. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Semen, Ova and Embryos of Other Animal Species" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/semen_ova/other/index_en.htm (01/08/05)
52. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Trade and Imports of Animal Products" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/index_en.htm (01/08/05)
53. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Fresh Meat Derived from Domestic and Wild Ungulate (Hoofed) Animals" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/freshmeat/index_en.htm (01/08/05)
54. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Fresh Meat Derived from Game Animals" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/game/index_en.htm (01/08/05)
55. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Trade and Imports of Meat Products" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/meatproducts/index_en.htm (01/08/05)
56. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation and Trade of Meat Preparations" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/meatproducts/preparations_en.htm (01/08/05)
57. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Products – Meat Products" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/meatproducts/products_en.htm (01/08/05)
58. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation and Trade of Minced Meat" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/meatproducts/minced_meat_en.htm (01/08/05)
59. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Animal Products – Other Meat Products" http://europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/meatproducts/other_en.htm (01/08/05)
60. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Fresh Poultry Meat" http://europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/poultry/index_en.htm (01/08/05)
61. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Intra-Community Trade for Milk and Milk Products for Human Consumption" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/milk/trade_en.htm (01/08/05)
62. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation of Milk and Milk Products for Human Consumption" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/milk/index_en.htm (01/08/05)
63. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Importation and Trade of "Other" Products of Animal Origin" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/other/index_en.htm (01/08/05)
64. European Commission, DG Health and Consumer Protection, "Trade and Imports of Animal Products – Personal Imports" http://www.europa.eu.int/comm/food/animal/animalproducts/personal_imports/index_en.htm (01/08/05)
65. Federation of Veterinarians of Europe, Food Safety "The Stable to Table Approach" <http://www.fve.org> (05/04/05).
66. DUBY J. L., "Food Safety Concept, Community Provisions on Veterinary Public Health", TAIEX Event on Veterinary Legislation, Brussels 28/10/2004
67. Foodaware: The Consumers' Food Group, "Official Controls on Products of Animal Origin for Human Consumption" http://www.net-consumers.org/food/09_03rev_1.htm (06/08/2005)
68. <http://ireland.iol.ie/~ivahq/vet-ireland/vetireland/ivj/june-04/june04.htm> (06/08/2005)

69. OLHAN E., "Avrupa Birliği'nde Tarımsal Yapı ve Türkiye ile Karşılaştırılması", ATAUM OTP Ders Notları, Dosya No.6, 2005.
70. "Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar"
Avrupa Toplulukları Komisyonu, Komisyon Birimleri Çalışma Belgesi COM (2004) 656 Final
ABGS Gayrı Resmi Tercümesi http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/Etki_Raporu.pdf (11/07/2005)
71. VII. Genel Tarım Sayımı Geçici Sonuçları <http://www.die.gov.tr/konular/tarim.htm> (11/07/2005)
72. BOSCHMA M., JOARIS A., VIDAL C., The European Commission, Agriculture and Environment,
"Concentration of Livestock Production"
http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/live_en/report.htm (09/08/2005)
73. AŞKAROĞLU H., "Türkiye'de Veteriner Hizmetleri ve AB Uyum Süreci",
AB Uyumu Sürecinde Veteriner Hekimlik Sempozyumu, İzmir, Nisan 2005.
<http://www.twining.vet.gov.tr/announcements/Other/> (12/08/2005)
74. "Survey of EU Cattle Populations in December 2004 and Production Forecasts for 2005",
Statistics In Focus - Agriculture and Fisheries, No. 21/2005.
75. "Milk Collection in the European Union, EU-25, 1999-2004",
Statistics In Focus - Agriculture and Fisheries, No. 25/2005 .
76. "Survey of EU Pig Population in Spring 2004 and Production Forecasts for 2005",
Statistics In Focus - Agriculture and Fisheries, No. 1/2005.
77. "December 2004 Survey of EU Sheep and Goat Populations and Production Forecasts for 2005",
Statistics In Focus - Agriculture and Fisheries, No. 20/2005.
78. EU-25 Livestock and Products Annual 2004, USDA Foreign Agricultural Service, Global Agricultural
Information Network (GAIN) Report, Date 8/31/2004, GAIN Report Number: E34059
79. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin 2003 Yılı Türkiye Ulusal Programı
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/category.asp?TreeID=161&VisitID={06FBF71C-45C5-4949-B1A9-57815E9C6B57}&Time=2037> (05/08/2005)
80. Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, 14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai
Metin, Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Tercümesi,
<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf> (01/08/2005)
81. Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu
<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&ndx=9&ord=22&key=11621> (01/08/2005)
82. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, COM (2004) 656 Final,
Gayrı Resmi Tercüme, http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (01/08/2005)
83. T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "2002 Yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Kapsamında
Finanse Edilecek Projeler" <http://www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp?CID=4913&VisitID={73330692-E3DD-4DF8-9912-BF74E7E97B3D}&Time=2819> (08/08/2005)
84. "Support to the Alignment of Turkey to the EU Veterinary Acquis" Standard Project Fiche,
Project Number: TR 0203.05, Twinning Number: TR02-AG-01
85. Twinning Project TR02/IB/AG-01, Support for the Alignment of Turkey with the EU Veterinary Acquis
www.twining.vet.gov.tr (02/08/2005)

86. T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı,
"AB Katılım Öncesi Mali Yardımı 2004 Yılı Programı"
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/2004%20Programi.pdf> (03/08/2005)
87. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Sığır Vebası Enfeksiyonundan Arılık Statüsü Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatınca Kabul Edildi"
<http://www.kkgm.gov.tr/Haberler/HaberList.htm#TÜRKİYE?NİN%20?SİĞİR%20VEBASİ%20ENFEKSİYON UN DAN%20ARILIK%20STATÜSÜ?%20%20DÜNYA%20HAYVAN%20SAĞLIĞI%20TEŞKİLATINCA%20K ABUL%20EDİLDİ> (05/08/2005)
88. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, "Şap Hastalığı"
http://www.kkgm.gov.tr/Birimler/Hayv_Sagl/Hastaliklar/Sap_Hastaligi.htm (05/08/2005)
89. Agreed Oral Conclusions of the Working Group Meeting on Animal Diseases, 15-16 March 2005, Ankara.
90. 250.10.10.13/VEE/15-3899010157 Sayı ve 30/03/2004 Tarihli "BSE ve Skrapi İzleme Programı" Konulu KKG M Resmi Yazısı
91. "EU to Spend 188 Million € Tackling Animal Diseases Such As BSE" (Published October 16, 2004)
http://www.news-medical.net/print_article.asp?id=5617 (20/10/2005)
92. 03/04/1930 Tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu (Yayımlandığı R. Gazete: Tarih:14/4/1930; Sayı :1471; Yayımlandığı Düstur: Tertip : 3; Cilt : 11; Sayfa : 80)
<http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/Kanun/belediye kanunu.htm> (20/08/2005)
93. Mahalli İdareler Kanun Tasarıları
<http://www.nvi.gov.tr/content/attached/nvi/kamudabuaymahalli idareler.pdf> (20/08/2005)
94. Türk Veteriner Hekimleri Birliği, "Referans Gazetesi: AB Gıda Kanunu'nun Yenilenmesini İstedi"
<http://www.tvhb.org.tr/basindan/id07032005.html> (22/08/2005)
95. Twinning Project Between Turkey and Germany (Twinning No: TR02/IB/AG-01, Project No: TR0203.05) Sixth Progress Report (Period Covered: 13.05.2005-12.08.2005)
96. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, "Türk Veteriner Servisi'nin Uluslararası Standartlara Yaklaşımında Önemli Bir Adım Daha Atıldı"
<http://www.kkgm.gov.tr/Haberler/HaberList.htm#Türk%20Veteriner%20Servisinin%20Uluslarası%20Standart lara%20yaklaşımında%20önemli%20bir%20adım%20daha%20atıldı> (20/10/2005)
97. VOETZ N., "Animal Health Legislation-Secondary Legislation",
Veterinary Twinning Project Final Meeting, 5-6 July 2005, Ankara
<http://www.twinning.vet.gov.tr/announcements/other/Final%20meeting/Animal%20health%20legislation.%20 Voetz.ppt> (01/08/2005)
98. ZESSIN K.H., CONRATHS F.J., EU Twinning Project Between Turkey and Germany, "Epidemiology Working Group Report Mission I" http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/?RESULT_ID=3 (05/08/2005)
99. SCHLÜTER H., "Contingency Plans as a Tool for Disease Control",
Symposium on Animal Disease Eradication Strategies and their Implementation in Turkey, Van, 29.06.2005.
100. SCHLÜTER H., EU Twinning Project Between Turkey and Germany, "National Contingency Plans Working Group Report Mission I" http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/?RESULT_ID=4 (05/08/2005)

101. SCHLÜTER H., EU Twinning Project Between Turkey and Germany, "National Contingency Plans Working Group Report Mission II" http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/?RESULT_ID=4 (05/08/2005)
102. TÜRKAK, "Akreditasyonun Uluslararası Boyutu" <http://www.turkak.org.tr/literat/mkl2.htm> (12/08/2005)
103. TÜRKAK, "Amaç" <http://www.turkak.org.tr/amac.htm> (12/08/2005)
104. TÜRKAK, "Laboratuvar Akreditasyon Başkanlığı" <http://www.turkak.org.tr/lab.htm> (12/08/2005)
105. Eagle Group, Consulting and Training Solutions ISO 9001 and 14001 Registered Co., "ISO/IEC 17025" <http://www.eaglegroupusa.com/ISO%2017025.htm> (12/08/2005)
106. LOHR, SALCHOW, SCHLATTERER, "Accreditation",
Veterinary Twinning Project Final Meeting, 5-6 July 2005, Ankara.
<http://www.twinning.vet.gov.tr/announcements/other/Final%20meeting/Accreditation,%20Lohr,%20Salchow,%20Schlatterer.ppt> (01/08/2005)
107. BAUERMEISTER A., "GMP",
Veterinary Twinning Project Final Meeting, 5-6 July 2005, Ankara.
[http://www.twinning.vet.gov.tr/announcements/other/Final%20meeting/GMP,%20Bauermeister.ppt#256,1,Final Project Meeting Project Results Activity 6 – GMP](http://www.twinning.vet.gov.tr/announcements/other/Final%20meeting/GMP,%20Bauermeister.ppt#256,1,Final%20Project%20Meeting%20Project%20Results%20Activity%206%20-%20GMP) (01/08/2005).
108. BAMBAUER R., "Proposed Changes of the Administrative System with View on the Border Inspection System for the Import of Animals and Products of Animal Origin",
Meeting on Veterinary Border Control and the New EU Food Control Provisions, EUSG, Ankara 01.07.2004.
109. Program Paper of the Ministry of Agriculture and Rural Affairs of the Republic of Turkey on Issues and Strategy for the Harmonisation of the Turkish Veterinary Border Inspection System with EU Requirements http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/?RESULT_ID=7 (12/08/2005)
110. GRAMM, "Border Inspection",
Veterinary Twinning Project Final Meeting, 5-6 July 2005, Ankara.
<http://www.twinning.vet.gov.tr/announcements/other/Final%20meeting/Border%20inspection,%20Gramm.pdf> (01/08/2005)
111. BIP Manual for Turkish Veterinary Inspection Posts
<http://www.twinning.vet.gov.tr/Results/Result%2007%20-%20BIP%20Manual.doc> (02/08/2005)